

Мерсія

ISSN 2078-7782

і практика

У ПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ

4'2023

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ:
філософія, психологія, педагогіка, соціологія**
Щоквартальний науково-практичний журнал 4'2023
Видання засновано 2000 р.

Головний редактор:
Романовський О.Г., член-кор. НАПН, д-р пед. наук

Координаційна рада:
Сокол Є. І., член-кор. НАН України, д-р техн. наук (заст.гол.ред.)
Товажнянський Л.Л., член-кор. НАН України, д-р техн. наук (заст.голови)
Андрущенко В.П., акад. НАПН України, д-р філос. наук
Бабаєв В.М., акад. НАПН України, д-р наук з держ. управління
Бойчук Ю. Д., член-кор. НАПН, д-р пед. наук
Биков В.Ю., акад. НАПН України, д-р техн. наук
Гардоцька Т., хабілітований д-р наук (Польща)
Іліаш Н., д-р техн. наук, (Румунія)
Коваленко О.Е., д-р пед. наук
Копитов Р.А., д-р інж. наук (Латвія)
Кучабський О. Г., д-р наук з держ. управ. (Польща)
Луговий В.І., акад. НАПН України, д-р пед. наук
Масирова Р.Р., акад. МАНПО, д-р пед. наук (Казахстан)
Олав Аарна, д-р екон. наук (Естонія)
Сеппо Холтта, д-р наук (Фінляндія)
Фетинюк В. д-р економ. наук (Молдова)

Держзвидання
Свідоцтво: КВ №5212
від 18.06.2001 р.

Засновники видання:
Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”,
Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди,
Українська інженерно-педагогічна академія

Видається за рішеннями
Вчених рад, протоколи:
НТУ “ХПІ” №10 від 01.12.2023
ХНПУ ім.Г.С.Сковороди № 10 від 05.12.2023
УПА № 6 від 19.12.2023

З М І С Т

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

<i>Романовський О. Г., Ігнатюк О. А., Гура Т. В., Грень Л. М., Солодовник Т. О.</i> Компетентісний підхід у процесі професійної та фундаментальної підготовки майбутніх інженерів-бакалаврів в умовах освітніх трансформацій.....	3
<i>Gren L. M., Kirsanov I. Yu.</i> Formation of emotional intelligence in the process of preparation of future social professionals in higher education institutions.....	20
<i>Чебакова Ю. Г., Нагла Д. Є.</i> Комунікація як основа успішної реалізації партнерської взаємодії у педагогічній діяльності в умовах дистанційного навчання.....	30
<i>Кравцова Н. В.</i> Ресурси адаптації до навчання студентів — майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей за сучасних освітніх умов.....	42

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗМІСТУ

<i>Овчіннікова О. В., Підбуцька Н. В.</i> Особливості розвитку стресостійкості майбутніх психологів методами гештальт-терапії.....	54
<i>Клочко С. А.</i> Наратив як засіб перетворення травматичних досвідів.....	65

ФІЛОСОФСЬКІ, АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОМЕТОДИЧНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

<i>Кіпенський А. В. Пономарьов О. С.</i> Системний характер формування інтелігентності	76
<i>Гладченко О. В., Ратушняк Т. В., Омельчук А. А., Ніжегородцев В. О., Вишемірська Я. С. Беспарточна О. І.</i> Особливості формування інформаційної культури майбутніх фахівців цифрового дизайну (освітньо-професійна програма “Технології цифрового дизайну”).....	85

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ’ЄКТУ

<i>Зеленська Л. Д., Черкашин А. І., Анціборенко Б. Р.</i> Формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей: педагогічні підходи та виклики	104
<i>Пономаренко П. М.</i> Структурні компоненти управлінської компетентності майбутніх офіцерів	112

Редакційна колегія: Мороз В.М., д-р наук з держ. управління (<i>відповідальний секретар, заст.. гол. ред. з держ. упр.</i>) Бех І.Д., академік НАПН України, д-р психол. наук Беспарточна О.І., канд. пед. наук Большакова А.М., д-р психол. наук Гордієнко-Митрофанова І.В., д-р психол. Наук Грень Л.М. д-р наук держ.упр. Євтушенко Н.В. д-р. пед. наук Золотухіна С.Т. д.пед.наук Ігнатюк О.А., д-р пед. наук Іонова О.М., д-р пед. наук Кармінська-Белоброва М.В., канд. наук з держ. упр. Квасник О.В., канд. пед.наук Кузнєцов М.А., д-р психол. наук Книш А.Є. канд. псих. наук Лозовой В.О., д-р філос. наук Ничкало Н.Г., академік НАПН України, д-р пед. наук Підбуцька Н.В., заст. гол. Поясок Т.Б., д-р пед. наук ред. з псих. н., д-р псих. наук Пономарьов О.С., канд. техн. наук Резван О.О., д-р пед. наук Рибалка В.В., д-р псих. наук Сеник О.М. канд. псих. наук Савелюк Н.М. д-р. псих. наук Семенова А.В. д-р пед. наук Сисоєва С.О., акад. НАПН України, д-р пед. наук Співак Л.М., д-р псих.н. Тарарось Я.В., д-р філос. наук Труш О.О., канд. наук з держ. упр. Штефан Л.А. д-р пед. наук Телефон: (057) 70-04-025, телефакс (057) 70-76-371. E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net	C O N T E N T S ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS <i>Romanovs'kiy O. G., Ihnatiuk O. A., Hura T. V., Gren L. M., Solodovnyk T. O.</i>, Competence approach within professional and fundamental training of future undergraduate engineers under conditions of educational transformations 3 <i>Gren L. M., Kirsanov I. Yu.</i> Formation of emotional intelligence in the process of preparation of future social professionals in higher education institutions..... 20 <i>Chebakova Y.G., Nahla D.</i> Communication as the basis for successful implementation of partnerships in pedagogical activity in the minds of distance learning 30 <i>Kravtsova N. V.</i>, Resources for adaptation to learning students - future bachelors of mechanical engineering in the current educational conditions..... 42 PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE HIGHER SYSTEM EDUCATION AND ITS CONTENT <i>Ovchynnikova O. V. Pidbutska N. V.</i> Development of stress resistance of future psychologists using gestalt therapy methods 54 <i>Klochko. S. A.</i> Narrative as a means of transforming traumatic experiences... 65 PHILOSOPHICAL, ANTHROPOLOGICAL AND GENERAL METHODOLOGICAL PARADIGMS OF MODERN EDUCATION <i>Kipenskyi A. V., Ponomaryov O. S.</i> Systemic nature of intelligence formation..... 76 <i>Hladchenko O. V., Ratushnyak T. V., Omelchuk A. A., Nizhehorodtsev V. O., Vyshemirska Ya. S., Bespartochna O. I.</i> Peculiarities of the formation of information culture of future specialists of digital design (educational and professional program “Digital Design Technologies”)..... 85 THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF RESEARCH OF LEADERSHIP PHENOMENA, MANAGEMENT AND DEVELOPMENT SOCIAL OBJECT <i>Zelenska L. D., Cherkashyn A. I., Antsiborenko B. R.</i> Formation of leadership qualities in the students of social specialties: pedagogical approaches and challenges 104 <i>Ponomarenko P. M.</i> Structural management competence components of future officers 112
---	--

Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПІ», 2023. – № 4. – 123 с.

Науково-практичному журналу “Теорія і практика управління соціальними системами” було присвоєно категорію Б наказом МОН України №886 від 02.07.2020 за спеціальностями 053 Психологія, 011 Освітні, педагогічні науки.

У квітні 2013 р. часопис “Теорія і практика управління соціальними системами” включено до довідника періодичних видань бази даних “Ulrich’s Periodicals Directory” (New Jersey, USA), а у квітні 2015 р. - до наукометричної бази даних РІНЦ (ліцензійна угода №259-04/2015 від 23.04.2015 р.), входить до бази Publons in a part of Web of Science Group

Журнал “Теорія і практика управління соціальними системами” затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 №241 як наукове фахове видання України з педагогічних наук.

Журнал “Теорія і практика управління соціальними системами” було включено до “ICI Journals Master List” (Copernicus index) з індексом 69.65

© Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, 2022

© Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2022

© Українська інженерно-педагогічна академія, 2022

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, професор, член-кореспондент НАПН України,
кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка
І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;
Харків, Україна,
ORCID: 0000-0002-0602-9395
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Ольга Ігнатюк

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна,
ORCID: 0009-0005-6305-8802
E-mail: olgaignatyuk2016@gmail.com

Тетяна Гура

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна,
ORCID: 0000-0003-2323-3440
E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Лариса Грень

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки і
психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний
технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4466-6018
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Тетяна Солодовник

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-7772-9938
E-mail: solodovnik_t_a@ukr.net

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА
ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-
БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Анотація: статтю присвячено проблемі запровадження компетентісного підходу у професійній та фундаментальній підготовці майбутніх інженерів бакалаврів різних спеціальностей у технічному університеті в умовах освітніх трансформацій та приєднання до європейського освітнього простору. В умовах модернізації вітчизняної освіти особливої значущості набуває проблема професійної підготовки фахівців, конкурентноздатних на ринку праці, компетентних, які вільно володіють своєю професією. У ході дослідження встановлено, що модернізація освітньої діяльності відбувається в контексті європейських вимог, принципів і стандартів держав ЄС. Доведено, що запровадження компетентісного підходу в освіту країн-членів ЄС передбачає, що знання практичного спрямування відповідають чотирьом складовим: знати що, знати чому, знати як, знати хто.

У статті обґрунтовано низку зовнішніх та внутрішніх чинників, як зумовлюють актуальність запровадження в освітню практику України компетентісного підходу. Проведений аналіз наукових досліджень дозволив визначити ключові елементи професійної компетентності майбутнього інженера. Розкрито зміст особливостей запровадження компетентісного підходу в процесі професійної та фундаментальної підготовки майбутніх інженерів бакалаврів різних спеціальностей в умовах освітніх трансформацій.

Ключові слова: бакалавр; європейський освітній простір; інженер; компетентісний підхід; освітні трансформації; професійна компетентність; професійна підготовка; спеціальності; фундаментальна підготовка; якість підготовки.

Olexandr Romanovskiy

doctor of science in pedagogy, full professor, corresponding member of NAPS Ukraine, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Olha Ihnatiuk

doctor of science in pedagogy, full professor, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: olgaighnatyuk2016@gmail.com

Tetiana Hura

candidate of pedagogical sciences, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Larysa Gren

doctor in public management, full professor, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Ukraine
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Tetiana Solodovnyk

Ph.D. in pedagogy, associate professor, assistant professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine
E-mail: solodovnik_t_a@ukr.net

COMPETENCE APPROACH WITHIN PROFESSIONAL AND FUNDAMENTAL TRAINING OF FUTURE UNDERGRADUATE ENGINEERS UNDER CONDITIONS OF EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS

Summary: the article addresses to the problem of the introduction of competence approach in bachelors’ professional and fundamental training as future engineers in varied specialties at a technical university under educational transformations and joining the European education environment. The authors accentuate on the fact that under conditions of native education modernization, special significance attains the problem of professional training for specialists to be competitive in the labor market, competent, and to master their profession extensively. In the course of the study, it was established that educational activity modernization is taking place within the context of the European requirements, principles and standards of the EU states. It is established that the introduction of the competence approach to the education of the EU member-states assumes that the knowledge obtained corresponds to the following four constituents: to know what, to know why, to know how, to know who.

A number of inner and outer factors are dealt with in the article that determine the urgency of introduction of the competence approach to the education practices of Ukraine.

The presented analysis of scientific researches has enabled defining the key elements of professional competence in a future engineer. The content of the main traits is disclosed as well as peculiarities in the introduction of the competence approach in the process of professional and fundamental training of bachelors – future engineers – in varied specialties under educational transformations.

Key words: bachelor; European education environment; engineer; competence approach; educational transformations; professional competence; professional training; specialties; fundamental training; training quality.

**Olexandr Romanovskiy, Olha Ihnatiuk, Tetiana Hura, Larysa Gren,
Tetiana Solodovnyk**

An extended abstract of a paper on the subject of:

**“Competence approach within professional and fundamental training of future
undergraduate engineers under conditions of educational transformations”**

Problem setting. *Ukraine has clearly environment of Europe, for modernizing
set the goals for joining the education education practices within the context of the*
Теорія і практика управління соціальними системами 4 '2023

European requirements. Under modernization of the national education, special significance attains the issue of professional training of competent, competitive in the labor market specialists who have mastered their profession extensively. It is noted on the need in "harmonization of personal and social interests", in assuring "a range of conditions for efficient forming a wholesome, creative, socially active, spiritually rich personality of an engineer-to-be." In this connection, conceptual approaches to higher education applicant's professional development should be determined, key elements in a future engineer's professional competence should be established, and search for efficient conditions and technologies in forming their professional competences should be undertaken.

Recent research and publications analysis. Attests that a significant number of scholars have dealt with the issue of specialists training in various branches of higher education, engineering included. Researchers focused their attention on the issues concerning development and forming of professional competence as in [12], [13], [22], [24], [19] and others.

To the issues of competence approach introduction to modern education the following studies are dedicated: the world practices and Ukrainian perspectives are viewed [5]; attention is accentuated on both educational innovation and comparative analysis [8]; theoretical aspects of the mentioned approach's introduction to higher education have been disclosed [20]; attention has been focused on fundamentalization of future specialists' education in the IT branch professional training [4], and others.

Studies [23] enable stating that a considerable share of specialists' attention in training competitive engineering personnel is concentrated on the competence approach introduction, which will ensure due quality in specialists' training and preparing in general. Scholars are inclined to believe that the

competence approach reflects in the most profound manner the modernizing processes that are currently observed in all the countries of Europe: the approach guarantees a high level and outcomes in specialists' training, ensures a graduate's ability to correspond to the new market requirements, to possess a corresponding potential to be applied practically in professional and daily activities.

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, to which this article is devoted. In professional training of specialists in engineering, the outcomes of training require a careful analysis, namely the knowledge, skills, aptitudes, ways of thinking, value orientations and other professionally significant traits in the applicants for education that they are to possess following graduation from a university.

Paper objective. To substantiate the need in the introduction of the competence approach to the Ukrainian education; to disclose the number of factors that determine the need in its introduction; to define the key segments in professional competence of an engineer-to-be and the peculiarities in the introduction of the mentioned method in the course of professional and fundamental training of future engineers – bachelors in various specialties under educational transformations.

Paper main body. The Strategy for higher education development in Ukraine for 2022 – 2032 says that "the principal content of higher education is determined by higher education standards of the new generation based on the competence approach" [3].

The competence approach in education is a pedagogic concept that accentuates on forming in students the general and professional competences through which future specialist attain an ability for efficient activities in various life and professional situations. The main idea of the competence approach is that learning is directed for development of not only the knowledge, skills and aptitudes, but also

personality traits, values, and ways of thinking needed for achieving success in various contexts of life.

Introduction of the competence approach to education of the EU member-states supposes that the practical knowledge corresponds to the four constituents [21]: to know what – the factual volume of knowledge that can be transmitted; to know why – the knowledge of scientific understanding the world and the influence of science on human development; to know how – the ability to perform the relevant tasks; to know who – awareness of which people “know what”, “know why” and “know how”.

The competence approach is directly linked with the idea of an all-sided training and upbringing of an individual as not only a specialist, a professional in one's occupation, but also as a personality, a collective and socium member; it is a humanistic method in its basis. The goal of a humanistic education, as it is known, is not only transmitting to a future specialist the sum total of knowledge, skills and aptitudes in some area, but development of the outlook, interdisciplinary sense, ability for taking individual creative decisions, for self-learning, as well as humanistic values formation.

The need in the introduction of the competence approach to Ukrainian education has been quite successfully explained by I. Burgun [6] through disclosing its essence compared to the traditional approach to teaching. The main peculiarity in the competence approach compared with the traditional one is in shifting the accent from amassing the determined on the regular basis knowledge, skills and abilities to the formation and development of ability to act, to apply individual techniques and experience of successful action to professional activity situations and social practice. The competence approach does not negate the role of knowledge, but it is accentuated on the readiness to apply the obtained knowledge to solve arising problems.

On the grounds of analyzing special literature, one can assume that the urgency of

introducing the competence approach to education practices of Ukraine is determined by outer and inner factors (I. Burgun [6], T. Krystopchuk [11], et al.).

The following outer factors for introducing the competence approach to education practices have been characterized. First, an abrupt social, technological, and political development of the world that requires that a graduate possesses certain traits (to be flexible, mobile, to be able to present; to use knowledge as an instrument; to take non-standard decisions and bear responsibility for them, etc.). Second, Ukraine's joining the Bologna process supposes development and adoption of the all-European qualifications standards which are based on the competence approach, by which the graduates are to attain key competencies for further successful employment. Third, comprehensive computerization. A person needs critical thinking skills for conscious use of information.

To internal factors for introducing the competence approach pertain: the crisis in the knowledge paradigm of education determined by changes in the phenomenon of knowledge and its correlation with social practices; the teaching model is oriented exclusively on gaining knowledge and accounts insufficiently for activity, value-and-motivation, and emotive aspects of learning-and-cognitive activities; loss in the topicality of the need in overloading one's memory; a specialist is called for who does not expect instructions but rather enters life with a formed creative experience.

On the grounds of analyzing the outcomes of research on future engineers training ([4], [9], [12], [13], [14], [17], [10], [22], [24], [25], [26] and those by other scholars), it was established that a future engineer's professional competence is his/her ability and readiness to perform tasks efficiently and solve the problems within the engineering branch and certain key segments in a future engineer's professional competency have been established as follows: technical knowledge: profound understanding

of theoretical foundations of engineering sciences that make the foundation of the engineer's specialization; skills in design: an ability to develop and implement technical solutions for real-life engineering tasks; problem thinking; modelling and simulation; ability for communication and co-operation; decision-making; innovation; support of sustainable development; ethics: observing profession-and-ethical norms, particularly those concerning safety, data and confidentiality, intellectual property, etc.; permanent learning: readiness for learning during one's whole professional life for constant improving one's knowledge and skills.

To the peculiarities of the competence approach introduction to the educational practices of specialists training pertain: recognition of competences as the final outcome of training and their purposeful formation; transposition of accent from the subjects' of learning being informed onto their ability to apply information for solving practical problems; evaluation of the formation level of competencies in students as an outcome of the training process; student-centered directedness of teaching; direction of specialty training at graduates' future employment.

The main characteristics of the competence approach in the process of fundamental training (in mathematics, chemistry) that affect directly the basic professional competence formation in engineers-to-be: the sequence (systematicity) of teaching; involvement of active teaching methods; material visualization; application in the real world; technologies integration; accentuation on solving the training tasks; regular practice and feedback; conceptual

understanding: to give preference to conceptual comprehension over memorizing; support and additional assistance; encouragement of professional thinking; evaluation for learning; adaptability: to recognize that students learn at different paces and have different styles in learning; to be prepared for regulating the pace and teaching to meet various learning needs.

Conclusions of the research. Under current conditions for engineering personnel training at higher technical school, gradual discarding of traditional teaching is taking place with transition to a new engineering education paradigm in Ukraine. The present system of engineering personnel training achieves its goals in general, but in the light of the intense developments in science-and-technical progress, educational transformations and joining the European education environment, a need has arisen in training future engineers by "special program", which ensures a comprehensive approach to teaching, formation of professionally trained and motivated future specialists in engineering ready for permanent development and self-perfection. A new paradigm of engineering training is needed, it should relate to the purposeful, contextual, procedural, and evaluation-and-result components.

The perspectives for further research, in our opinion, could be the studies in terms of forming a model of a pedagogic system for innovative-and-strategic directions in training future engineers in various specialties under educational transformations with accounting for the European practices in the education environment and requirements of the labor market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній простір Європи, на модернізацію освітньої

діяльності в контексті європейських вимог. В умовах модернізації вітчизняної освіти особливої значущості набуває проблема професійної підготовки фахівців, конкурентноздатних на ринку праці, компетентних, які вільно володіють своєю

професією. Відзначається необхідність “гармонізації особистісних і соціальних інтересів”, у забезпеченні “комплексу умов для ефективного формування цілісної, творчої, соціально активної, духовно багатогранної особистості майбутнього інженера” (О. Романовський, В. Петрук, Є. Сокол, І. Бардус та інші). У цьому зв’язку необхідно визначити концептуальні підходи до професійного розвитку здобувачів вищої освіти в умовах технічних університетів, визначити ключові елементи професійної компетентності майбутнього інженера, здійснити пошук ефективних умов формування професійних компетентностей майбутніх конкурентоспроможних інженерів.

На необхідність розв’язання вказаної проблеми акцентовано увагу в нормативно-правових документах, які реалізують державну політику в галузі вищої освіти, про що свідчать Закон України “Про вищу освіту” (2013, зі змінами 2017) [1], Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2014) [2], Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022) [3], де наголошено, що модернізація вищої освіти повинна забезпечувати ефективну підготовку фахівців до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що значна кількість науковців опікувалася проблемою підготовки фахівців у вищій школі різних галузей, у тому числі інженерної. У центрі уваги вчених знаходилися питання щодо розвитку, формування: *професійної компетентності* – дослідження О. Кучерук (математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів) [12]; К. Лебедєва (майбутніх інженерів радіотехнічних спеціальностей) [13]; Н. Северіна (математичного моделювання у майбутніх математиків)

[22]; Л. Шумельчик (майбутніх гірничих інженерів в умовах інформаційно-освітнього середовища) [24]; Є. Пизина (майбутніх перекладачів технічної літератури із застосуванням ІКТ) [19] та інші дослідження.

Питанням запровадження *компетентного підходу* у сучасній освіті присвячені дослідження Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локщиної (розглянуто світовий досвід та українські перспективи) [5]; О. Заблоцької (акцентовано увагу на освітній інновації та порівняльному аналізі) [8]; Н. Побірченко (розкрито теоретичні аспекти запровадження у вищій школі) [20]; І. Бардус (акцентовано увагу на фундаменталізації професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій) [4] та інші.

Значна увага фахівців в підготовці конкурентоспроможних інженерних кадрів зосереджена на необхідності вирішення широкого спектру проблем у системі вищої освіти, за умови її реформування на основі практичної складової процесу навчання, що стане можливим при запровадженні компетентного підходу, який забезпечить якість навчання та підготовки спеціалістів (І. Федорова та М. Житник) [23, с.39].

Більшість дослідників схильні вважати, що компетентний підхід у всіх значеннях і аспектах найбільш глибоко відображає модернізаційні процеси, які нині наявні в усіх країнах Європи:

- Компетентний підхід гарантує високий рівень і результати підготовки спеціалістів (О. Заблоцька [8], О. Овчарук [16], І. Федорова [23] та інші);

- Компетентний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що є його безперечною перевагою над іншими традиційними та інноваційними підходами (О. Гулай [7], О. Ігнатюк [9], С. Лейко [14], Є. Пизина [19], Н. Северіна [22], Л. Шумельчик [24] та інші);

- Компетентний підхід забезпечує здатність випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний

потенціал для практичного вирішення життєвих проблем, пошуку свого “Я” в процесі, у соціальній структурі (Н. Бібик [5], О. Ігнатюк [9], Т. Ливин [15], В. Петрук [17] та інші);

- Компетентісний підхід сприяє оновленню змісту освіти та орієнтує побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти, що буде знати і уміти здобувач на виході (О. Жукова, А. Комишан [10]); О. Романовський, О. Пономарьов [18]) та інші дослідники [25], [26].

Отже, аналіз визначених наукових досліджень показав, що традиційна система підготовки інженерних фахівців різних спеціальностей в умовах освітніх трансформацій та просуванні до європейського освітнього простору потребує суттєвого оновлення. Випускник освітніх програм має бути конкурентоспроможним, тож у професійній підготовці інженерних фахівців потребують ретельного аналізу результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, ціннісні орієнтації, інші професійно важливі властивості здобувачів, які вони повинні мати після завершення навчання у ЗВО.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У наведених дослідженнях висвітлено лише окремі аспекти вирішення проблеми покращення якості інженерної освіти, професійної та фундаментальної підготовки майбутніх інженерів бакалаврів різних спеціальностей. Варто зауважити, щодо комплексного дослідження шляхів удосконалення методичної системи професійної та фундаментальної підготовки майбутніх інженерів бакалаврів різних спеціальностей в умовах освітніх трансформацій і приєднання до європейського освітнього простору на основі положень компетентісного підходу та інших на сьогодні немає.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає

в обґрунтуванні потреби впровадження компетентісного підходу в українську вищу освіту); розкритті низки чинників, які зумовлюють необхідність його впровадження; визначенні ключових елементів професійної компетентності майбутнього інженера та особливостей запровадження означеного підходу в процесі професійної та фундаментальної підготовки майбутніх інженерів бакалаврів різних спеціальностей в умовах освітніх трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Системна трансформація українського суспільства передбачає реформування вищої освіти. Характерні для кінця XX – початку XXI століття зміни в освіті – у спрямованості, цілях, змісті – все більше орієнтують її на вільний розвиток людини, на творчу ініціативу, самостійність того, хто навчається, конкурентоспроможність, мобільність майбутніх фахівців. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки зазначено, що “основний зміст вищої освіти визначається стандартами вищої освіти нового покоління, які базуються на компетентісному підході” [3].

Компетентісний підхід в освіті є педагогічною концепцією, що робить акцент на формуванні у студентів загальних та професійних компетентностей, за допомогою яких майбутні фахівці набувають здатності до ефективної діяльності в різних життєвих і професійних ситуаціях. Основна ідея компетентісного підходу полягає у тому, що навчання спрямоване на розвиток не лише знань, умінь та навичок, але й особистісних якостей, поглядів, цінностей та способів мислення, необхідних для досягнення успіху в різних контекстах життєдіяльності.

Упровадження компетентісного підходу в освіту країн-членів ЄС передбачає, що знання практичного

спрямування відповідають чотирьом складовим [21]:

- *знати що* – фактичний обсяг знань, який може бути трансльовано;
- *знати чому* – знання наукового розуміння світу та впливу науки на розвиток людства;
- *знати як* – здатність виконувати відповідні завдання;
- *знати хто* – усвідомлення того, які люди “знають що”, “знають чому”, “знають як”.

Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту та якості вищої освіти компетентісний підхід розглянуто західноєвропейськими дослідниками, серед яких А. Бермус, Дж. Боуден, М. Лейтер, С. Маслач, Дж. Равен, Р. Уайт та інші [20].

Довгі роки існував традиційний (зунівський (знання, уміння і навички), енциклопедичний) підхід – парадигма результату освіти, що містила теоретичне обґрунтування, визначення номенклатури, ієрархії знань, умінь, навичок, методик їх формування, контролю й оцінки. Ця парадигма довгий час приймалась педагогічною наукою як основна. Але зміни, що відбуваються у країні та в світі, призвели до змін в галузі цілей освіти. Ці зміни відповідають глобальним завданням входження людини у соціальний світ, її адаптації у цьому світі. Як загальне визначення результату освіти в цьому розрізі виступило поняття компетенції та “компетентності”. Під результатом професійної освіти необхідно розуміти процес набуття особистістю потенційних можливостей (компетентностей) до ефективної професійної діяльності.

Поняття компетентісного підходу досліджується науковцями не одне десятиліття. Нам імponує думка дослідників Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшини, які вважають, що “компетентісний підхід прямо пов’язаний із ідеєю всебічної підготовки й виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а і як особистості, члена колективу й соціуму, він

є гуманітарним у своїй основі. Метою гуманітарної освіти, як відомо, є не лише передача майбутньому спеціалісту сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, а й розвиток світогляду, міждисциплінарного чуття, здатності до прийняття індивідуальних креативних рішень, до самоосвіти, а також формування гуманістичних цінностей” [5, с. 28].

На підставі аналізу спеціальної літератури можна зазначити, що актуальність упровадження в освітню практику України компетентісного підходу зумовлена зовнішніми й внутрішніми чинниками (І. Бургун [6], Т. Кристопчук [11] та інші).

Визначено зовнішні чинники упровадження компетентісного підходу, вони такі. По-перше, стрімкий соціальний, технологічний і політичний розвиток світу, який вимагає від випускника володіння певними якостями і вміннями (бути гнучким, мобільним, уміти презентувати себе на ринку праці; використовувати знання як інструмент для вирішення життєвих проблем; ухвалювати нестандартні рішення й нести за них відповідальність; володіти комунікативною культурою, уміти працювати у команді; уміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; уміти здобувати, аналізувати інформацію, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бути здатним до багаточисленних альтернатив, запропонованих сучасним життям тощо).

По-друге, входження України до Болонського процесу, що передбачає розробку й прийняття загальноєвропейських кваліфікаційних стандартів, у основу яких покладено компетентісний підхід, за яким випускники мають отримувати ключові компетенції для подальшої успішної роботи.

По-третє, загальна комп’ютеризація. Людині потрібні навички критичного мислення з метою розумного використання інформації та контролю потоку інформації.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

До внутрішніх чинників упровадження компетентісного підходу належить:

- криза знаннєвої парадигми освіти, яка зумовлена змінами феномена знання та його співвідношенням із суспільною практикою;

- модель навчання орієнтована тільки на здобуття знань, яка недостатньо враховує діяльнісний, ціннісно-мотиваційний, емоційний аспекти навчально-пізнавальної діяльності;

- втрата актуальності потреби переважувати пам'ять;

- затребуваним є фахівець, який не очікує інструкцій, а вступає в життя із сформованим творчим досвідом.

Потреба впровадження компетентісного підходу в українську освіту досить вдало роз'яснена І. Бургун через розкриття його сутності порівняно із традиційним підходом до навчання [6]. Основна особливість компетентісного підходу порівняно із традиційним полягає у зміщенні акценту з нагромадження нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку здатності діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Компетентісний підхід не заперечує ролі знань, умінь і навичок, але він акцентує увагу на готовності використовувати отримані знання для вирішення проблем, що виникають.

На цей час накопичений достатній досвід підготовки фахівців у вищій технічній школі до інженерної діяльності. Сьогодення поставило завдання – сформулювати у фахівця інженерного профілю не тільки певні знання і професійні вміння, але й комплекс компетентностей, що передбачають і фундаментальні знання, і вміння аналізувати та вирішувати проблеми в нових умовах. На підставі аналізу результатів наукових досліджень із підготовки майбутніх інженерів (наробки І. Бардус [4], О. Ігнатюк [9], О. Кучерук [12], К. Лебедевої [13], С. Лейко [14], В. Петрук

[17], О. Романовського, О. Пономарьова, Л. Грень, Т. Гури [10], Н. Севериної [22], Л. Шумельчик [24], та інших дослідників [25], [26] тощо) було встановлено, що професійна компетентність майбутнього інженера є його здатністю та готовністю ефективно виконувати завдання та вирішувати проблеми в межах інженерної галузі та визначено деякі ключові елементи професійної компетентності майбутнього інженера у такому вигляді:

- *технічні знання*: глибоке розуміння теоретичних основ інженерних наук, які лежать в основі його спеціалізації (наприклад, механіка, електротехніка, хімія, інформатика тощо);

- *навички проектування*: здатність розробляти і втілювати технічні рішення для реальних інженерних завдань, враховуючи технічні, економічні та екологічні обмеження;

- *проблемне мислення*: здатність виявляти та аналізувати інженерні проблеми, розробляти альтернативні варіанти розв'язання та вибирати оптимальний підхід;

- *моделювання та симуляція*: використання математичних та комп'ютерних методів для створення моделей та чисельних симуляцій інженерних систем;

- *здатність до комунікації та співпраці*: вміння ефективно спілкуватися з іншими фахівцями, клієнтами та колегами, а також працювати в команді для досягнення спільних цілей;

- *прийняття рішення*: здатність обґрунтовано вибирати оптимальні технічні рішення, оцінюючи їх вплив на проект та середовище;

- *інноваційність*: здатність до розробки нових і творчих ідей для вирішення інженерних проблем та впровадження нових технологій;

- *підтримка сталого розвитку*: свідоме врахування аспектів сталого розвитку та екологічних факторів при розробці інженерних рішень;

- *етичність*: дотримання професійно-етичних норм, зокрема щодо збереження безпеки, даних та конфіденційності, інтелектуальної власності та ін.;

- *постійне навчання*: готовність до навчання впродовж усього професійного життя для постійного удосконалення своїх знань та навичок.

Зазначимо, що нам імponує думка дослідниці О. Заблудської [8, с. 67] щодо визначення *особливостей компетентнісного підходу*, які представлені як:

- визнання компетенцій як кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування;

- перенесення акцентів із поінформованості суб'єктів навчання на їхнього уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем;

- оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату навчального процесу;

- студентоцентрована спрямованість навчання;

- націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників.

Тож, професійна компетентність майбутнього інженера формується через практичне навчання, проектну діяльність, взаємодію зі співробітниками та викладачами з досвідом, а також залучення до реальних інженерних проектів. Важливо, щоб освітня програма надавала здобувачам вищої освіти можливість розвивати весь рівень компетенцій і готувала їх до ефективної роботи в професійному середовищі.

Проблема фундаменталізації вищої технічної освіти стояла перед закладами вищої освіти завжди, і у розробці концептуальних основ фундаменталізації освіти вища школа просунулась достатньо далеко. Все частіше використовуються поняття як “фундаментальні науки”, “фундаментальні дисципліни”, “фундаментальні знання”, “фундаменталізація освіти” [9].

Так, фундаментальні науки – це природничі науки (фізика, хімія, біологія, науки про землю, людину і ін.), а також математика і інформатика, без яких неможливе глибоке осмислення знань про природу. Будь-яка інженерна творчість, яка дає реальний практичний ефект, може здійснюватись лише в межах відкритих фундаментальними науками законів природи.

Фундаментальні навчальні дисципліни – це дисципліни, які засновано на фундаментальних науках. Фундаментальні знання – знання про природу, які здобуває людина у процесі вивчення фундаментальних дисциплін (або фундаментальної складової інших дисциплін).

Фундаменталізація вищої технічної освіти – системне та всеохоплююче збагачення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами мислення, що розроблені фундаментальними науками або на їх основі іншими науками.

Зазначимо, тоді як прикладні науки виникли і розвиваються на основі використання законів природи, то фундаментальну складову мають практично усі інженерні дисципліни. Теж саме можна сказати і про багато гуманітарних наук. Тому до процесу фундаменталізації повинні бути залучені усі без винятку дисципліни, що вивчаються студентом під час навчання у технічному університеті. Важливо, що в освітніх програмах підготовки здобувачів розподіл змістовної частини вищої технічної освіти відбувається на гуманітарну, фундаментальну та технічну (професійну).

На основі вищезазначеного пропонуємо *основні характеристики компетентнісного підходу у процесі фундаментальної підготовки* (математичної, хімічної, технологічної), які напряду впливають на формування базової професійної компетентності майбутніх інженерів:

- *послідовність* (системність) навчання – навчальна програма з освітніх

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

компонентів (вищої математики, хімічних дисциплін тощо) повинна складатись із добре структурованої та логічної послідовності тем, починаючи з базових понять, поступово просуючись до більш складних. Це гарантує, що здобувачі освіти будують міцну основу фундаментальних знань перед тим, як братися за складні інженерні ідеї;

- *залученість методів активного навчання*: метод проблемного навчання, “мозковий штурм”, “перевернуте навчання” тощо. Активна участь допомагає студентам краще сприймати ідеї та застосовувати їх у різних ситуаціях;

- *візуалізація матеріалу*: використання наочних посібників, діаграм та графіків, схем для ілюстрації абстрактних понять. Візуальні представлення допомагають здобувачам освіти зрозуміти складні зв'язки та встановити зв'язки між різними ідеями (математичними, хімічними, технологічними);

- *застосування в реальному світі*: демонстрація практичного застосування математичних ідей у різних галузях, включаючи техніку, економіку, фізику та інформатику. Зв'язок математики з проблемами реального світу посилює мотивацію до навчання;

- *інтеграція технологій*: застосування технологічних інструментів, таких як калькулятори для побудови графіків, математичне програмне забезпечення та моделювання, щоб допомогти у візуалізації та дослідженні професійних задач;

- *акцент на розв'язуванні навчальних задач*: сприяти розв'язуванню задач як центральному аспекту професійної підготовки. Заохочувати студентів творчо підходити до викликів, критично мислити та наполегливо знаходити рішення. Регулярні вправи з розв'язування нетипових задач розвивають аналітичні навички та математичну інтуїцію.

- *регулярна практика та зворотній зв'язок*: надавати широкі можливості для

практики за допомогою різноманітних вправ і наборів задач; своєчасно надавати здобувачам зворотній зв'язок, щоб допомогти їм визначити свої сильні та слабкі характеристики;

- *концептуальне розуміння*: віддавати перевагу концептуальному розумінню над запам'ятовуванням; заохочувати майбутніх інженерів розуміти основні принципи та логіку математичних формул і теорем, хімічних та технологічних процесів;

- *підтримка та додаткова допомога*: пропонувати додаткову підтримку студентам, які можуть мати проблеми з певним матеріалом; забезпечувати додаткові допоміжні консультації або ресурси для покращення їхнього навчання.

- *заохочення професійного мислення* (математичного, хімічного, технологічного): розвивати мислення, на основі допитливості; заохочувати студентів досліджувати навчальні ідеї за межами навчальної програми та цінувати красу та елегантність фундаментальних наук;

- *оцінювання для навчання*: використовувати оцінювання як інструмент для навчання, а не просто для виставлення оцінок. Регулярне формувальне оцінювання може допомогти визначити індивідуальні навчальні потреби та відповідно скорегувати стратегії навчання;

- *адаптивність*: визнавати, що студенти навчаються з різною швидкістю та мають різноманітні стилі навчання; бути готовим регулювати темп викладання, щоб задовольнити різноманітні навчальні потреби.

Підсумовуючи, зазначимо, застосовуючи компетентнісний підхід, викладачі можуть створити привабливе та ефективне освітнє середовище, яке надає здобувачам освіти міцних фундаментальних навичок, що дає їм змогу досягти успіху в більш просунутих професійних дослідженнях і застосовувати свої знання в різних академічних і реальних ситуаціях. Тож, компетентнісний підхід сприяє більш

глибокому і збалансованому розвитку студентів, підготовці їх до складних викликів сучасного суспільства та розширенню їхніх професійних можливостей на ринку праці.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За сучасних умов підготовки інженерних кадрів у вищій технічній школі відбувається поступова відмова від традиційного навчання і перехід до нової парадигми інженерної освіти в Україні. Існуюча система підготовки інженерних кадрів в цілому виконує свої завдання, але у світлі інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, освітніх трансформацій та приєднання до європейського освітнього простору назріла необхідність в підготовці майбутніх інженерів за “спеціальною програмою”, що забезпечує комплексний підхід до навчання, формування професійно підготовлених і мотивованих майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, готових до постійного розвитку й самовдосконалення. Потрібна нова парадигма інженерної підготовки: вона має стосуватися цільового, змістовного, процесуального і оціночного-результативного компонентів.

На підставі теорії і практики підготовки фахівців і запровадженні

компетентісного підходу в освітній процес України визначена низка чинників, які зумовлюють необхідність вирішення проблеми підвищення якості підготовки майбутніх інженерів різних спеціальностей і набуття ними високого рівня професійної компетентності. Концентровано сформульовано і розкрито: сутність компетентісного підходу у вищій школі; упровадження компетентісного підходу в освіту країн-членів ЄС; зовнішні та внутрішні чинники упровадження компетентісного підходу в освітню практику України; особливості компетентісного підходу порівняно із традиційним, що розкриває актуальність питання і потребу його вирішення; ключові елементи професійної компетентності майбутнього інженера. Під результатом професійної освіти необхідно розуміти процес набуття особистістю потенційних можливостей (компетентностей) до ефективної професійної діяльності.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо напрацювання у площині формування моделі педагогічної системи інноваційно-стратегічних напрямів підготовки майбутніх інженерів різних спеціальностей в умовах освітніх трансформацій із урахуванням досвіду європейського освітнього простору та ринку праці.

Список літератури:

1. Верховна Рада України. *Закон України Про вищу освіту (документ 1556-VII, зі змінами)*. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (Дата звернення: Серпень, 5, 2023)
2. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років (проект). – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncept.pdf. (Дата звернення: Серпень, 5, 2023)
3. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Кабінет міністрів України. 23.02.2022.

№ 286-р. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (Дата звернення: Серпень, 5, 2023)

4. Бардус І. Теоретичні та методичні засади контекстної фундаменталізації професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій / І. Бардус // Автореф. дис. д-ра пед.наук: 13.00.04. – Харків: УІПА – 2018. – С. 40

5. Бібік Н., Ващенко Л., Локшина О. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина та ін // Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. Овчарук. – Київ: “К.І.С.”. – 2004. – С.112.

6. Бургун І. Актуальність упровадження компетентісного підходу в освітню практику / І. Бургун // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. – Херсон. – 2010. – № 1(2) – С. 159 – 165.
7. Гулай О. Компетентісний підхід як основа нової парадигми освіти – [електронний ресурс] / О. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – №2. – [електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps-2009_2_7.
8. Заблоцька О. Компетентісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – Випуск 40. – Педагогічні науки. – Житомир. – С. 63 – 68
9. Ігнатюк О. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика / О. Ігнатюк // Монографія. – Харків. – 2009. – С. 432
10. Компетентісний підхід у вищій школі: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О. Жукової, А. Комишана. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2021. – С. 264, DOI: <https://doi.org/10.26565/9789-662856729>.
11. Кристочук Т. Компетентісний підхід: європейський вимір / Т. Кристочук // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. – 2011. – С.33 – 41
12. Кучерук О. Методологічні підходи формування математичної компетентності майбутніх інженерів-програмістів / Кучерук О. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота: зб. наук. пр. – Ужгород. – 2016 – №2(39) – С. 122 – 125
13. Лебедева К. Формування професійної компетентності майбутніх інженерів радіотехнічних спеціальностей на засадах ресурсного підходу / К. Лебедева // – Харків. – 2020. С.378
14. Лейко С. Формування математичної компетентності майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки / С. Лейко // дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Полтава – 2015. – С.264
15. Литвин Т. Компетентісний підхід у системі вищої освіти України: аналіз базових понять / Т. Литвин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – №2 – С.9 – 14
16. Овчарук О. Компетентісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи / О. Овчарук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5(13) – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.
17. Петрук В. Теоретико методичні засади формування професійної компетентності фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін / В. Петрук // Монографія. – Вінниця: Універсум-Вінниця – 2006. – С. 292
18. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти: монографія / за заг. ред. О. Романовського та О. Пономарьова – Х: НТУ “ХПІ” – Видавець Савчук О. – 2014. – С.324
19. Пизіна Є. Формування професійних компетенцій майбутніх перекладачів технічної літератури із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій / Є. Пизіна // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків: ХНПУ ім. Г. Сковороди. – 2014. – С. 20
20. Побірченко Н. Компетентісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. / Н. Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3 – С. 24-31. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2012_3_5
21. Рудишин С. Стан екологічної освіти в практиці вищої школи зарубіжних країн / С. Рудишин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – №40 – С. 51 – 85

22. Северина Н. Формування професійної компетентності із математичного моделювання у майбутніх інженерів-математиків / Н. Северина // дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків – 2012. – С. 201

23. Федорова І., Житник М. Компетентний підхід як управлінський механізм реорганізації системи вищої освіти України / І. Федорова, М. Житник // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2013. – №.3 – С.38 – 46

24. Шумельчик Л. Формування професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів в умовах інформаційно-освітнього середовища / Л. Шумельчик // Автореф. дис. кан. пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя: КПУ – 2014. – С. 20

25. Scientific research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. (2023), Perfect Publishing Toronto, Canada. URL: <https://sciconf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-researchin-the-modern-world-26-28-07-2023-toronto-kanada-arhiv/>.

26. Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference. (2023) ,MDPC Publishing. Munich, Germany. URL: <https://sciconf.com.ua/xi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-progress-innovations-achievements-and-prospects-23-25-07-2023-myunhen-nimechchina-arhiv/>.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine On Higher Education (document 1556-VII, as amended), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (Date of application: 5 August, 2023)

2. Concept of Education Development of Ukraine for the period 2015-2025 (draft), available at: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf(Date of application: 5 August, 2023)

3. On approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. Cabinet of Ministers of Ukraine. 23.02.2022. № 286-p. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>, (Date of application: 5 August, 2023)

4. Bardus, I. (2018), “Theoretical and methodological foundations of contextual fundamentalisation of professional training of future specialists in the field of information technology “, Doctoral dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv: UIPA, p.40

5. Bibik, N., Vashchenko, L., Lokshyna, O. (2004), “Competence-based approach in modern education: international experience and Ukrainian perspectives”, Library on education policy, Ed. by O. Ovcharuk, Kyiv: “K.I.S.”, p. 112

6. Burhun, I. (2010), “The relevance of implementing a competence-based approach in educational practice”, Actual problems of public administration, pedagogy and psychology: a collection of scientific papers of Kherson National Technical University. no. 1(2), pp. 159 – 165.

7. Hulai, O. (2009), “Competence-based approach as the basis of a new education paradigm” - [electronic resource]. Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. no.2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2009_2_7.

8. Zablotska O. (2008), “Competence-based approach as an educational innovation: a comparative analysis” Bulletin of Zhytomyr State University. Issue 40. Pedagogical sciences. Zhytomyr, pp. 63 – 68.

9. Ihnatiuk, O. (2009), “Formation of future engineers' readiness for professional self-improvement: theory and practice” Monograph, Kharkiv: NTU “KhPI”, p. 432

10. “Competence-based approach in higher education: theory and practice” (2021), Monograph. by the team of authors, ed. by Zhukovoi, O., Komyshana, A., Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University

p. 264 available at: <https://doi.org/10.26565-9789662856729>.

11. Krystopchuk, T. (2011), "Competence-based approach: the European dimension" Scientific Bulletin of Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy. no. 6, pp. 33 – 41

12. Kucheruk O. (2016), "Methodological approaches to the formation of mathematical competence of future software engineers" Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work: a collection of scientific papers. no. 2(39), Uzhhorod, pp. 122 – 125

13. Lebedieva, K. (2020), "Formation of professional competence of future engineers of radio engineering specialties on the basis of the resource approach" Kharkiv, p. 378

14. Leiko, S. (2015), "Formation of mathematical competence of future civil engineers in the process of professional training" Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Poltava, p. 264

15. Lytvyn, T. (2012), "Competence-based approach in the higher education system of Ukraine: analysis of basic concepts" Pedagogy and psychology of vocational education. no. 2, pp. 9 – 14

16. Ovcharuk, O. (2009), "Competence-based approach in education: pan-European approaches" – [electronic resource]. Information technology and learning tools. no. 5(13). available at: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>

17. Petruk, V. (2006), "Theoretical and methodological bases of forming professional competence of technical specialists in the process of studying fundamental disciplines" Monography, Vinnytsia: Universum Vinnytsia, p. 292

18. (2014), "Training of competitive managerial humanitarian and technical elite" Monograph. ed. by Romanovskoho, O., Ponomarova, O., Kharkiv: NTU "KhPI", pub. Savchuk, O., p. 324

19. Pyzina, Y. (2014), "Formation of Professional Competences of Future

Translators of Technical Literature with the Use of Information and Communication Technologies" Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv: H. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, p. 20

20. Pobirchenko, N. (2020), "Competence-based approach in higher education: theoretical aspect" Education and pedagogical science, no. 3. pp. 24-31, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Os-Don_2012_3_5

21. Rudyshyn, S. (2022), "The state of environmental education in the practice of higher education in foreign countries" Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. no. 40, pp. 51 – 85

22. Severyna, N. (2012), "Formation of professional competence in mathematical modelling in future mathematical engineers" Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv, p. 201

23. Fedorova, I., Zhytnyk, M. (2013), "Competence-based approach as a management mechanism for reorganising the higher education system of Ukraine" Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy. no. 3 pp. 38 – 46

24. Shumelchuk, L. (2014), "Formation of professional competence of future mining engineers in the conditions of information and educational environment" Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Zaporizhzhia: KPU, p. 20

25. Scientific research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. (2023), Perfect Publishing Toronto, Canada. URL: <https://sciconf.com.ua/x-mizhnarodna-nauko-vo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-26-28-07-2023-toronto-kanada-arhiv/>

26. Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 11th International scientific and practical

conference. (2023), MDPC Publishing. Munich, Germany. URL: <https://sci-conf.com.ua/xi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-progress-innovations-achievements-and-prospects-23-25-07-2023-myunhen-nimechchina-arhiv/>.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2023

Larysa Gren

doctor in public management, full professor, professor of pedagogy and psychology of social
systems management department of the academician I. Zyazyun,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Ukraine
ORCID: 0000-0003-4466-6018
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Ivan Kirsanov

graduate student, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ivanrazor6@gmail.com

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE PROCESS OF PREPARATION OF FUTURE SOCIAL PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: the article emphasizes the importance of the role of education as one of the main components of supporting the transition period of Ukraine on the way to the EU and NATO; it has been proven that the formation of a new philosophy of higher education is simultaneously connected with emotional intelligence, which is of great importance in the training of future specialists in the social sphere in institutions of higher education. It was determined that the state and development of the modern Ukrainian economy depends on the quality of personnel training provided by universities. It was found that the lack of management culture, the insufficient level of moral and ethical training of specialists in the social sphere and qualified specialists in the field of professional ethics is an obstacle to the creation of an emotional and ethical infrastructure in Ukraine. The opinion is substantiated that the wide application of active learning methods with the analysis of real and educational business situations and the regular professional practice of future specialists in the social sphere at enterprises, firms, state authorities and local governments will ensure the effectiveness of the training of specialists in the social sphere, will contribute to the formation and development of ethical norms and emotional intelligence.

Key words: emotional intelligence; social specialist; professional training; managerial culture; higher education; teaching methods.

Лариса Грень

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки і
психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний
технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Іван Кірсанов

аспірант, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
E-mail: ivanrazor6@gmail.com

© Larysa Gren, Ivan Kirsanov, 2023

**ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Анотація: у статті наголошується на важливості ролі освіти як однієї з головних складових підтримки перехідного періоду України на шляху до ЄС і НАТО; доведено, що формування нової філософії вищої освіти безпосередньо пов'язано з емоційним інтелектом, який має велике значення у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти. Визначено, що стан і розвиток сучасної української економіки залежить від якості підготовки кадрів, яку здійснюють університети. З'ясовано, що гальмом у створенні емоційно-етичної складової інфраструктури в Україні є відсутність управлінської культури, недостатній рівень морально-етичної підготовки спеціалістів соціальної сфери та кваліфікованих спеціалістів у сфері професійної етики. Обґрунтовано думку, що широке застосування активних методів навчання з аналізом реальних і навчальних бізнес-ситуацій та регулярна професійна практика майбутніх спеціалістів соціальної сфери на підприємствах, фірмах, у державних органах влади та місцевого самоврядування забезпечить ефективність підготовки фахівців соціальної сфери, сприятиме формуванню та розвитку етичних норм та емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоційний інтелект; спеціаліст соціальної сфери; професійна підготовка; управлінська культура; вища освіта; методи навчання.

Лариса Грень, Іван Кірсанов

Розширена анотація для ознайомлення з цією темою:

**“Формування емоційного інтелекту у процесі підготовки майбутніх фахівців
соціальної сфери у закладах вищої освіти”**

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Техніко-економічні та управлінські знання, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців у своїй сукупності формують новий людський капітал, емоційний інтелект, необхідний для успіху економічних перетворень. Україна має унікальну можливість, взявши за основу загальноприйняті норми ділової етики ринкових відносин, доповнити їх національними особливостями, пов'язаними з українським менталітетом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У педагогічній теорії та практиці вітчизняної освіти проблеми гуманізації професійно-технічної освіти, значну частину якої становить формування етичних емоційних норм у сфері ділових відносин, активно досліджують українські вчені, такі як:

В. Кремень, І. Зязюн, С. Сисоєва, І. Бех, В. Кудін, В. Андрущенко, Н. Ничкало, Л. Водожнянський, О. Романовський, О. Пономарьов та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Фахівці з формування емоційного інтелекту соціальної сфери – аналітики та практики одностайно виділяють три джерела негативних впливів, які гальмують створення емоційно-етичної складової інфраструктури в Україні:

1) відсутність управлінської культури, тобто навичок організації праці, відсутність досвіду комерційної діяльності в умовах ринкової конкуренції;

2) недостатній рівень морально-етичної підготовки спеціалістів соціальної сфери навіть на кращих підприємствах країни;

3) відсутність кваліфікованих фахівців у сфері професійної етики.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є з'ясування доцільності та ефективності фундаментального навчання студентів технічних ЗВО основам формування емоційного інтелекту в процесі підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери у закладах вищої освіти з використанням інтерактивних методів навчання, а також при вивченні педагогічних напрямів, шляхів, засобів вищої освіти у вихованні та навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Майбутній фахівець соціальної сфери дотримується норм і принципів ділової цивілізованої етики, соціально відповідального громадянина через гуманізацію освіти і, як наслідок, підвищення морально-етичного рівня всього українського суспільства. Для сучасного підприємства сьогодні вкрай важливий не лише професійний рівень підготовки фахівця, а й наявність знань і навичок у соціальній сфері та сфері ділових етичних відносин: економити етично, тобто керуватися неписаними законами чесності та порядності у своїх діях; враховувати норми ділової етики під час переговорів із партнерами, як в Україні, так і за кордоном; мати етичну кваліфікацію для вирішення ділових конфліктів як поза, так і всередині команди; розробляти та продавати високоякісну продукцію, процес виробництва якої не завдає шкоди навколишньому середовищу тощо. У процесі навчання має формуватися та розвиватися своєрідна "база знань", яка дозволить швидко та правильно приймати етично грамотні рішення у складному та динамічно мінливому середовищі. Рівень професійної підготовки сучасного фахівця

соціальної сфери у ЗВО визначається широтою і глибиною теоретичних, професійних знань, умінням їх практично використовувати, відповідністю знань і вмінь вимогам конкретної організації. Це необхідна, але не достатня умова для успішного працевлаштування, кар'єрного росту та ефективної діяльності в умовах конкуренції та інновацій. Ще однією необхідною складовою успіху є рівень розвитку етичних ділових якостей особистості, тобто ступінь морально-етичної готовності та здатності до реалізації своєї професійної підготовки на різних етапах кар'єри.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для формування та розвитку етичних норм та формування емоційного інтелекту соціального фахівця доцільно використовувати такі інтерактивні методи навчання, як: проведення різноманітних навчальних ігор та спеціальних вправ, спрямованих на вдосконалення морально-етичних якостей фахівця; інформування студентів про ефективні організації, підприємства, компанії, які дотримуються правил ділової етики; порівняння загальноприйнятих норм ділової етики для кожного студента з його ідеалом, його духовними цінностями; практичне використання отриманих знань у запропонованих ситуаційних завданнях; самостійна робота студентів із пошуку нової інформації, що стосується сфери ділової етики, яка завершується її презентацією перед аудиторією; вміння працювати в команді (мікрогрупі), дотримуючись етичних норм і правил; використання розроблених психологами тестів для визначення рівня етичних якостей, самооцінки, лідерських здібностей, здібностей до ризику тощо.

Problem setting. At the moment, Ukraine is in a state of social and economic transformations on the way to the EU and

NATO. Education is one of the main components of the support of the transition period and a decrease in negative

manifestations that currently exist in various fields of activity. Today, the formation of a new philosophy of higher education is increasingly taking place, which is directly related to emotional intelligence, and the processes of real humanization of goals, content and orientation in the process of preparing future specialists of the social sphere in higher educational institutions occur [2].

Only highly qualified specialists who own and comply with ethical management standards, business relations can understand the historical advantages of changes and make conscious decisions in the current democratic process. Technical, economic and managerial knowledge, psychological and pedagogical training of future specialists in their entirety form a new human capital, emotional intelligence necessary for the success of economic transformations. Ukraine has a unique opportunity, taking as a basis the generally accepted norms of business ethics of market relations, to supplement them with national characteristics associated with Ukrainian mentality.

Currently, new business ethical norms and standards of the National Ukrainian Market Economy are being developed. This is a long and complex process of the formation of new psychology and civilized business ethics of the Ukrainian market, as well as the activities of social experts in Ukraine. So, in the developed countries of the West, such a process has occurred for decades, and business ethics, which is directly related to the emotional component of a modern specialist, as a science began to develop only from the end of the twentieth century. That is why the social responsibility of higher education is high: a socially responsible economy is possible only if there is a responsible, ethically competent personality of an engineer, an economist, manager, a specialist of a social sphere in higher educational institutions [3, p. 144]. We can say that subject to socially responsible education in Ukraine, there will be a socially responsible market economy. In this regard, the state and development of the modern Ukrainian

economy depend on the quality of training, which is carried out by universities.

Recent research and publication analysis. Allows us to believe that in the pedagogical theory and practice of domestic education the problem of humanizing vocational education, a significant part of which is the formation of ethical emotional standards in the field of business relations, are actively studied by Ukrainian scientists, such as V. Kremen, I. Zyazyun, S. Sysoeva, I. Beh, V. Kudin, V. Andrushchenko, N. Nichkalo, L. Vodozhnyansky, O. Romanovsky, A. Ponomarev and many others.

However, in Ukraine, the situation in compliance with business ethics, management ethics remains quite complicated, its need is discussed, but this does not yet bring tangible results. Budzan B., General Director of the International Institute of Management, notes that, due to ignorance of international business ethics standards, Ukrainian specialists did not realize a large number of favorable contracts with Western partners. As believes B. Budzan: "Moral, ethical approaches to business have not yet been developed in Ukraine, they are only forming. A lot of work awaits us, but the formation of a certain ethical code is already taking place in our state among the new generation business people" [4]. The education system in Ukraine is not yet sufficiently agreed with the needs of practice. Skews in the content of the educational process, insufficient attention to the study of ethical and emotionally significant problems of a market economy affect the consciousness of the young generation, often it is not ready for an independent life, not confident in the future.

Highlighting the previously unresolved parts of the general problem to which this article is devoted. Specialists in the formation of emotional intelligence of a social sphere specialist - analysts and practice unanimously distinguish three sources of negative influences that inhibit the creation of the development of the emotional and ethical component of infrastructure in Ukraine:

1) lack of managerial culture, i.e. labor organization skills, lack of experience in commercial activity in conditions of market competition;

2) insufficient level of moral and ethical training of specialists of the social sphere even at the best enterprises of the country;

3) a lack of qualified specialists in the field of professional ethics.

Paper objective. To clarify the appropriateness and effectiveness of the fundamental education of students of technical universities in the foundations of the formation of emotional intelligence in the process of preparing the future specialist of the social sphere in higher educational institutions using interactive teaching methods, as well as in the study of pedagogical areas, ways, funds of higher education in education and education and training.

Paper main body. The future specialist of the social sphere, complies with the norms and principles of business civilized ethics, a citizen with social responsibility, and through the humanization of education and, as a result, an increase in the moral and ethical level of the entire Ukrainian society.

Consider a typical situation: a new project begins in the company. If this is the development of a new computer product, then the project manager, as a rule, will be a specialist in the field of information technology, understanding the essence of the matter, the nature of the development. If it is a company that produces electrical equipment, then a competent specialist engineer will lead the project.

In both cases, a technical specialist will be in the manager's position. However, making decisions, communication with carriers of multidirectional interests, often with foreign partners - all these tasks are far from those that he used to solve. And the situation of responsible choice in itself is stressful, carries significant psychophysical

stresses, additional skills and skills to solve the tasks are required.

Imagine a professional who began as a technical specialist, gradually moving along the steps of the career ladder. As such a movement, the value of technical skills is reduced. For successful work, the most important are the development and decision - making, planning, organization of work, management, both individual employees and the work of the team, business and social communication skills. For leaders of the social sphere, success is increasingly dependent on intuition, flexibility, efficiency, honesty, integrity and other moral and ethical qualities.

There are no innate skills that will help to form a team of like -minded people and get the company out of an impasse. There are no genetically laid qualities that will help to switch from the position of a narrow specialist to the position of the head of the department or the regional department, etc. Any skills (including leadership, moral and ethical and others) develop in the process of training and acquisition by a specialist in relevant experience.

In the training manual intended for teachers, students, teachers of higher educational institutions, who are not indifferent to the "philosophy of the heart" of their people, I. Zyazyun notes: "Education is the vital necessity of each person. Only thanks to education, public transformations of man into cultural, scientific, economic, technical, ideological, political, religious and other levels become possible. Through a person, through his direct participation in social transformations, the development of the state and its people is carried out. Therefore, it is not surprising that scientists in the field of education in many countries of the world notes the manifestation of a fundamental pattern: the head of the leader in the world will be the one that will create the most effective system of schools, colleges, lyceums, gymnasiums, higher educational institutions in order to maximize the intellectual and moral and ethical potentials of their citizens" [5, p. 288].

This philosophy is fully consistent with the concept of preparing the humanitarian and technical elite, developed at the Kharkov Polytechnic Institute National Technical University, in which a model of a specialist in the 21st century was created. Today, the formation of a new philosophy of higher education is increasingly taking place, when the process of real humanization and humanization of goals, the content and orientation of higher education is especially noticeable, and the role of the human factor is increasing [6].

For a modern enterprise today, not only the professional level of training of a specialist is extremely important, but also the presence of knowledge and skills in the social sphere and the field of business ethical relations:

- economy ethically competently, i.e. to be guided by unwritten laws of honesty and decency in their actions;
- take into account the standards of business ethics during negotiations with partners, both in Ukraine and abroad;
- ethically qualified to resolve business conflicts both outside and inside the team;
- develop and sell high -quality products, the production process of which does not harm the environment, etc.

More than 50 % of the leaders of large and small enterprises in Ukraine – specialists with a technical education, note a lack of knowledge among specialists in the field of social activity, which largely complicates the process of business in modern conditions. The fact that many enterprises, firms, despite the rather difficult financial conditions, are ready to allocate funds for seminars, training on training social sphere specialists, indicates the significance of this factor in modern conditions.

Traditionally developed close ties between university science and education with production give rich material for studying the content of the activities of social sphere specialists, engineers, technical specialists in the field of ethics of business relations. A survey of some managers and leading specialists of Ukraine's enterprises made it possible to receive recommendations

on the content of the educational process in the field of the formation of emotional intelligence of specialists of the social sphere and technology for its implementation.

Given the recommendations received in the choice of learning technology, it is necessary to take into account political, legal and socio-economic realities in the country and abroad, their dynamics, as well as the features of the mentality of the Ukrainian nation.

The relevance and systematic nature of interactive technologies ensures the effectiveness of the training of specialists in the formation of skills in this area, namely:

1. Successful business ethical training of future social experts is possible only in the general context of their special engineering training and reaches the goals set before it only if the specialist's professionalism is formed.

2. Normative documents governing the content of educational material in the field of training of future social experts, the organization and technology of the implementation of the educational process should be formed on the basis of the developed models of professional ethical activity and the individual of the future professional of the social sphere.

3. The pedagogical process of preparation should be active and personally oriented, and should also be organized on systemic principles, i.e. include the formation of business ethical style skills and developing the skills of owning civilized business ethics.

4. The professional activities of future social experts are purely practical. In the implementation of each of its functions, skills and skills are always advanced. Therefore, the formed behavioral stereotypes of a specialist are the form of the most effective manifestation of theoretical knowledge.

The practical skills of the formation of emotional intelligence in the process of training future social experts in higher educational institutions using interactive teaching methods in the form of a kind of "knowledge base" should be formed and developed in the learning process, which will allow you to quickly and accurately make

ethically competent decisions in complex and dynamically changing environment.

These principles are an integral part of the technology for the implementation of the experimental concept of the formation of the humanitarian-technical elite in the NTU “KHPI” and in a number of other educational institutions of Ukraine and foreign states [7]. To ensure the possibility of forming such skills and skills technology for the implementation of the concept in the HPI, the use of two main directions is provided: the widespread use of active teaching methods with the analysis of real and educational business situations and regular professional practice of future social sphere specialists in enterprises, firms, and state bodies authorities and local self-government.

It is extremely important in the process of studying at universities to prepare highly qualified specialists of the social sphere that can solve not only specific problems, but also to anticipate the most effective ways of developing their enterprise, guided by ethical principles and norms of business relations. The modern market economy and the labor market are constantly undergoing changes, therefore, to prepare such specialists for work in a market economy, it is required to develop new training courses, write new textbooks, conduct retraining of teaching staff, and reform research institutions.

This is a complex and long process in which various institutions of the state take part, including institutions of education system, the media, etc. We are talking about creating the necessary prerequisites for the intensification of this process, giving it a certain ideological orientation, since society It is far from indifferent what moral principles will form the basis of the ideology of his economic activity.

Ukraine must form its system of ethical values, which does not contradict global standards, but at the same time taking into account national traditions. Ukraine has a happy opportunity to adopt those generally

accepted business ethical norms that are closer to it in spirit, according to national traditions.

One of the main tasks of the Ukrainian nation has been and remains the formation and maintenance of a special type of Ukrainian personality at the proper level, which has been developed for millennia, during the transition from an ethnic group to the nation. And, regardless of the political guidelines of Ukrainians who changed over time, their essence remained the same – focus on democracy, compliance with the norms of ethics of behavior and management.

Now it is often discussed the question of whether at least modern Ukrainian experts are able to continue the interrupted development line or they are fully building their activities in accordance with the Western principles of doing business. Can and to what extent “new Ukrainians” can perceive the value orientations and cultural-ethical traditions of their pre-revolutionary predecessors? What place was occupied by entrepreneurial orientations in the general system of ethical values, and what are the prospects for the formation of national orientations among representatives of the Ukrainian business world? The answers to such questions will help to understand the strengths and weaknesses of the modern Ukrainian economy, to evaluate the prospects of its cultural, ethical and social development.

The ethical traditions of Ukrainian entrepreneurship are often historically characterized by the tradition of manifestation of love for neighboring, charity and philanthropy. Ukrainian entrepreneurship has deep socio-cultural roots, such as significant investments in the spiritual and intellectual spheres, donations on universities, art galleries, museums, archives, scientific publications, the provision of other opportunities for education and spiritual growth.

Already since the baptism of Ukraine-Russian (988), the close attention of Ukrainian princes has been noted to the spread of education among their people, the transfer

of youth of national traditions, religious and moral views, theoretical knowledge and acquired practical experience.

From the second half of the XVI century. Education in Ukraine was based on the use of the principle formulated by the humanist Faust Socin: "It is necessary to learn what is pleasant and useful not only for you personally, but for all those to whom you owe something. And our obligations concern the spirit, body and the whole world. The good spirit is received and preserved as a result of the use of true philosophy, the good of the body - medicine, and the external good is the science of law."

The end of the XVI Art. And the first decades of the XVII century, the time, which is commonly called the first Ukrainian revival, is celebrated by a significant development of schools, printing houses and book products. Schools at that time began to be organized everywhere, and raising children in them was conducted in a strictly moral and national spirit.

Over the next centuries, the Ukrainian intelligentsia has constantly adhered to the higher educational institutions the positions of "so that every student feels like a Ukrainian and worked on himself in order to become useful to his people in the future and fight for his fate, for his national rights and to improve the national well-being" [1, p. 76].

There is a long-known truth of the ancients: "The new is a well -forgotten old." Great thinkers were guided by this principle, generating new ideas. If we pay attention to the teachings of our predecessors, then they are always filled with the future. Such thoughts, theories, ideas have implemented many prominent Ukrainian teachers in different periods of time through teaching. Such Ukrainian teachers, known throughout the world as K. Ushinsky, A. Makarenko, V. Sukhomlinsky and others developed and implemented in pedagogical practice many ideas that formed the basis of the education of more than one generation of Ukrainian specialists - highly moraine, responsible, observing the principles of ethics in their activities.

"Development in the national and world contexts determines changes in education. The world at the beginning of the 21st century does not only change. Its change has turned into a constant of the historical process. Now even in the dimensions of everyday human life, changes become more significant than continuity and stability. For the first time in the history of mankind, humanity. Generations of ideas and generations of things change in time faster than generations of people.

As the processes of globalization and the associated transition to new scientific and information technologies are increased, the paradigm of human progress is changed. Its essence, the main dimension, and at the same time, the fundamental rod becomes the development of personality, universal development. It is this circumstance that will determine the competitiveness of each state.

That is why the field of education, which most determines the level of human development, becomes a national priority in an increasing number of countries of the world and in Ukraine including.

The level of professional training of a modern social sphere specialist, which is preparing a higher educational institution, is determined by the breadth and depth of theoretical, professional knowledge, the ability to practically use them, the compliance of knowledge and skills with the requirements of a particular organization. However, this is only a necessary, but not sufficient condition for successful employment, career growth and effective activities in the context of competition and innovation. Another necessary component of success is the level of development of ethical business qualities of a person, that is, the degree of moral and ethical readiness and the ability to realize their professional training at various stages of career.

Conclusions of the research. The training of future social experts in Ukraine should ensure the development of such skills that are necessary for the creation of a healthy

society and for the further development of democratic processes in our state.

The application of the latest pedagogical and information technologies of learning largely contribute to solving the tasks. For the formation and development of ethical norms and the formation of emotional intelligence of a social specialist, it is advisable to use such interactive teaching methods as:

1) conducting a variety of educational games and special exercises aimed at improving the moral and ethical qualities of a specialist and citizen;

2) informing students about effective organizations, enterprises, companies that comply with the rules of business ethics;

3) comparison of generally accepted norms of business ethics for each student with their ideal, their spiritual values;

4) the practical use of the knowledge gained in the proposed situational tasks;

5) the independent work of students to find new information related to the field of business ethics, which ends with its presentation before the audience;

6) the ability to work in a team (microgroup), observing ethical norms and rules;

7) the use of tests developed by psychologists to determine the level of ethical qualities, self-esteem, leadership abilities, risk abilities, etc.

In the light of an organic aggregate and harmonious interaction, all these conditions will create the prerequisites for the successful solution of the main problem of the system of higher education – the education of a creative personality, a spiritually rich and moral personality of a modern specialist in the social sphere.

Список літератури:

1. Коллард Ю. Народження українського націоналізму серед харківської студентської молоді / Ю. Коллард // 3 минулого. – Варшава. – 1939

2. Ignatovitchю, A. (2016). “Humanization of the learning process in higher educational institutions”, Social Behavior Research and Practice - Open Journal. no. 1(2). Doi: 10.17140/SBRPOJ-1-e002.

3. Kolodiziev, O., Krupka, I., Kovalenko, V., Kolodizieva, T., Yatsenko, V., Shcherbak, V. (2022). “Social Responsibility of Higher Education under Martial Law”, Economic Studies. no. 32(1), pp. 143 – 163

4. Яницький П., Фурса М. Фактори формування соціальної відповідальності бізнесу / П. Яницький, М. Фурса // Бізнес-світ як бізнес: якісна та соціальна відповідальність. – Київ. – 2003. – С. 350

5. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. Зязюн // Науково-методичний посібник. – К.: МАУП. – 2000. – С. 312

6. Asderaki, F. (2019), “Researching the European Higher Education Area external effectiveness: regime complexity and interplay”, European Journal of Higher

Education. no. 9(1), pp. 40 – 57. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/021568235.2018.1562951>

7. Islam, M., Wu, D., Usman, M., Nazir, M. “The impact of ceo’s personal characteristics on corporate social responsibility: evidence from Bangladesh”, Independent journal of management and production. no. 12(1), pp. 32 – 53. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348940386>

References:

1. Collard, Yu. (1939), “The birth of Ukrainian nationalism among Kharkiv students”, From the past. Warsaw. 1939

2. Ignatovitchю, A. (2016), “Humanization of the learning process in higher educational institutions”, Social Behavior Research and Practice - Open Journal. no. 1(2). Doi: 10.17140/SBRPOJ-1-e002.

3. Kolodiziev, O., Krupka, I., Kovalenko, V., Kolodizieva, T., Yatsenko, V., Shcherbak, V. (2022), “Social Responsibility of Higher Education under Martial Law”, Economic Studies. no. 32(1), pp. 143 – 163

4. Yanitskyi, P., Fursa, M. (2003), "Factors of business social responsibility formation ", Business world as business: quality and social responsibility. Kyiv, p. 350
5. Zyazyun, I. (2000), "Pedagogy of the good: ideals and realities", Scientific and methodological manual. K.: MAUP, p. 312
6. Asderaki, F. (2019), "Researching the European Higher Education Area external effectiveness: regime complexity and interplay", European Journal of Higher Education. no. 9(1), pp. 40 – 57. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21568235.2018.1562951>
7. Islam, M., Wu, D., Usman, M., Nazir, M. "The impact of ceo's personal characteristics on corporate social responsibility: evidence from Bangladesh", Independent journal of management and production. no. 12(1), pp. 32-53. URL: <https://www.researchgate.net/publication/348940386>

Стаття надійшла о редакції 20.11.2023

Юлія Чебакова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-9317-8585

E-mail: chebakova.khpi@gmail.com

Дарина Нагла

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0009-0002-4823-8205

E-mail: darinanaglaya@gmail.com

**КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ
ВЗАЄМОДІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ**

Анотація: стаття присвячена аналізу процесу комунікації як основи успішної
реалізації партнерської взаємодії у педагогічній діяльності в умовах дистанційного
навчання. Проаналізовано теоретичні аспекти комунікаційного процесу, до яких було
віднесено: розуміння ролі учасників комунікаційного процесу, засоби комунікації (мовні,
невербальні, письмові), психологічні особливості комунікації в освіті. Досліджено
специфіку партнерської взаємодії в освітньому процесі в умовах дистанційного
навчання. Визначено основні структурні компоненти партнерської взаємодії: учасники,
мета, ресурси, стратегія, комунікація, взаємодія та співпраця, оцінка. Визначено
напрями, якими комунікація забезпечує успішність реалізації партнерської взаємодії,
серед них: формування та підтримка відносин довіри, координація дій, розв'язання
конфліктів, розвиток метакогнітивних навичок, підтримка мотивації та взаємодії.

Ключові слова: партнерська взаємодія; педагогічна діяльність; комунікація;
дистанційне навчання.

Yuliia Chebakova

Ph.D. in psychology, associate professor of the department of pedagogy and psychology of
social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: chebakova.khpi@gmail.com

© Юлія Чебакова, Дарина Нагла, 2023

Daryna Nahla

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv
Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: darinanaglaya@gmail.com

**COMMUNICATION AS THE BASIS FOR SUCCESSFUL IMPLEMENTATION
OF PARTNERSHIPS IN PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE MINDS OF
DISTANCE LEARNING**

Abstract: The article is devoted to the analysis of the communication process as the basis for the successful implementation of partnership interaction in pedagogical activity in the conditions of distance learning. The theoretical aspects of the communication process were analyzed, which included: understanding the role of participants in the communication process, means of communication (language, non-verbal, written), psychological features of communication in education. The specifics of partnership interaction in the educational process in the conditions of distance learning have been studied. The main structural components of partnership interaction are defined: participants, goal, resources, strategy, communication, interaction and cooperation, assessment. The directions by which communication ensures the success of partner interaction are identified, among them: formation and maintenance of trust relations, coordination of actions, conflict resolution, development of metacognitive skills, support of motivation and interaction.

Key words: partnership interaction; pedagogical activity; communication; distance learning.

Yuliia Chebakova, Daryna Nahla

An extended abstract of the paper on the subject of:

**“Communication as the basis for successful implementation of partnerships in
pedagogical activity in the minds of distance learning”**

Problem setting. Partnership interaction in the context of pedagogical activity in distance education is of great importance for several reasons. First of all, distance education, which has become an integral part of our society due to globalization and technological development, needs effective interaction strategies to ensure quality education. Partnership interaction in this context means cooperation between all participants of the educational process: teachers, students and administration, and also provides one of the main priorities of the vision of the future of education and science of Ukraine, aimed at building an ecosystem of respect, development, inclusiveness and barrier-free. The joint work of all participants in the educational process helps to increase the effectiveness of the educational process, increasing understanding, motivation and satisfaction with learning. Effective partnership interaction in education involves mutual understanding and joint decision-making between participants. In distance learning, where physical contact is limited, this can be especially important for maintaining the structure and organization of the educational process. Using digital platforms for communication and collaboration can help participants effectively interact and share resources and information. In addition, peer interaction helps students

understand the importance of collaboration and communication, which are key skills in today's world.

Recent research and publications analysis. Pedagogical communication is an important aspect of the educational process aimed at the effective transfer of knowledge and the formation of pedagogical interaction between the teacher and the learner. In the Ukrainian scientific community, this topic has received considerable attention and is considered from different scientific approaches. One of the directions of research in the field of pedagogical communication is related to the study of interpersonal relations in the pedagogical context. Researchers consider the interaction between the teacher and the student from the standpoint of psychology, sociology and pedagogy (T. Kulakovska, O. Lysetska). Another significant direction is the analysis of language communication in the educational process (L. Lendel, O. Petryshina, G. Tovkanets). Researchers focus on the study of language tools used by the teacher to achieve communication goals. Pedagogical communication is also studied in the context of modern technologies (O. Kvasnyk, V. Moroz, N. Pidbutska, S. Reznik, O. Romanovskyi, A. Cherkashin, V. Shapolova). In particular, an important direction is the study of intercultural pedagogical communication (A. Braevska, O. Yefimova, S. Zhitska, N. Khimai). In scientific studies, pedagogical communication is considered in various contexts with a focus on aspects of interpersonal relations, linguistic communication, the use of modern technologies, and intercultural interaction. Partnership in the educational process is another urgent problem in the modern pedagogical discourse, to which significant scientific efforts are directed. A significant place in the studies of partnership in the educational process is given to the analysis of the impact of this approach on the quality of education and educational achievements of students (O. Vorozhbit-Gorbatyuk). The

scientific study of partnership in the educational process covers the analysis of models, practices, conditions and consequences of interaction between the participants of the educational environment.

Paper objective consists in the study and analysis of the role of the communication process as the main element of the successful implementation of partnership interaction in pedagogical activities in the conditions of distance learning.

Paper main body. Communication in the educational process is a key component of interaction between the participants of the educational environment, which ensures the transfer of information, promotes the development of cooperation and mutual understanding. One of the key aspects is understanding the role of participants in the communication process. According to the pedagogical approach, communication in education is interpreted as interaction between the teacher and the learner, which involves the exchange of information, the creation of a favorable psychological climate and the creation of positive motivations for learning. The second aspect is related to means of communication. In education, this includes not only linguistic means, but also non-verbal, paraverbal and written communication channels. The third aspect is psychological features of communication in education. A successful learning process requires an understanding of psychological aspects of communication, such as motivation, perception, emotional state. The structure of partnering can vary depending on the context and goals of the interaction, but there are several key elements that are often present in different forms of partnering. The analysis of existing studies allowed us to identify the following structural components: Participants: these are the parties involved in partnership interaction. They may represent different groups such as students, learners, teachers, lecturers, researchers, public or private sector representatives, etc. Goal: These are the specific goals or objectives that

the participants seek to achieve through the partnership. The goal must be clearly defined and understood by all participants. Resources: These are different types of resources, such as knowledge, information, time, materials, finances, etc., that participants invest in a joint activity. Strategy: This is the plan of action or methods that will be used to achieve a common goal. The strategy must be planned and agreed upon by all participants. Communication: effective communication is an important element of partnership interaction. Participants should be able to freely express their thoughts and ideas, discuss problems and propose solutions. Interaction and collaboration: participants must actively collaborate, share resources and information, analyze problems, and make joint decisions. Evaluation: this is the process of analyzing the results of partnership interaction and determining how effectively shared goals have been achieved. Evaluation can be carried out both during the interaction process and after its completion. Communication strengthens partnership interaction in pedagogical activity in the conditions of distance learning at several levels. Formation and maintenance of trust relations. Effective communication helps establish and maintain relationships of trust and respect between participants in the learning process. Coordination of actions: Communication is a key tool for coordinating actions between participants. It allows students, teachers, and other stakeholders to understand each other's expectations, share information and resources, and plan and organize their activities. Conflict resolution: Conflicts are an inevitable part of any learning process, but effective communication can help participants identify, discuss and resolve them in a constructive way. Development of metacognitive skills:

Communication promotes the development of metacognitive skills such as self-reflection, critical thinking, and self-regulation. Maintaining motivation and engagement: Effective communication helps to maintain motivation and engagement among participants, which is particularly important in distance learning environments where there is a risk of feeling isolated.

Conclusions of the research: The analysis of the theoretical aspects of the communication process made it possible to determine that it is considered through the prism of various disciplines, such as pedagogy, psychology, sociology and linguistics. The key aspects of the study include: understanding the role of participants in the communication process, means of communication (verbal, non-verbal, written), psychological features of communication in education. A successful educational process requires an understanding of all aspects of communication and constant updating of research. The study of the specifics of partnership interaction in the educational process in the conditions of distance learning made it possible to determine its main structural components, which include: participants, goal, resources, strategy, communication, interaction and cooperation, assessment. Interrelationships between these structural components are ensured by high-quality communication, which requires a specific and purposeful organization. The directions by which communication ensures the success of partner interaction were determined, among them: formation and maintenance of trust relations, coordination of actions, conflict resolution, development of metacognitive skills, support of motivation and interaction.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Партнерська взаємодія в контексті педагогічної діяльності в

дистанційній освіті має велике значення з кількох причин. Передусім, дистанційна освіта, яка стала невіддільною частиною нашого суспільства через глобалізацію та технологічний розвиток, потребує

ефективних стратегій взаємодії для забезпечення якісного навчання [13]. Партнерська взаємодія в цьому контексті означає співпрацю між всіма учасниками освітнього процесу: викладачами, здобувачами та адміністрацією, а також забезпечує один із основних пріоритетів візії майбутнього освіти і науки України, спрямованого на побудову екосистеми поваги, розвитку, інклюзивності та безбар'єрності [2, с. 4]. Спільна робота всіх учасників освітнього процесу допомагає підвищити його ефективність, посилюючи розуміння, мотивацію та задоволення від навчання.

Ефективна партнерська взаємодія в освіті передбачає взаєморозуміння та спільне прийняття рішень між учасниками. В дистанційному навчанні, де фізичний контакт обмежений, це може бути особливо важливим для підтримання структури та організації освітнього процесу. Використання цифрових платформ для спілкування та співпраці може допомогти учасникам ефективно взаємодіяти та ділитися ресурсами та інформацією. Крім того, партнерська взаємодія допомагає студентам розуміти важливість співпраці та комунікації, які є ключовими навичками у сучасному світі.

Важливість партнерської взаємодії в дистанційній освіті також включає підтримку та мотивацію студентів. Дистанційне навчання може бути викликом для деяких студентів через відсутність безпосереднього соціального контакту та підтримки, які традиційно надаються в класному середовищі. Партнерська взаємодія може допомогти заповнити цей вакуум, створюючи підтримуюче середовище для всіх учасників. Наприклад, регулярні онлайн-зустрічі між студентами та викладачами можуть допомогти виявити та вирішити проблеми, які виникають під час навчання.

Нарешті, партнерська взаємодія в дистанційній освіті сприяє розвитку критичного мислення та навичок прийняття рішень у студентів. Працюючи

разом над проектами або задачами, студенти навчаються обговорювати ідеї, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення. Такий підхід сприяє розвитку навичок, які є необхідними для успіху в академічному та професійному житті. Все це робить необхідним осмислення процесу комунікації як основи успішної реалізації партнерської взаємодії у педагогічній діяльності в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Педагогічна комунікація являє собою важливий аспект освітнього процесу, спрямований на ефективну передачу знань та формування педагогічної взаємодії між викладачем та здобувачем. В українській науковій спільноті ця тема отримала вагому увагу та розглядається з різних наукових підходів.

Один із напрямів досліджень в галузі педагогічної комунікації пов'язаний із вивченням міжособистісних відносин у педагогічному контексті. Дослідники розглядають взаємодію між вчителем та здобувачем із позицій психології, соціології та педагогіки (Т. Кулаковська, О. Лисецька). Аналізуються фактори, які впливають на сприйняття вчителем свого статусу, ролі та авторитету, а також реакції учнів на ці аспекти [5, 6]. Важливою частиною цього напрямку є дослідження емоційного сприйняття взаємодії, включаючи позитивні та негативні аспекти.

Ще одним значущим напрямом є аналіз мовної комунікації в освітньому процесі (Л. Лендел, О. Петришина, Г. Товканець, К. Фіхтен). Дослідники зосереджуються на вивченні мовних засобів, які використовуються викладачем для досягнення комунікаційних цілей. Аспектами досліджень є використання вербальних та невербальних засобів комунікації, особливості мовної взаємодії з різними категоріями учнів (наприклад, талановиті, спеціальні потреби тощо) [11, 14]. Мовна адаптація до конкретних

аудиторій, роль мовних стереотипів та мовних засобів у формуванні педагогічної атмосфери є також об'єктом досліджень [7].

Педагогічна комунікація досліджується в контексті сучасних технологій (О. Квасник, В. Мороз, Н. Підбуцька, С. Резнік, О. Романовський, А. Черкашин, В. Шаполова). Це охоплює дослідження використання електронних засобів комунікації в освітньому процесі, вплив онлайн-навчання на комунікативні практики, аналіз використання соціальних мереж та платформ для спілкування між вчителями та учнями [9].

Зокрема, важливим напрямом є дослідження міжкультурної педагогічної комунікації (А. Браєвська, О. Єфімова, С. Жицька, Н. Химай). Це включає аналіз взаємодії вчителів та учнів із різних культурних середовищ, дослідження впливу культурних різниць на процес сприйняття та передачі інформації, адаптацію педагогічних методів до культурних особливостей аудиторії [4].

В наукових дослідженнях педагогічна комунікація розглядається через різні аспекти міжособистісних відносин, мовної комунікації, використання сучасних технологій та міжкультурної взаємодії. Ці напрями досліджень сприяють поглибленому розумінню процесів, які відбуваються у педагогічній взаємодії та сприяють вдосконаленню практик освітнього процесу.

Партнерство в освітньому процесі є ще однією актуальною проблемою в сучасному педагогічному дискурсі, на яку спрямовані значні наукові зусилля. Цей концепт розглядає взаємодію учасників освітнього процесу на засадах співробітництва, спільної відповідальності та взаємопідтримки [1, с. 10]. Наукова спільнота присвячує значну увагу дослідженню різних аспектів партнерства в освіті.

Один із напрямів дослідження полягає в аналізі моделей та практик реалізації партнерства між різними суб'єктами освітнього процесу

(І. Апрелева). Дослідники вивчають специфіку партнерських відносин між викладачами, здобувачами, батьками, адміністрацією та іншими стейкхолдерами освітнього середовища. Аналізуються різні форми взаємодії, такі як горизонтальна, вертикальна та діагональна комунікація, обмін ідеями, спільне планування та оцінювання навчальних досягнень [1].

Ще одним важливим аспектом є вивчення педагогічних умов та чинників, які сприяють розвитку партнерських відносин у навчальних закладах (Т. Скрипник, О. Мартинчук, Г. Супрун, Р. Криваковська). Досліджується вплив лідерства, організаційної культури, професійного розвитку педагогів на створення сприятливого середовища для партнерства. Розглядаються можливості залучення батьків та громадськості до прийняття рішень у сфері освіти, зокрема через батьківські комітети, партнерські ради тощо [10].

Значне місце в дослідженнях партнерства в освітньому процесі відводиться аналізу впливу цього підходу на якість освіти та навчальні досягнення учнів (О. Ворожбіт–Горбатюк). Досліджується зв'язок між рівнем партнерства, мотивацією учасників освітнього процесу та результатами навчання. Аналізуються позитивні аспекти взаємодії між учителями, учнями та батьками на формування цінностей, соціальних компетентностей та активної громадянськості [3].

Наукове дослідження партнерства в освітньому процесі охоплює аналіз моделей, практик, умов та наслідків взаємодії між учасниками навчального середовища. Це допомагає визначити особливості та перспективи розвитку партнерства, його вплив на якість освіти та сприяє вдосконаленню педагогічної практики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. З точки зору педагогіки існують певні аспекти в

контексті теми дослідження, які залишаються недостатньо вивченими в наукових роботах.

По-перше, одним із невивчених аспектів є розгляд впливу різних комунікаційних стратегій на партнерську взаємодію в умовах дистанційного навчання. Оскільки відбувається перехід від традиційного спілкування до віртуального, важливо дослідити, які конкретні підходи до взаємодії, такі як активне прослуховування, запитання для рефлексії, використання мовних засобів, можуть сприяти ефективній комунікації та партнерській взаємодії учасників навчального процесу.

По-друге, недостатньо досліджено вплив соціального контексту на процес комунікації у дистанційному навчанні. Оскільки педагогічний процес є частиною соціокультурного середовища, важливо з'ясувати, яка роль міжособистісних відносин, соціальних норм, ролей та стереотипів на якість та результативність комунікації між вчителем та учнем.

По-третє, недостатньо уваги приділено вивченню впливу емоційної складової на комунікаційний процес у дистанційному навчанні. Віддаленість учасників навчання може впливати на сприйняття та виявлення емоцій, невербальних сигналів.

По-четверте, недостатньо досліджено взаємодію між формальними та неформальними аспектами комунікації у педагогічному процесі дистанційного навчання. Важливо розглянути вплив неформальних каналів спілкування, таких як форуми, чати, соціальні мережі, на партнерську взаємодію та ефективність комунікаційних процесів.

Таким чином, з точки зору педагогіки, існує велика кількість недосліджених аспектів, які мають емпіричне значення та потребують створення міцної теоретичної бази, яка б пояснювала роль процесу комунікації в успішній реалізації партнерської взаємодії

у педагогічній діяльності в умовах дистанційного навчання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення ролі комунікаційного процесу в успішній реалізації партнерської взаємодії у педагогічній діяльності в умовах дистанційного навчання. Основними задачами статті є:

1. Проведення аналізу теоретичних аспектів комунікаційного процесу.

2. Дослідження специфіки партнерської взаємодії в освітньому процесі, зокрема в умовах дистанційного навчання.

3. Визначення напрямів, якими комунікація забезпечує успішність реалізації партнерської взаємодії у педагогічній діяльності в умовах дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Комунікація в освітньому процесі є ключовою складовою взаємодії між учасниками навчального середовища, що забезпечує передачу інформації, сприяє розвитку співробітництва та взаєморозуміння [11, с. 230]. Теоретичні аспекти комунікаційного процесу в освіті розглядаються через призму різних дисциплін, таких як педагогіка, психологія, соціологія та мовознавство, що допомагає розкрити багатогранність цього явища.

Один із ключових аспектів полягає у розумінні ролі учасників комунікаційного процесу. Відповідно до педагогічного підходу, комунікація у навчанні трактується як взаємодія між викладачем та здобувачем, що передбачає обмін інформацією, створення сприятливого психологічного клімату та спонукання позитивних мотивацій для навчання. Сучасні дослідження підкреслюють важливість партнерського характеру комунікації, де вчителі та учні спільно будують навчальний процес, враховуючи індивідуальні потреби та особливості кожного учня [6, с. 166].

Другий аспект пов'язаний із засобами комунікації. В освіті це включає не тільки мовні засоби, але й невербальні, паравербальні та письмові комунікаційні канали. Важливим висвітленням стає використання сучасних інформаційних технологій, які розширюють можливості спілкування на відстані [12, с. 31]. Цей аспект також пов'язаний із розглядом впливу цифрових засобів на якість комунікації та можливі наслідки в її сприйнятті.

Третій аспект – це психологічні особливості комунікації в освіті. Успішний навчальний процес вимагає розуміння психологічних аспектів спілкування, таких як мотивація, сприйняття, емоційний стан [8, с. 52]. Психологічний комфорт та ефективне спілкування між вчителем та учнем сприяє позитивному ставленню до навчання та підвищує академічні досягнення.

В той час як комунікація в освіті є досить добре дослідженою, партнерська взаємодія вимагає всебічного та глибокого осмислення з точки зору оцінки її ролі та сили впливу на освітній процес. В контексті науки та освіти партнерська взаємодія часто пов'язана з колаборацією та кооперацією між учасниками для досягнення спільної мети [1, с. 8]. Це означає, що учасники взаємодії активно обмінюються знаннями, ресурсами та ідеями, спільно аналізують проблеми та приймають рішення, і, як результат, вони мають можливість досягти вищих показників, ніж кожен окремих учасник міг би досягти самостійно. Це включає різні форми взаємодії, такі як обмін досвідом, спільне планування та виконання проєктів, обговорення ідей та стратегій, а також надання та отримання зворотного зв'язку. Ключовими елементами партнерської взаємодії є взаємоповага, відкритість та готовність до співпраці, а також здатність слухати та враховувати погляди інших.

Важливим аспектом партнерської взаємодії є те, що вона вимагає активного включення всіх учасників, а не просто

пасивного споживання інформації або виконання завдань. Це означає, що всі учасники мають відчувати себе впливовими та відповідальними за спільні результати. Такий підхід допомагає розвивати навички комунікації, критичного мислення, аналізу та оцінки, які є важливими для успішної професійної та особистої діяльності.

Структура партнерської взаємодії може варіюватися залежно від контексту та цілей взаємодії, але є декілька ключових елементів, які часто присутні в різних її формах. Аналіз існуючих досліджень дозволив нам виділити такі структурні компоненти:

1. Учасники: це сторони, які беруть участь у партнерській взаємодії. Вони можуть представляти різні групи, такі як учні, здобувачі, вчителі, викладачі, дослідники, представники громадського або приватного сектору тощо.

2. Мета: це конкретні цілі або завдання, які учасники прагнуть досягти через партнерську взаємодію. Мета повинна бути чітко визначена та зрозуміла для всіх.

3. Ресурси: це різні види ресурсів, таких як знання, інформація, час, матеріали, фінанси тощо, які учасники залучають до спільної діяльності.

4. Стратегія: це план дій або методи, які будуть використовуватися для досягнення спільної мети. Стратегія повинна бути спланована та погоджена всіма учасниками.

5. Комунікація: ефективна комунікація є важливим елементом партнерської взаємодії. Учасники повинні мати змогу вільно висловлювати свої думки та ідеї, обговорювати проблеми та пропонувати рішення.

6. Взаємодія та співпраця: учасники повинні активно співпрацювати, ділитися ресурсами та інформацією, аналізувати проблеми та приймати спільні рішення.

7. Оцінка: це процес аналізу результатів партнерської взаємодії та визначення, наскільки ефективно були

досягнуті спільні цілі. Оцінка може бути здійснена як протягом процесу взаємодії, так і після його завершення.

Ці елементи можуть бути адаптовані або модифіковані залежно від специфічного контексту та потреб учасників. Наприклад, в академічному дослідженні партнерська взаємодія може включати додаткові елементи, такі як наукова етика, конфіденційність інформації або використання специфічних методологій та інструментів.

Комунікація є фундаментальним процесом обміну інформацією, думками та почуттями між особами або групами. Важливим аспектом комунікації є не лише передача інформації, але і здатність правильно інтерпретувати та розуміти інформацію, що отримується. У контексті педагогічної діяльності, комунікація є основою для передачі знань, розвитку навичок, співпраці та побудови партнерських відносин між всіма учасниками навчального процесу: учителями, учнями, батьками та іншими зацікавленими сторонами. Особливо важливим стає питання комунікації в умовах дистанційного навчання, коли зв'язок між учасниками навчального процесу відбувається на дистанції, з використанням різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій. Тут комунікація стає основою не лише для передачі знань, але і для підтримки мотивації, самоорганізації та взаємодії між учасниками навчального процесу.

У контексті дистанційного навчання, комунікація стає більш важливою, оскільки фізична віддаленість між учасниками може привести до непорозумінь, ізоляції та відчуття відчуження. Комунікація допомагає у формуванні та підтримці відносин довіри та поваги між учасниками, що є основою для успішної партнерської взаємодії. Вона дозволяє учасникам виявити та усунути проблеми, що можуть виникнути під час навчального процесу, та спільно шукати

рішення. Крім того, ефективна комунікація сприяє розвитку метакогнітивних навичок, таких як саморефлексія, критичне мислення та саморегуляція, які є важливими для успішного навчання та професійного розвитку.

Комунікація підсилює партнерську взаємодію в педагогічній діяльності в умовах дистанційного навчання на декількох рівнях.

1. Формування та підтримка відносин довіри. Ефективна комунікація допомагає встановити та підтримувати відносини довіри та поваги між учасниками навчального процесу. Це дозволяє учасникам відкрито висловлювати свої думки, обговорювати проблеми та спільно приймати рішення.

2. Координація дій: комунікація є ключовим інструментом для координації дій між учасниками. Вона дозволяє учням, учителям та іншим зацікавленим сторонам розуміти очікування один одного, обмінюватися інформацією та ресурсами, планувати та організовувати свою діяльність.

3. Розв'язання конфліктів: конфлікти є неминучою частиною будь-якого навчального процесу, але ефективна комунікація може допомогти учасникам виявити, обговорити та розв'язати їх в конструктивний спосіб.

4. Розвиток метакогнітивних навичок: комунікація сприяє розвитку метакогнітивних навичок, таких як саморефлексія, критичне мислення та саморегуляція. Ці навички є важливими для успішного навчання та професійного розвитку.

5. Підтримка мотивації та взаємодії: ефективна комунікація допомагає підтримувати мотивацію та взаємодію між учасниками, що є особливо важливим в умовах дистанційного навчання, де існує ризик відчуття ізоляції.

Таким чином, комунікація є ключовим фактором для підсилення партнерської взаємодії в педагогічній

діяльності в умовах дистанційного навчання, оскільки вона сприяє встановленню та підтримці відносин довіри, координації дій, розв'язанню конфліктів, розвитку метакогнітивних навичок та підтримці мотивації та взаємодії між учасниками.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз теоретичних аспектів комунікаційного процесу дозволив визначити, що він розглядається через призму різних дисциплін, таких як педагогіка, психологія, соціологія та мовознавство. До ключових аспектів вивчення належать: розуміння ролі учасників комунікаційного процесу, засоби комунікації (мовні, невербальні, письмові), психологічні особливості комунікації в освіті. Успішний освітній процес вимагає розуміння всіх аспектів спілкування і постійної актуалізації досліджень. Дослідження специфіки партнерської взаємодії в освітньому процесі в умовах дистанційного навчання дозволило визначити її основні структурні компоненти, до яких зараховуємо: учасників, мету, ресурси, стратегію, комунікацію, взаємодію та співпрацю, оцінку. Взаємозв'язки між

цими структурними компонентами забезпечуються якісною комунікацією, яка потребує специфічної та цілеспрямованої організації. Було визначено напрями, якими комунікація забезпечує успішність реалізації партнерської взаємодії, серед них: формування та підтримка відносин довіри, координація дій, розв'язання конфліктів, розвиток метакогнітивних навичок, підтримка мотивації.

Визначені теоретичні основи розгляду комунікації, як основи партнерської взаємодії в дистанційному навчанні розкриває можливості для подальшого емпіричного дослідження впливу різних комунікаційних стратегій на неї, впливу соціального контексту на процес комунікації, впливу емоційної складової на комунікаційний процес у дистанційному навчанні, взаємодії між формальними та неформальними аспектами комунікації у педагогічному процесі дистанційного навчання.

Перспективами подальших досліджень стають визначення моделі партнерської взаємодії серед учасників освітнього процесу та практична її реалізація у закладах освіти.

Список літератури:

1. Апрелева І. Соціально–педагогічне партнерство в освіті–сутність, основні ідеї / І. Апрелева // Теорія та методика навчання та виховання. – 2021. Вип. 51. – С.7 – 17
2. Візія майбутнього освіти і науки України. – [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (Дата звернення: Серпень,25,2023)
3. Ворожбіт–Горбатюк В. Компетентність педагогічного партнерства як базис якості вищої педагогічної освіти / В. Ворожбіт–Горбатюк // Молодь і ринок. – 2021. – Вип. 10. – С.196
4. Єфімова О., Жицька С., Химай Н., Браєвська А. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізаційних процесів у

розвитку сучасного світу / О. Єфімова, С. Жицька, Н. Химай, А. Браєвська. // Scientific Collection “InterConf”. – 2021. – Вип. 42. – С.343 – 348

5. Кулаковська Т. Ефективна комунікація студента та викладача–запорука успіху у навчанні / Т. Кулаковська // II Всеукраїнська науково–методична конференція Забезпечення якості вищої освіти. – Одеса. – 2020. – С. 205

6. Лисецька О. Авторитет викладача у вищій школі як основа якості освіти студентів / О. Лисецька // Актуальні проблеми науки і освіти. – 2020. – С.166 – 168

7. Петришина О. Формування мовної толерантності майбутнього педагога–словесника в умовах війни. Ціннісні орієнтири в сучасному світі:

теоретичний аналіз та практичний досвід / О. Петришина // Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Вектор. – 2022. – С.356 – 361.

8. Підбуцька Н., Книш А., Богдан Ж., Чебакова Ю. Комунікативні властивості студентів-психологів, схильних до лідерства / Н. Підбуцька, А. Книш, Ж. Богдан, Ю. Чебакова // Проблеми сучасної психології. – 2021. – №3. – С.48 – 57

9. Романовський О. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України / О. Г. Романовський [та ін.] // Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фахове вид. – 2019. – № 6. – Т. 74. – [електронний ресурс]. – С.20 – 42

10. Скрипник Т., Мартинчук О., Супрун Г., Криваковська Р. Особливості партнерства між фахівцями закладу освіти та батьками дитини з особливими освітніми потребами / Т. Скрипник, О. Мартинчук, Г. Супрун, Р. Криваковська // Наукові перспективи. – 2022. – №6 (24). – С.514 – 526

11. Товканець Г., Лендел Л. Просодичні особливості соціопедагогічної комунікації / Г. Товканець, Л. Лендел // Вісник Національного університету Чернігівський колегіум імені Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2019. – №1. – С.229 – 232

12. Толочко С. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання / С. Толочко // Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Шевченка. Серія: “Педагогічні науки”. – 2021. – № 13(169). – С.28 – 35

13. Pidbutska, N., Demidova, Y., Knysh, A. (2021), “Gender aspects of empathy in online learning of adolescents”, Journal of Education Culture and Society, no. 12(1). pp. 314–321

14. Fichten, C., Olenik-Shemesh, D., Asuncion, J., Jorgensen, M., Colwell, C.

(2020), “Higher education, information and communication technologies and students with disabilities: An overview of the current situation”, Improving accessible digital practices in higher education. pp. 21 – 44

References:

1. Aprileva, I. (2021), “Social-pedagogical partnership in illuminating the day, basic ideas”, Theory and methods of training and development, is. 51, pp. 7 – 17

2. Vision of future development and science of Ukraine. available at: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (Date of application: August,25,2023)

3. Vorozhbit-Gorbatyuk, V. (2021), “Competence of pedagogical partnership as a basis for the quality of higher pedagogical education”, Juveniles and market, is. 10. p. 196

4. Efimova, O., Zhitska, S., Himai, N., Braevska, A. (2021). “Intercultural communication in the minds of globalization processes in the development of the modern world”, Scientific Collection “InterConf”, is. 42, pp. 343 – 348

5. Kulakovska, T. (2020), “Effective communication between the student and the teacher is the key to success in learning”, 2nd All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference Ensuring the Quality of Higher Education. Odesa, p. 205.

6. Lysetska, O. (2020), “The authority of the teacher in higher education as the basis of the quality of student education”, Editorial Board, p. 166.

7. Petrishina, O. (2020), “Formation of language tolerance of the future teacher-linguist in the conditions of war”, IV International scientific-practical conference. Ternopil: Vector, pp. 356 – 361

8. Podbutska, N., Knysh, A., Bohdan, J., Chebakova Y. (2020), “Communicative properties of psychology students inclined to leadership”, Problems of Modern Psychology. no. 3, pp. 48 – 57

9. Romanovskyi, O. [et all.] (2019), “Factors of development and directions of

improvement of distance learning in the system of higher education of Ukraine” – [electronic resource]. Information technologies and means of education: electronic scientific professional edition. no. 6. vol. 74, pp. 20 – 42

10. Skrypnyk, T., Martynchuk, O., Suprun, H., Kryvakovska, R. (2022), “Features of partnership between specialists of educational institutions and parents of a child with special educational needs”, Scientific Perspectives. no. 6(24), pp. 514 – 526

11. Tovkanets, G., Lendel, L. (2019), “Prosodic features of socio-pedagogical communication”, Bulletin of the National University Chernigiv Collegium named after TG Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences, (1), pp. 229 – 232.

12. Tolochko, S. (2021), “Digital competence of teachers in the context of digitalisation of educational institutions and distance learning”, Bulletin of the National University “Chernihiv Collegium” named after T. Shevchenko”. no. 13(169), pp. 28 – 35.

13. Pidbutska, N., Knysh, A., Bogdan, Zh., Chebakova, Yu. (2021), “Communication power of students-psychologists, who are up to leadership”, Problems of modern psychology, 3, pp. 48–57

14. Fichten, C., Olenik-Shemesh, D., Asuncion, J., Jorgensen, M., Colwell, C. (2020), “Higher education, information and communication technologies and students with disabilities: An overview of the current situation”, Improving accessible digital practices in higher education, pp. 21 – 44.

Стаття надійшла до редколегії 18.11.2023

Наталія Кравцова

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-5406-9025
E-mail: kravtnat@gmail.com

**РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ МАШИНОБУДІВНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗА СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ УМОВ**

Анотація: в статті розглянуто вплив воєнного стану на самоосвітню діяльність студентів – майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей у закладах вищої освіти. Обґрунтовано необхідність підвищення внутрішнього ресурсу у здобувачів освіти для їхньої ефективної адаптації до кризових непередбачуваних змін в освітньому середовищі та пов'язаних з цим стрес-факторів. Підтверджено аргументи щодо визначення психологічного благополуччя студентів способом дієвого керування стресами та результативного навчання в умовах стрес-ситуацій і невизначеності. В статті наведено результати педагогічного експерименту з метою визначення зв'язку між психологічним благополуччям майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей та їхньою самоосвітньою діяльністю в освітніх умовах сьогодення. Підкреслено значущість самостійної пізнавальної діяльності студентів-машинобудівників, що полягає в здатності протистояти викликам і в освітньому середовищі, і в позааудиторному житті студентів, що позитивно впливає на рівень їх психологічного благополуччя.

Ключові слова: самоосвітня діяльність; психологічне благополуччя; майбутні бакалаври машинобудівних спеціальностей; внутрішній ресурс студентів; освітні умови.

Nataliia Kravtsova

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management by the academician I. Zyazyun, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: kravtnat@gmail.com

**RESOURCES FOR ADAPTATION TO LEARNING
STUDENTS – FUTURE BACHELORS OF MECHANICAL ENGINEERING
IN THE CURRENT EDUCATIONAL CONDITIONS**

Abstract: the article explores the impact of martial law on the self-educational activities of students – future bachelors of mechanical engineering specialties in higher education institutions. The necessity of increasing the internal resources of students for their effective adaptation to the crisis and unpredictable changes in the educational environment and related stress factors is substantiated. The arguments for determining the psychological well-being of students by means of effective stress management and effective learning in stressful situations and uncertainty are validated.

© Наталія Кравцова, 2023

The article presents the results of a pedagogical experiment aimed at determining the relationship between the psychological well-being of future bachelors of mechanical engineering specialties and their self-educational activities in the current educational environment. The importance of independent cognitive activity of mechanical engineering students is emphasised, which focusses on the ability to withstand challenges both in the educational environment and in the extracurricular life of students, which positively affects the level of their psychological well-being.

Key words: self-educational activities; psychological well-being; future bachelor's degree holders in mechanical engineering specialties; internal resources of students; educational conditions.

Nataliia Kravtsova

An extended abstract of the paper on the subject of:
“Resources for adaptation to learning students - future bachelors of mechanical engineering in the current educational conditions”

Problem setting. The high level of turbulence in the current education environment has seen a significant change in the traditional learning format (forced transition to online/blended learning) and requires a significant increase in the internal resource of students of mechanical engineering specialties. The internal resource enables students to effectively adapt to crisis when unpredictable changes occur in the educational environment and helps them overcome a large number of related stress factors. At the same time, the new rhythm and format of training provides an increase in the volume of independent mastery of the educational programme by mechanical engineering students and requires the ability of students to self-organise and self-manage their personal learning process.

As an inherent resource of future bachelor's degree holders in mechanical engineering specialties, psychological well-being can be identified. This involves the presence of optimistic orientations towards current and future events, positive self-esteem, self-acceptance, and more. Psychological well-being, defined as the state of an individual's life satisfaction, serves as both a mechanism for self-development and a means of effective stress management.

At the same time, it should be mentioned that in the difficult conditions of

martial law, the successful learning activities of higher technical education students largely depend on the properly formed self-educational activities of students (self-education as the basis of e-learning), which involves self-motivation and self-determination, which is the basis of psychological well-being. Therefore, there is an organic relationship between psychological well-being (positive functioning of students) and self-education (students' ability to expand their own educational potential through self-education), since, along with general life satisfaction, the psychological well-being of future bachelors of mechanical engineering specialties is also an important factor in successful learning activities in the changed conditions of the educational environment.

Recent research and publications analysis. The issue of the peculiarities of psychological well-being of education seekers during the war has been addressed by N. Kostruba and Z. Polischuk [2]. Research by I. Panok [7] focused on the problematic aspects of life self-determination as predictors of the psychological well-being of students. Mazai L. and Shtyfurak V. [5] examined the issue of resource support for the professional development of students. O. Romanovskyi and I. Horbach [9] recognize stress resistance as a personal characteristic of the emotional intelligence of education seekers, viewing it from the perspective of their abilities for self-

awareness, self-regulation, and motivation. Kharytynskiy A. highlights the combination of a person's ability for integrative reflective self-perception in various life spheres and understanding the long-term impact of the conditions in which they find themselves at any given moment in their life as key to determining subjective well-being [12].

Various aspects of psychological well-being have been studied by international researchers such as E. Diener [14], D. Engin [15], C. Ryff [16], K. Sheldon. [17], A. Waterman [18], and many others.

Yakymchuk B. [13] emphasized the interplay between personality and the environment in terms of self-development and self-realization as an indicator of the level of educational preparation quality. Mykhailychenko V., Hura T., and Galushchak I. [6] investigated the formation of self-regulation systems in higher education seekers necessary for achieving educational goals. Luchaninova O. [4] addressed the issue of educational self-realization from the perspective of providing conditions for self-development and self-realization of students as individuals by higher education institutions (HEIs).

The issues of the educational process during martial law are actively discussed by domestic researchers (S. Pidluzhna, N. Korchan, I. Fedorchenko, V. Lytovka [8], N. Kravtsova, V. Konkin [3], M. Bychko [1], M. Tarasenko [11], and others), emphasizing the extraordinary importance and relevance of self-educational activities during predominantly online education.

Paper objective. The objectives of the article are to determine the relationship between the psychological well-being of future bachelors of engineering specialities and their self-educational activities in the unpredictable educational circumstances of the present.

Paper main body. High-quality training of future bachelors of mechanical engineering specialities in the current conditions of constant growth of the negative

impact of martial law on the learning process significantly depends on the ability of the individual to overcome the tension in the educational environment and society in general, and orientates students to intensify the processes of educational self-realisation: self-development, self-determination and self-organisation.

In terms of the educational self-realisation of university mechanical engineering students, taking into account their potential capabilities in current life conditions and circumstances, we conducted a confirmatory experiment involving future bachelors of mechanical engineering specialities of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" and Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University in the academic year 2022/2023.

The experiment was conducted in 5 stages. At the first stage, a meeting was held with students to discuss educational problems, difficulties of online learning and the presentation of the Psychological Wellbeing Scale by American researcher Carol Riff. At the second stage of the experiment, students answered the questions online by filling out the Psychological Wellbeing Scale questionnaire in the format of a Google form. The third stage of the study consisted of processing the results of the survey and their detailed analysis, and at the fourth stage, students received feedback, which allowed us to identify problematic issues and take measures to correct them. At the last stage, stage 5, we drew conclusions about the psychological well-being of students, identified their individual difficulties, needs, and wishes and established the relationship between psychological well-being and self-education of future bachelors of mechanical engineering.

Conclusions of the research. Based on our research among future bachelors of mechanical engineering, we have reached the following conclusions:

1. In the context of military operations on the territory of Ukraine, both external

(extrapersonal) factors and internal (personal) factors significantly affect the resources and capabilities of mechanical engineering students and represent potential grounds for their psychological well-being.

2. The highest scores in the survey were obtained for the items "Personal Growth" and "Autonomy", which are characterised by the personality's focus on self-improvement and the degree of independence and behaviour of the subject from external factors and serve as a resource potential for their successfully organised self-education activities.

3. In today's conditions, the level of psychological state of mechanical engineering students is insufficient, which, on the one hand, makes it impossible for them to study successfully, but on the other hand, the independent cognitive activity affects the quality of students' learning and the strengthening of their internal resources. Consequently, independent cognitive activity becomes an ability to face challenges both in

the educational environment and in the student's extracurricular life, which positively affects their psychological well-being. Therefore, there is an urgent need for the widespread introduction of methods and forms of forming self-educational competence in the educational process.

4. The relationship between self-educational activity and psychological well-being has been identified. We believe that it is due to the students' own educational activity that they can improve not only the level of well-being of their psychological state and academic performance, but also significantly improve the quality of their life, reconsider their goals, formulate new tasks and outline prospects, which is of particular importance in the current military conditions.

The future prospect of further research is to form the self-educational activity of future bachelors of mechanical engineering specialities in the unpredictable educational conditions of today, taking into account the results of the study.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Високий рівень турбулентності безпекового освітнього середовища за сучасних умов, з одного боку, а з іншого — суттєве посилення впливу чинників зміни традиційного формату навчання (вимушений перехід на онлайн/змішану форми навчання, наказ МОН "Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану" від 07.03.2022 № 235) потребує значного підвищення внутрішнього ресурсу у студентів машинобудівних спеціальностей, який надає їм можливість ефективно адаптуватися до кризових непередбачуваних змін в освітньому середовищі та допоможе подолати велику кількість пов'язаних з цим стрес-факторів. В свою чергу, новий ритм і формат навчання передбачає збільшення обсягу самостійного оволодіння студентами-машинобудівниками освітньою програмою

та потребує від них належної здатності до самоорганізації й самоуправління особистісним процесом навчання, тим самим підкреслюючи питання їх власного ефективного функціонування в умовах стрес-ситуацій і невизначеності.

В якості такого власного ресурсу майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей можна визначити психологічне благополуччя, що передбачає наявність у них оптимістичних орієнтацій на події сьогодення і майбутнього, позитивну самооцінку, самоприйняття тощо. Психологічне благополуччя, яке можна визначити як стан задоволеності життям особистості, виступає як механізм саморозвитку і як спосіб ефективного керування стресами. Разом із тим потрібно зазначити, що у складних умовах воєнного стану успішна навчальна діяльність здобувачів вищої технічної освіти значною мірою залежить від належно сформованої самоосвітньої діяльності студентів (самоосвіта як основа дистанційного

навчання), яка передбачає самомотивацію та самовизначеність, що є базою психологічного благополуччя. Тому між психологічним благополуччям (позитивне функціонування здобувачів освіти) та самоосвітньою діяльністю (здатність студентів розширити власний освітній потенціал шляхом самоосвіти) існує органічний зв'язок, оскільки одночасно із загальною задоволеністю життям психологічне благополуччя майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей виступає вагомим фактором успішної навчальної діяльності у змінених умовах освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Принцип психологічного благополуччя особистості студента як життєвої цінності має підґрунтям побудову власної системи життєдіяльності, що спрямована на його успішні досягнення, але за сучасних викликів (за умов воєнного стану в Україні) благополуччя більшою мірою розглядається як особливий вид оцінного (позитивного) ставлення особистості до умов існування. У цьому контексті, з точки зору повноцінного функціонування особистості за кризових умов сьогодення, проблематика психологічного благополуччя особистості стала однією з фундаментальних.

Проблемою особливостей психологічного благополуччя здобувачів освіти у період війни займалися Н. Коструба та З. Поліщук [2], проблематиці життєвого самовизначення в якості предикторів психологічного благополуччя особистості студента було присвячено дослідження І. Панок [7], питання ресурсного забезпечення професійного становлення студентів розглядалися Л. Мазай та В. Штифураком [5]. Романовський О. та Горбач І. визнають стресостійкість особистісною характеристикою емоційного інтелекту здобувачів освіти, який розглядають із точки зору їхніх здібностей

до самопізнання, саморегуляції, мотивації [9], А. Харитинський робить ключовим для визначення суб'єктивного благополуччя особистості поєднання її здатності до інтегративного рефлексивного самосприйняття в різних сферах життєдіяльності та розуміння нетривалого в часі впливу тих умов, в яких вона перебуває в кожен окремо взятий момент плину свого життя [12].

Дослідженням різних аспектів психологічного благополуччя займалися такі зарубіжні науковці як Diener E.(Дінер Е.) [14], Engin D. (Енджин Д.) [15], Ryff C. (Ріфф К.) [16], Sheldon K.(Шелдон К.) [17], Waterman A. (Ватерман А.) [18] та багато інших.

Питанням взаємовпливу особистості і середовища з точки зору саморозвитку та самореалізації як показника рівня якості освітньої підготовки приділяв увагу в своїх працях Б. Якимчук [13], проблемою формування у здобувачів вищої освіти системи саморегуляції, необхідної для здійснення поставлених навчальних цілей займалися В. Михайличенко, Т. Гура, І. Галушак [6], до питання освітньої самореалізації здобувачів освіти з точки зору забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО) умов для саморозвитку й самореалізації студента як особистості зверталася О. Лучанінова [4].

Проблематика особливостей освітнього процесу під час воєнного стану дуже активно розглядається вітчизняними науковцями (С. Підлужна, Н. Корчан, І. Федорченко В. Литовка [8], Н. Кравцова, В. Конкін [3], М. Бичко [1], М. Тарасенко [11] та ін.), які підкреслюють надзвичайну важливість та актуальність самоосвітньої діяльності під час переважної онлайн освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Психологічне благополуччя майбутніх випускників машинобудівних спеціальностей є базовим переживанням, яке визначає якість їх життя та виражається в усвідомленні студентами-машинобудівниками цінності

свого існування. Під час їх навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) психологічне благополуччя, звичайно, фокусується на майбутньому — реалізації планів щодо особистісно-професійного становлення. Однією з особливостей ситуації, що наразі склалась в освітньому середовищі в нашій країні є те, що на фоні емоційної насиченості, яка відбувається в умовах воєнного стану в Україні, значно посилюється навантаження на самоосвітню діяльність студентів. Водночас співвідношення впливу ресурсів та чинників психологічного благополуччя на розвиток механізмів самонавчання й особистісного саморозвитку студентів-машинобудівників у кризових освітніх умовах сьогодення не було приділено достатньо уваги, що й зумовило визначити тематику даної статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданнями статті є визначення взаємозв'язку між психологічним благополуччям майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей та їх самоосвітньою діяльністю в непередбачуваних освітніх обставинах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якісна підготовка майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей в сучасних умовах постійного зростання негативного впливу воєнного стану на процес навчання суттєво залежить від здатності особистості до подолання напруги, наявної в освітньому середовищі та соціумі взагалі, та орієнтує здобувачів освіти на активізацію процесів освітньої самореалізації: саморозвитку, самовизначення й самоорганізації.

З точки зору освітньої самореалізації студентів-машинобудівників ЗВО з урахуванням їх потенційних можливостей за сучасних життєвих умов та обставин, був проведений констатувальний експеримент, в якому взяли участь майбутні бакалаври машинобудівних спеціальностей Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” та

Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського у 2022/2023 навчальному році. Участь студентів була добровільною (за їх власним бажанням) на основі репрезентативного опитування всіх здобувачів машинобудівних спеціальностей за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, жодної нагороди за співпрацю не передбачалося. Загальна кількість респондентів склала 240 осіб. Експеримент складався з 5 етапів. На першому етапі була проведена зустріч зі студентами, яка була присвячена обговоренню з ними освітніх проблем та труднощів онлайн-навчання, питанням соціально-психологічної адаптації до кризових освітніх умов під час воєнного стану в Україні та необхідністю протистояти цим викликам шляхом підвищення внутрішнього ресурсу, була презентована методика американської дослідниці Керол Ріфф “Шкала психологічного благополуччя”. На другому етапі експерименту студенти давали відповіді на запитання в електронному вигляді, заповнивши анкету-опитувальник “Шкала психологічного благополуччя” у вигляді Google-форми (84 закритих питання). Третій етап дослідження полягав в обробці підсумків опитування та їх детальному аналізі, після чого (на четвертому етапі) зі студентами був здійснений зворотний зв'язок (Feedback), що дозволив виділити проблемні питання та вжити заходів для їх коригування. На останньому, 5 етапі, були зроблені висновки щодо психологічного “самопочуття” студентів, визначено їх індивідуальні складнощі, потреби, побажання та встановлено взаємозв'язок між психологічним благополуччям та самоосвітньою діяльністю майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей.

Розглянемо детальніше основні структурні одиниці методики К. Ріфф.

1. Позитивні відносини. Під поняттям “позитивні відносини” мається на увазі “загальна картина” взаємин із оточуючими людьми. Високий показник

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

свідчить про те, що особистість відкрита для спілкування з оточуючими, отримує задоволення від спілкування та потребує довірливих, дружніх людських стосунків. Низький показник свідчить про недостатність довірливих відносин із іншими, ізольованість у міжособистісних стосунках, нездатність йти на компроміси.

2. Автономія. Високий показник “автономії” передбачає незалежність, самостійність, здатність протистояти соціальному тискові, щоб мислити та діяти за власним баченням. Низький показник передбачає значну залежність від думки оточуючих, їх оцінки та рішень. Особистість підпадає під істотний соціальний тиск, мислить та діє під його впливом.

3. Управління середовищем. Особистість, яка має високий показник “управління середовищем”, здатна до ефективного використання зовнішніх можливостей, має відчуття контролю в управлінні середовищем, здатна створювати контексти, які відповідають її власним потребам і цінностям. Низький показник свідчить про проблеми в управлінні навколишніми контекстами, студент недостатньо усвідомлює їхні можливості та не має здатності (або потреби) змінити їх.

4. Особистісне зростання. Високий показник особистісного росту передбачає

постійний саморозвиток особистості, спрямованість до нового досвіду, прагнення до реалізації власного потенціалу. Низький показник передбачає неможливість достатнього саморозвитку та переживання “особистісної стагнації”, незацікавленість життям та відсутність відчуття задоволеності.

5. Цілі в житті. За цими завданнями особистість наповнює своє життя певним змістом, що допоможе їй знайти власний шлях. Чим вище цей показник, тим вище цілеспрямованість людини, її орієнтація на успіх. Низький показник свідчить про брак відчуття осмисленості життя та недостатньої сформованості світогляду і переконань, що надають життю людини сенс.

6. Самоприйняття. Це самонастанова індивіда сприймати свої особливості з точки зору позитивного емоційно-ціннісного ставлення до себе. Особистість, яка має високий показник самоприйняття, визнає і приймає власну особливість та своєрідність. Низький показник передбачає незадоволеність самим собою, недостатній рівень самоприхильності та самоповаги, розчарованість у минулому і, як наслідок, бажання бути інакшим [10]. Розподіл показників за рівнями представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Інтерпретація результатів за методикою К. Ріфф “Шкала психологічного благополуччя”

Рівень	Позитивні відносини	Автономія	Управління середовищем	Особистісне зростання	Цілі в житті	Само-прийняття	Психологічне благополуччя
низький	< 53	< 48	< 51	< 53	< 54	< 49	< 315
середній	53-74	48-62	51-71	53-71	54-75	49-71	315-413
високий	75-84	63-84	72-84	72-84	76-84	72-84	414-504

Під час проведення першого етапу дослідження у студентів-машинобудівників було виявлено багато труднощів та проблем, з якими вони стикаються в умовах військових дій на території України. Багато уваги було приділено питанням щодо особливостей переживання суб’єктивного

благополуччя здобувачами освіти у таких непростих і змінюваних умовах навчання, їх інтересу до ресурсів і можливостей, що здатні підвищити якість функціонування особистості та проблематиці великого навантаження на самоосвітню діяльність. Надалі ми представили студентам-

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

машинобудівникам методики американської дослідниці К. Ріфф “Шкала психологічного благополуччя”.

Після другого етапу дослідження нами було зібрано інформацію з онлайн-опитування студентів за методикою “Шкала психологічного благополуччя”. Здобувачами освіти в зручний для них час, але відповідно до встановлених термінів,

були надіслані результати опитування у належній формі (яка створюється автоматично за допомогою сервісу Google Forms).

На третьому етапі дослідження нами було опрацьовано результати опитування. Результати обробки представлено у таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Результати опитування студентів-машинобудівників за методикою К. Ріфф “Шкала психологічного благополуччя” за основними структурними одиницями

№ з/п	Структурні одиниці методики К. Ріфф	Рівень показників у відсотковому співвідношенні від загальної кількості респондентів, %		
		низький	середній	високий
1.	Позитивні відносини	29,6	67,1	3,3
2.	Автономія	16,7	62,1	21,2
3.	Управління середовищем	43,3	49,2	7,5
4.	Особистісне зростання	15,4	55,4	29,2
5.	Цілі в житті	45,4	42,5	12,1
6.	Самоприйняття	34,2	61,2	4,6

Таблиця 3

Розподіл студентів-машинобудівників за рівнем відчуття ними психологічного благополуччя (методика К. Ріфф “Шкала психологічного благополуччя”)

Рівень відчуття студентами психологічного благополуччя	Кількість студентів із загальної кількості респондентів, особи	Кількість студентів із загальної кількості респондентів у відсотковому співвідношенні, %
Низький	74	30,8
Середній	141	58,8
Високий	25	10,4

Констатуємо, таким чином, що за аналізом результатів за структурними одиницями методики К. Ріфф найвищий рівень спостерігається за двома позиціями: “Особистісне зростання” та “Автономія”. Нижче ієрархічними сходами розташувалися наступні позиції: “Цілі в житті” та “Управління середовищем”. Два останні місця в ранжируванні отримали “Самоприйняття” та “Позитивні відносини”. В цілому, високий рівень психологічного благополуччя відчувають тільки 25 (10,4 %) респондентів, 141 (58,8 %) — середній та 74 (30,8 %) — низький (що, на жаль, майже в 3 рази перевищує показник високого рівня психологічного благополуччя здобувачів).

На четвертому етапі експериментального дослідження між

студентами та нами був здійснений зворотний зв'язок (Feedback), за підсумками якого ми виділили проблемні питання та окреслили заходи щодо їхнього вирішення. Звичайно, під час зворотного зв'язку ми ще раз торкнулися зовнішніх (позаособистісних) факторів, які мають великий вплив на ресурси і можливості студентів-машинобудівників та є потенційними підставами для психологічного благополуччя (або, навпаки, для неблагополуччя): біологічні (такі як фізичне здоров'я, вік), соціальні (родинні відносини, ситуація воєнного стану на території України тощо) та матеріальні (рівень прибутків, житлові умови). Під час зворотного зв'язку нами було з'ясовано, що кожна потенційна

підстава стає актуальною, якщо в якийсь момент життя стає суб'єктивно значущою для студента. Після цього ми перейшли до діалог-обговорення результатів опитування психологічних (особистісних) факторів за шестифакторною методикою К. Ріфф, підґрунтям якої є гуманістичне спрямування та основна ідея якої полягає в спроможності людини за власної волі та самостійності досягти психологічного благополуччя, незважаючи на зовнішні (позаособистісні) фактори. Під час діалог-обговорення ми акцентували увагу на спроможності студентів машинобудівних спеціальностей досягти психологічного благополуччя, незважаючи на зовнішні чинники і в освітньому середовищі, і в українському суспільстві взагалі за умов довготривалих широкомасштабних воєнних дій на території України.

На п'ятому етапі нашого дослідження, після проведення аналізу отриманих даних та, спираючись на особистісні думки студентів-машинобудівників щодо їх індивідуальних проблем, потреб і прагнень (під час діалог-обговорення), було визначено зв'язок між психологічним благополуччям та самоосвітньою активністю особистості. Підтверджено нашу гіпотезу, що важливим фактором психологічного благополуччя майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей за кризових умов воєнного стану в Україні пріоритетним для успішного оволодіння освітньою програмою є самостійна пізнавальна активність.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведеного нами дослідження серед майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей ми дійшли наступних висновків:

1. В умовах військових дій на території України як зовнішні (позаособистісні) фактори, так і внутрішні (особистісні) фактори, суттєво впливають на ресурси і можливості студентів-машинобудівників та є потенційними

підставами для їхнього психологічного благополуччя.

2. Найвищі показники при опитуванні було отримано за позиціями “Особистісне зростання” та “Автономія”, які характеризуються спрямованістю особистості на самовдосконалення та ступенем незалежності поведінки суб'єкта від зовнішніх впливів, виступають ресурсним потенціалом для їх успішно організованої самоосвітньої діяльності.

3. В умовах сьогодення рівень психологічного стану студентів-машинобудівників знаходиться на недостатньому рівні, що з одного боку унеможливує їх успішне навчання, але з іншого — самостійна пізнавальна діяльність впливає на якість навчання студентів і на зміцнення їхніх внутрішніх ресурсів. Отже, самостійна пізнавальна діяльність стає здатністю протистояти викликам як в освітньому середовищі, так і в позааудиторному житті студента, що позитивно впливає на рівень їхнього психологічного благополуччя. Тому нагально необхідним є широке впровадження в освітній процес методів та форм формування самоосвітньої компетентності.

4. Виявлено зв'язок між самоосвітньою діяльністю та психологічним добробутом. Вважаємо, що саме завдяки власній освітній діяльності студента-машинобудівника можна поліпшити не тільки рівень благополуччя його психологічного стану та успішності в навчанні, але й значно поліпшити якість життя, допомогти переосмислити свої цілі, сформулювати нові завдання і окреслити перспективи, що в сучасних воєнних умовах набуває особливого значення.

Перспективою подальших досліджень є проведення формування самоосвітньої діяльності майбутніх бакалаврів машинобудівних спеціальностей в непередбачуваних освітніх умовах сьогодення з урахуванням результатів нашого дослідження.

Список літератури:

1. Бичко М. Самоосвіта майбутніх лікарів та її забезпечення в умовах воєнного стану / М. Бичко // Сучасні концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах: Праці XV Міжнародної науково-методичної інтернетконференції. – Харків: ХНМУ. – 2022. – С. 67 – 68
2. Коструба Н., Поліщук З. Психологічне благополуччя студентів у період війни: емпіричний аналіз / Н. Коструба, З. Поліщук // Психологічні перспективи. – 2022. – Вип. 40. – С. 51 – 61
3. Кравцова Н., Конкін В. Самоосвітня діяльність майбутніх бакалаврів-машинобудівників як один з головних чинників успішного навчання за сучасних екстремальних освітніх умов / Н. Кравцова, В. Конкін // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доп. 30-ї Міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2022. – Харків: НТУ “ХП”. – 2022. – С. 757
4. Лучанінова О. Виклики сьогодення в освіті: вектори самореалізації майбутніх інженерів-педагогів з професійної освіти та професійної адаптації викладача ЗВО / О. Лучанінова // Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: Праці XII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Б. – за ред. Павлик Н. – Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України. – 2022. – С. 47 – 50
5. Мазай Л., Штифурак В. Наративні техніки у психокорекції ресурсного забезпечення професійного становлення майбутніх психологів / Л. Мазай, В. Штифурак // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. – 2022. – № 1(54). – С. 47 – 54
6. Михайличенко В., Гура Т., Галушак І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутніх інженерів у процесі навчання: сутність і механізми / В. Михайличенко, Т. Гура, І. Галушак // Психологічний часопис. – 2020. – Т. 6. – Вип. 4(36). – С. 257 – 266
7. Панок І. Ціннісно-смилова саморегуляція як чинник життєвого самовизначення особистості студента / І. Панок // дис. Харківський національний педагогічний університет. – 2022
8. Підлужна С., Корчан Н., Федорченко І., Литовка В. Особливості та роль самоосвіти ЗВО під час дистанційного навчання // С. Підлужна, Н. Корчан, І. Федорченко, В. Литовка // Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIX Каришинські читання): Праці Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої розробкам моделей підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в Новій українській школі. – за заг. ред. проф. Гриньової М. – Полтава: Астроя. – 2022. – С. 174 – 177
9. Романовський О., Горбач І. Емоційно-вольовий компонент як складник лідерського потенціалу майбутніх фахівців державної кримінально-виконавчої служби України / О. Романовський, І. Горбач // Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Праці VII науково-практичної конференції 25 – 26 травня 2021 року. – за заг. ред. Романовського О. – Харків: НТУ “ХП”. – 2021. – С. 160 – 163
10. Савелюк Н. Психологічне благополуччя студентської молоді: порівняльний аналіз у ковідному і воєнному контекстах / Н. Савелюк // Психологічні перспективи. – 2022. – Вип. 39. – С. 322 – 340
11. Тарасенко М. Покращення самостійної роботи студентів в умовах воєнного стану // М. Тарасенко // Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: Праці Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. – Одеса: Видавничий дім “Тельветика”. – 2022. – С. 422 – 424
12. Харитинський А. Психологічний зміст поняття суб'єктивного благополуччя особистості / А. Харитинський //

Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2022. – №. 3(27). – С. 149 – 159

13. Якимчук Б. Розвиток стресостійкості об'єкта навчання в умовах освітнього середовища у контексті його самореалізації / Б. Якимчук // Вісник Національного університету оборони України. – 2022. – № 66(2). – С. 139 – 145

14. Diener, E. (2000), “Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index”, *American Psychologist*, no. 55, pp. 34 – 43

15. Engin, D. (2006), “The relationships among coping with stress, life satisfaction, decision-making styles and decision self-esteem: An investigation with Turkish university students”, *Social Behavior and Personality*, no. 34, pp. 1161 – 1170

16. Ryff, C. (1989), “Happiness is everything, or is it?: Explorations of the meaning of psychological well-being”, *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 57, pp. 1069-1081

17. Sheldon, K. (2002), “The self-concordance model of healthy goal striving: When personal goals correctly represent the person”, *Handbook of self-determination research*, pp. 65 - 86.

18. Waterman, A. (2008), “Reconsidering happiness: A eudaimonist's perspective”, *Journal of Positive Psychology*, no 3, pp. 234–252

References:

1. Bychko, M. (2022), “Self-education of future doctors and its provision under martial law”, *Modern concepts of teaching natural sciences in medical educational institutions: Proceedings of the XV International Scientific and Methodological Internet Conference*, Kharkiv: KHNMU, pp. 67 – 68

2. Kostruba, N., Polishchuk, Z. (2022), “Psychological well-being of students during the war: an empirical analysis”, *Psychological perspectives*, is. 40, pp. 51 – 61

3. Kravtsova, N., Konkin, V. (2022), “Self-educational activity of future bachelors

of mechanical engineering as one of the main factors of successful learning in modern extreme educational conditions”, *Information technologies: science, engineering, technology, education, health: abstracts of the 30th International scientific and practical conference MicroCAD-2022*, Kharkiv: NTU “KHPI”, p. 757

4. Lucianinova, O. (2022), “Challenges in Education: Vectors of Self-Realisation of Future Engineers-Pedagogues in Vocational Education and Professional Adaptation of a HEI Teacher”, *Career guidance: state and prospects of development: Proceedings of the XII All-Ukrainian Psychological and Pedagogical Readings dedicated to the memory of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Fedorishin B*, edited by Pavlik N, Kyiv: I. Ziayun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, pp. 47 – 50

5. Mazai, L., Shtyfurak, V. (2022), “Narrative Techniques in the Psychocorrection of Resource Support for the Professional Development of Future Psychologists”, *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, no. 1(54), pp. 47 – 54

6. Mikhailichenko, V., Gura, T., Galushchak, I. (2020), “Professional and Personal Self-Development of Future Engineers in the Learning Process: Essence and Mechanisms”, *Psychological journal*, vol. 6, is. 4(36), pp. 257 – 266

7. Panok, I. (2022), “Value and sense self-regulation as a factor of student's life self-determination”, *Dissertation* Kharkiv National Pedagogical University

8. Pidluzhna, S., Korchan, N., Fedorchenko I., Litovka V. (2022), “Features and role of HEI self-education in distance learning”, *Methods of teaching natural sciences in secondary and higher education (XXIX Karishynski readings): Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on the Development of Models for Preparing Future Teachers for Pedagogical*

Activity in the New Ukrainian School, under the editorship professor Grineva M, Poltava: Astray, pp. 174 – 177

9. Romanovskiy, O., Horbach, I. (2021), “Emotional and Volitional Component as a Component of the Leadership Potential of Future Specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine”, The scientific school of Academician Ivan Ziaziun in the works of his associates and students: Proceedings of the VIII Scientific and Practical Conference on 25-26 May 2021, under the editorship Romanovskiy O., Kharkiv: NTU “KHPI”, pp. 160 – 163

10. Saveliuk, N. (2022), “Psychological well-being of student youth: a comparative analysis in covid and military contexts”, Psychological perspectives, is. 39, pp. 322 – 340

11. Tarasenko, M. (2022), “Improving students' independent work under martial law”, Educational Process in the Conditions of Martial Law in Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Pedagogical Advanced Training, Odesa: Helvetica Publishing House, pp. 422–424

12. Kharytynsky, A. (2022), “The psychological content of the concept of subjective well-being”, Organisational psychology. Economic psychology, no. 3(27), pp. 149 – 159

13. Yakymchuk, B (2022), “Development of stress resistance of the object of study in the educational environment in the context of its self-realisation”, Bulletin of the National Defence University of Ukraine, no.66(2), pp. 139 – 145

14. Diener, E. (2000), “Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index”, American Psychologist, no. 55, pp. 34 – 43

15. Engin, D. (2006), “The relationships among coping with stress, life satisfaction, decision-making styles and decision self-esteem: An investigation with Turkish university students”, Social Behavior and Personality, no. 34, pp. 1161 – 1170

16. Ryff, C. (1989), “Happiness is everything, or is it?: Explorations of the meaning of psychological well-being”, Journal of Personality and Social Psychology, no. 57, pp. 1069 – 1081

17. Sheldon, K. (2002), “The self-concordance model of healthy goal striving: When personal goals correctly represent the person”, Handbook of self-determination research, pp. 65 – 86.

18. Waterman, A. (2008), “Reconsidering happiness: A eudaimonist's perspective”, Journal of Positive Psychology, no 3, pp. 234 – 252

Стаття надійшла до редколегії 22.11.2023

Ольга Овчиннікова

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-9050-9166
E-mail: ola20ola20ola20@gmail.com

Ніна Підбуцька

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-5319-1996
E-mail: podbutska_nina@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ
МЕТОДАМИ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ**

Анотація: у статті проаналізовано наукову літературу присвячену темі стресостійкості. Схематично представлено процес впливу факторів стресу на людину. Наочно проілюстровано місце реакцій організму на вплив стресорів у процесі розвитку стресостійкості. Дано власне визначення поняттю стресостійкість. Виділено основні складові стресостійкості. Обґрунтовано необхідність розвитку стресостійкості майбутніх психологів. Висвітлено значущість використання методів гештальт-терапії у процесі розвитку стресостійкості майбутніх психологів.

Ключові слова: стрес; стресор; вплив; стресостійкість; складові стресостійкості; розвиток; майбутні психологи; метод; гештальт-терапія.

Olha Ovchynnikova

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv
Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ola20ola20ola20@gmail.com

Nina Pidbutska

doctor of psychological sciences, professor, the head of the department of pedagogy and
psychology of social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical
University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
Email: podbutska_nina@ukr.net

DEVELOPMENT OF STRESS RESISTANCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS
USING GESTALT THERAPY METHODS

Annotation: this article is devoted to analyze the scientific literature on the topic of stress resistance. It is schematically presented the process of impact of stress factors on a person. This paper clearly illustrates the role of the body's reactions to stressors in the development of stress resistance. The article gives the own concept of stress resistance. It is highlighted the main components of stress resistance. This article substantiates the need to develop stress resistance of future psychologists. It is underlined the significance of the use of Gestalt therapy methods in the process of developing stress resistance of future psychologists.

Keywords: stress; stressor; impact; stress resistance; components of stress resistance; development; future psychologists; method; Gestalt therapy.

Olha Ovchynnikova, Nina Pidbutska

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Development of stress resistance of future psychologists using gestalt therapy methods”

Problem setting. People today face modern challenges to which they are forced to adapt. In particular, recent events – the pandemic and the war – mostly negatively and negatively impacted people's psychophysical well-being.

Currently, episodic acute and chronic distress has become a part of everyday life. People suddenly find themselves in difficult and extreme conditions, where uncertainty and instability reign, and basic, fundamental needs – to feel the safety of themselves and their loved ones – are constantly frustrated. Awareness of a constant threat out of the blue is a serious stress factor (stressor) that keeps the human psyche and body in tension.

In this connection, there is a demand for finding means and methods that can ensure the resistance of the human psyche to stress (stress resistance).

Recent research and publications analysis. Many scientists studied the problem of stress resistance: V. Cannon, H. Selye, N. V. Pidbutska, E. Martynenko, M. Shpak, G. Boyko, T. Kozlova, S. Sharafutdinova, N. Burban, I. Guzenko, T. Gurleva, N. Zhuravlyova, V. Chernova, O. Mykhaylova, L. Moroz, O. Safin, O. Kogut and many others. The researchers considered the following aspects: reaction types of the body to an external stimulus, exposure conditions and response

phases, exposure consequences to distress and eustress, the stress resistance definition and its components, the physical training effect on stress resistance, etc.

The problem of stress resistance development remains relevant. The main components of stress resistance remain unspecified. General criteria and levels of stress resistance development, as well as diagnosis methods and measurement, have not been defined. Also, there are still no clear, tested, and approved programs for the stress resistance development of future psychologists, which could be used in practice.

Paper objective. Generalization of various approaches to defining the concept of stress resistance, determining the components of personality stress resistance, researching the features of the stress resistance development of future psychologists, substantiating the importance of using Gestalt therapy methods in the process of developing stress resistance of future psychologists.

Paper main body. Stress can be called the body's response to any strong external influence. This is a psychophysiological reaction of the body to factors from the environment. It can be observed that people's stress reactions are similar to those of animals and even plants. Under favorable conditions, the reaction phase first occurs,

then it is replaced by the adaptation phase, and finally, the recovery phase occurs. In case of too strong, prolonged stress exposure, overload may occur. In this case, there will be a phase of exhaustion and destruction of the body's integrity. Ultimately, this can lead to various adverse consequences. So, the outcome of a meeting with a stressor depends on the dose of its influence and the organism's stress resistance.

It is not stress itself that destroys us, but our subjective perception of it. So, a psychologically aware, trained, stable person is able to transform distress into eustress, and this requires some methods.

We believe that reactions to the impact of stressors can be corrected using improving physical endurance and psychotherapy methods. It is important to develop stress resistance so that the quality of a person's life does not deteriorate, and even vice versa – the effects of stressors harden and strengthen the body.

Among effective methods of psychological help and support, Gestalt therapy takes its place. When applying the Gestalt therapy method, a person develops the skills of creative adaptation to his inner state and to the surrounding reality. A person becomes able to develop a “creative response” to a stimulus that will be adequate and optimal at the moment, and the organism maintains balance. This is necessary to maintain your health in constantly changing conditions.

Despite the great demand, need, and significance of psychotherapy for improving the quality of human life, at the moment, because of the commercial component, Gestalt therapy is not available to students. It is impossible to overestimate the benefits for

students of getting to know, on their own example, effective practical tools of Gestalt therapy. They will be able to apply this experience in their life and in their future professional activity.

Conclusions of the research. Stress resistance is considered by us as a set of important personal qualities and a person's skills, which can be developed by means of improving physical endurance and psychotherapeutic methods. These qualities and skills help to ensure an optimal response to a stimulus, encourage the mobilization and balanced distribution of the body's resources, allow you to experience stressful situations consciously, prevent the occurrence of harmful consequences, promote psychological flexibility, and accelerate creative adaptation to new things.

The main components of stress resistance include the environment, events, stressors, their impact on the body, the body's reactions, means of improving physical endurance, and psychotherapy methods.

Among the effective psychological tools for the development of stress resistance in future psychologists, we highlight the methods of Gestalt therapy, which provide the ability to self-regulate the body and restore psychological balance in constantly changing environmental conditions.

In further research, we will consider general criteria and levels of development of stress resistance, as well as methods of diagnosis and measurement. Also, an author's program for increasing the level of stress resistance of future psychologists, which will include Gestalt therapy methods, will be developed and proposed for introduction into the educational process.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кожна людина сьогодення стикається з викликами сучасності, під які вимушена підлаштовуватися. Зокрема нещодавні події – пандемія та війна, здебільшого завдали негативного та

руйнівного впливу на психофізичне самопочуття людини.

Наразі епізодичний гострий та хронічний дистрес стали складовою повсякденного життя. Людина опинилася у складних та екстремальних умовах, де панують невизначеність, нестабільність, постійно фруструються базові,

фундаментальні потреби – відчуття себе і знаходження близьких у безпеці. Усвідомлення наявності постійної загрози зненацька – це серйозний стресовий фактор (стресор), що тримає у напрузі людську психіку і тіло.

У зв'язку з цим виникає запит на пошук засобів та способів, завдяки яким можна забезпечити стійкість людської психіки до стресового навантаження – стресостійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Багато дослідників у фокус уваги брали питання щодо емоційного балансу та стресостійкості. Підбуцька Н. та Мартиненко Є. у своїй моделі внутрішніх захисних факторів процесу резильєнтності виокремили стресостійкість як одну із важливих, ресурсних, консолідуючих складових, що дає змогу знизити негативні, руйнівні наслідки стресу на здоров'я. Стресостійкість допомагає виникнути резильєнтності – здатності відновлюватися після життєвих потрясінь [15]. Шпак М. розглядає стресостійкість як інтегральну властивість особистості, яка охоплює комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних факторів, що забезпечують здатність особистості протистояти стресу, чинити опір із метою збереження психічного здоров'я [19].

Дослідники Г. Бойко, Т. Козлова, С. Шарафутдінова розробили комплексну програму самостійної роботи студентів щодо формування стресостійкості та збереження здоров'я здобувачів вищої освіти, яка передбачає використання традиційних та нетрадиційних засобів фізичного виховання [6].

Вітчизняні науковці Н. Бурбан, І. Гузенко визначають стресостійкість як полісистемну властивість особистості, що включає індивідуальні, особистісні, суб'єктні якості, за допомогою яких особистість може досягати ефективного соціального та професійного функціонування в умовах стресу з

мінімальними затратами індивідуальних і психофізіологічних ресурсів та зберігати психічне і соматичне здоров'я [7]. Гурлева Т., Журавльова Н. фокусують увагу на довірі до себе, опорі на собі та власних ресурсах, розвиненій самосвідомості, як важливих атрибутах стресостійкості особистості у протидії маніпулятивному впливу сучасних ЗМІ в умовах інформаційної війни [8]. Чернова В. підкреслювала, що стресостійкість є важливим фактором у навчанні та професійній самоактуалізації майбутніх психологів. Розвиток цієї якості може позитивно впливати на їхню професійну діяльність та досягнення цілей у майбутньому. Рекомендувала дослідження дієвості програм розвитку стресостійкості та їх впровадження в освітній процес для майбутніх психологів [18].

Михайлова О. розробила корекційно-розвиткову програму для груп, яка націлена на розвиток стресостійкості особистості шляхом усвідомлення власної життєвої позиції, формування ефективних комунікативних умінь у процесі спілкування, вироблення навичок самоконтролю та вміння виявляти негативні імпульси у поведінці через оволодіння навичками ефективного подолання стресу [13].

Мороз Л., Сафін О. запропонували дворівневу модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану, що включає два виміри: процесуальний та диспозиційний. Процесуальний вимір передбачає використання здобутих навичок стресостійкості, перебуваючи безпосередньо у стресогенній ситуації, а диспозиційний – оптимізацію сприйняття в цілому, покращення загального психоемоційного стану. Автори вважають доцільним використання технік КПТ, арт-терапії, гештальт-підходу для покращення рівня стресостійкості на диспозиційному рівні [14].

Когут О. стресостійкість особистості розглянула як системноінтегративну властивість особистості, яка забезпечує прогнозованість біопсихологічних реакцій

на стрес; оптимізацію соціокультурних та організаційно-поведінкових стратегій подолання надскладних і надзвичайних ситуацій; визначення ціннісно-сміслових трансформацій постстресових наслідків. Авторка представила системну модель стресостійкості особистості, виділивши такі складові стресостійкості особистості: психофізіологічну, емоційно-комунікативну, когнітивну, ціннісно-вольову [10].

Як бачимо дослідники не мають одностайної думки щодо визначення стресостійкості, її змісту та складових. Так само пропонують різні інструменти для її розвитку, формування та вдосконалення. Більшість дослідників не фокусують увагу на якихось конкретних фахівцях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Незважаючи на те, що проблемами розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти займалися багато вчених, вона залишається досі актуальною та невичерпною, потребує більш детального дослідження. Неуточненим та суперечливим залишається питання основних складових стресостійкості. Не визначено загальних критеріїв та рівнів розвиненості стресостійкості, а також методів їхньої діагностики та вимірювання. Також досі немає затверджених програм із розвитку стресостійкості майбутніх психологів, які можна було б використовувати на практиці у сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Полягає в узагальненні різних підходів до визначення поняття стресостійкості, визначенні основних складових стресостійкості особистості, дослідженні особливостей розвитку стресостійкості майбутніх психологів, обґрунтуванні значущості використання методів гештальт-терапії у процесі розвитку стресостійкості майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Волтер Кеннон описував реакцію організму на

зовнішній подразник як “бий або втікай” [1]. “Бий” в сенсі атакувати, вступити у безпосередній прямий контакт, змінити реальність. “Утікти” – уникнути небезпечної ситуації, спроба залишити місце, у якому перебуваєш і сховатися.

Сельє Г. дав визначення такій специфічній реакції, ввівши термін “стрес” (від англ. “stress” – напруга) [16]. Отже, стресом можна назвати відгук організму на будь-який сильний вплив ззовні. Це психофізіологічна реакція на фактори з навколишнього середовища.

Можна відстежити, що у людей стресові реакції схожі з тваринами і навіть рослинами [11, 12]. Так, при сприятливих умовах, спочатку виникає фаза реагування на подразник, потім її змінює фаза адаптації, в кінці настає фаза відновлення. Здатність до адаптації та стабілізації – “генералізований адаптаційний синдром” за Сельє, – є природною, невід’ємною складовою життя [5]. Проте, ресурси організму не безмежні. У разі надто сильного, затяжного стресового впливу може відбутися перенавантаження. У цьому випадку настане фаза виснаження, руйнації цілісності і, як результат, загибелі організму.

Перебування людини у тривалій стресовій ситуації викликає складні для переживання почуття та емоції: тривогу, страх, жах, біль, розпач, гнів, роздратованість, розчарування, сором, провини, образу, самотність, смуток, афективні реакції тощо. Це дуже енерговитратний процес. На стадії виснаження виникає дефіцит вітальної енергії, назріває тотальна втома. Врешті-решт це може призводити до різних несприятливих наслідків: дезорганізації поведінки, погіршення сну, розладів харчування, порушення у психічних пізнавальних процесах, дезадаптації, складнощів комунікації, різного роду психосоматичних захворювань. Тож, підсумок зустрічі зі стресором залежить від дози його впливу та стійкості організму (стресостійкості).

Сельє Г. розподілив стрес на підвиди: дистрес та еустрес [4]. Дистрес є негативним, деструктивним, неприємним за своїми наслідками, а еустрес, навпаки, – позитивним. Прикладом позитивного стресу автор наводить поцілунок від людини, яка подобається. Науковець сприймав стрес як корисну реакцію, яка допомагає виживати у навколишній дійсності. Він стверджував, що нас руйнує

не сам стрес, а наше його суб'єктивне сприйняття [17]. Тож, психологічно обізнана, натренована, стійка людина здатна трансформувати дистрес в еустрес, а для цього потрібні якісь методи та засоби.

Отже, підсумовуючи усе вищесказане, нами було розроблено схему процесу впливу факторів стресу на людину (рис. 1)

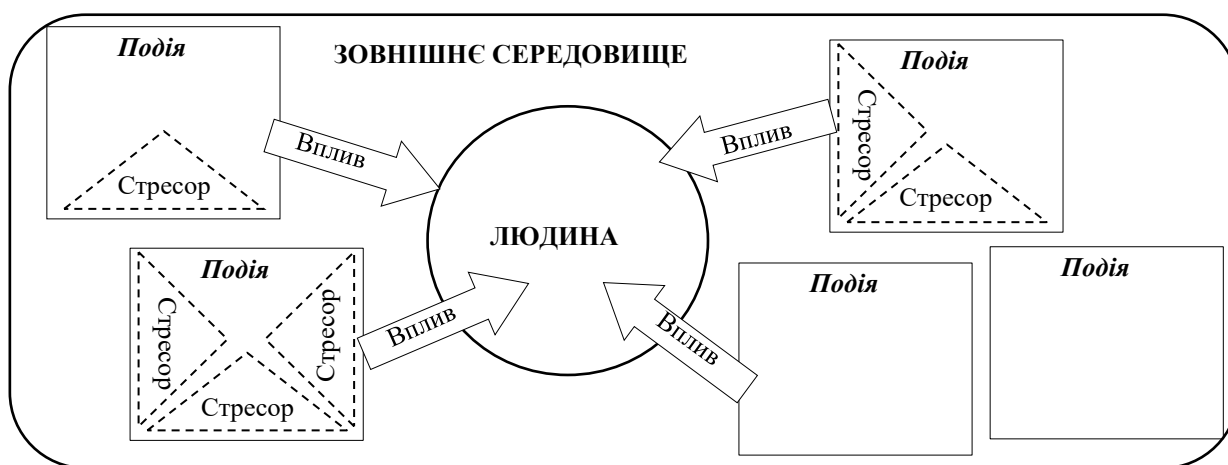

Рис. 1. Процес впливу факторів стресу на людину

Зовнішнє середовище характеризується своєю нестабільністю та мінливістю, там постійно відбуваються різного роду події. Ці події тим чи іншим чином впливають або не впливають на людину. Ті, що впливають можуть бути для неї стресогенними – мати стресові фактори (стресори) або не стресогенними – не мати. Залежно від психологічної та фізіологічної стійкості для однієї особистості одна й та сама подія буде мати стресові фактори, а для іншої – не буде.

Стресор, залежно від його походження та специфіки, впливає на організм людини. У людському організмі з'являється набір унікальних тілесних та психологічних реакцій на цей вплив (рис. 2). На моменті реагування можна відслідкувати, які зміни відбуваються з людиною, а також що відбулося після завершення стадії реакції. Вважаємо, що реакції можна коректувати засобами покращення фізичної витривалості та

методами психотерапії. Це допоможе розвинути стійкість, щоб зміни не мали негативного впливу (або він був зниженим) на фізіологічне та психічне здоров'я людини, її самопочуття. Важливо розвивати стійкість, щоб не погіршувалася якість життя людини, а навіть навпаки – впливи стресорів загартувували та зміцнювали організм.

Стресостійкість розглядається нами як набір важливих особистих якостей та навичок людини, які можливо розвинути засобами покращення фізичної витривалості та психотерапевтичними методами. Ці якості та навички допомагають забезпечити оптимальну реакцію на подразник, спонукають мобілізувати та зважено розподіляти ресурси організму, дозволяють проживати стресові ситуації свідомо, профілактують виникнення шкідливих наслідків, сприяють психологічній гнучкості та прискорюють творче пристосування до нового.

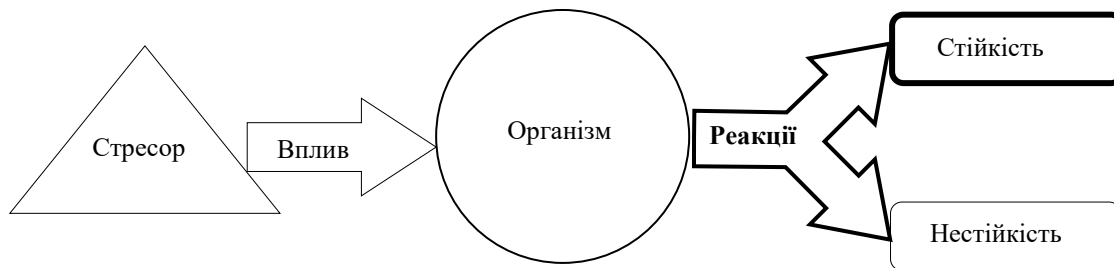

Рис. 2. Місце реакцій у процесі розвитку стресостійкості

До основних складових стресостійкості відносимо: навколишнє середовище, події, стресори, їх вплив на організм, реакції організму, засоби покращення фізичної витривалості, методи психотерапії.

Професія психолога стає все більш затребуваною, популярною та актуальною. Здобувачі вищої психологічної освіти, попри всі стресогенні складнощі у навчальних умовах, продовжують свій шлях у ЗВО. Держава має щодо майбутніх психологів перспективні плани та очікування, адже саме вони працюють на благо психологічного здоров'я нації. На плечі фахівців будуть покладатися складні завдання післявоєнного періоду, що передбачатимуть психологічну допомогу, супровід, підтримку населення у процесі оновлення та відбудови нашої країни.

Для того, щоб студентам у повній мірі опанувати навчальні програми, здобути необхідні знання, вміння, навички, компетенції та зрештою стати кваліфікованими фахівцями-професіоналами в області психології, назріває необхідність у додатковому наданні їм практичної психологічної допомоги та підтримки у розвитку їх стресостійкості. У зв'язку з цим доцільним є розробка та запровадження у навчальний процес спеціальних допоміжних заходів й програм із розвитку стресостійкості у студентів, майбутніх психологів.

Серед дієвих методів психологічної допомоги та підтримки своє місце займає гештальт-терапія. Гештальт-терапія – один із основних, фундаментальних напрямів психотерапії сьогодення, що не втрачає

своєї актуальності та значущості. Метод гештальт-терапії – це завжди поєднання універсальних традицій психології і відкритість новому, сучасному, креативному досвіду.

У гештальт-підході людина розглядається за принципом холізму (з грец. “цілий, цілісний”). За цим принципом ціле більш вагоме, ніж просто сума його частин. А окремі елементи мають сенс тільки коли належать до спільності, стають її частиною. Людина постає як цілісний організм в єдності її тілесних, емоційно-почуттєвих, інтелектуальних, соціальних та духовних проявів у навколишньому середовищі. Центром уваги є цінність емоцій, почуттів, думок, фантазій, тілесних відгуків, намірів людини у соціальному оточенні. Все це досліджується у своїй сукупності та нерозривності [3].

На розвиток гештальт-терапії вплинула гештальт-психологія, заснована Максом Вертгеймером, Вольфгангом Келером та Куртом Коффкою [9]. В основі цього напряму лежить закон співвідношення фону та фігури. Науковці виявили, що психіка прагне до спрощення, цілісності, завершеності образів, які сприймаються. Тож, все навколишнє середовище являє собою фон для людини, серед якого з'являється та виділяється потреба, яка стає фігурою; виникає енергія для задоволення цієї потреби. Таким чином все, що не усвідомлюється людиною у даний момент перетворюється на фон, а все, що актуально зараз – стає фігурою. Все, що людині потрібно для повноцінного життя, вже закладено в ній

або є у навколишньому світі поряд з нею, треба лише звернути на це увагу.

У зв'язку з цим, що у всіх сферах життя людини постійно відбуваються зміни, їй треба шукати для себе нові оптимальні способи співпрацювати з тою реальністю, яка є. У гештальт-підході виокремлюють два види контакту особистості з навколишнім світом: пасивна адаптація та творче пристосування. Пасивна адаптація передбачає автоматичне відтворення застарілих патернів поведінки. Творче пристосування – виникнення у людини нових рішень стосовно ситуації, здатність робити вільний вибір на основі широти сприйняття. Тож, при застосуванні методу гештальт-терапії у людини розвиваються навички творчого пристосування до свого внутрішнього стану та до навколишньої дійсності. Людина стає спроможна виробити “творчу відповідь” на подразник, яка буде адекватною та оптимальною у даний момент. Це допомагає вийти з фіксації минулого, проживати життя свідомо та повноцінно в теперішньому часі.

Важливим принципом у гештальт-підході є принцип саморегуляції організму. Він передбачає неперервний процес гомеостазу, де організм підтримує рівновагу та знаходить баланс. Це потрібно, щоб зберігати своє здоров'я в умовах, що постійно змінюються [2].

Ще одним із основних принципів гештальту є “тут і зараз”. Він підкреслює, що робота з минулим та майбутнім людини здійснюється в контексті того, що відбувається з нею у теперішньому. Минуле вже пройшло, а майбутнє ще не настало. Усе найцінніше, найважливіше, найцікавіше знаходиться прямо тут і зараз. Теперішній момент і є життям.

Гештальт-терапія містить в собі безліч різноманітних технік, вправ, експериментів. Вони направлені на розширення усвідомлення, отримання нового досвіду взаємодії з оточуючим світом, розвиток психологічної стійкості,

повернення здатності людині бути живою, цілісною, повноцінною; помічати всі можливості, фарби і багатогранність життя. Людина знайомиться зі своєю справжньою особистістю, починає помічати та задовольняти свої потреби, звертати увагу, що відбувається з нею та оточенням. В людині відкривається захоплення, інтерес, допитливість до життя. Завдяки гештальт-терапії людина приймає відповідальність за своє життя, приймає ризик бути собою, а не кимось іншим, дозволяє собі бути різною, проявляти та використовувати свій потенціал, вчасно поповнювати свої дефіцити, займати своє місце у соціумі, бути вільною та самодостатньою.

Важливо зазначити, що незважаючи на великий попит, потребу і значущість психотерапії для підвищення якості життя людини, на даний момент через комерційну складову гештальт-терапія доступна далеко не всім прошаркам населення. Одним з таких прошарків, кому гештальт-терапія залишається малодоступною через не низький цінник на послуги, є студенти, бо вони знаходяться тільки у процесі здобування професії. Тож, неможливо переоцінити користь для студентів від знайомства на власному прикладі з дієвими практичними інструментами гештальт-терапії, досвід використання яких можна буде застосовувати, як у своєму житті, так і в своїй майбутній професійній діяльності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, зважаючи на ґрунтовний аналіз робіт попередників за цією тематикою, стресостійкість розглядається нами як набір важливих особистих якостей та навичок людини, які можливо розвинути засобами покращення фізичної витривалості та психотерапевтичними методами. Ці якості та навички допомагають забезпечити оптимальну реакцію на подразник, спонукають мобілізувати та зважено розподіляти ресурси організму, дозволяють проживати стресові ситуації свідомо,

профілякують виникнення шкідливих наслідків, сприяють психологічній гнучкості та прискорюють творче пристосування до нового.

До основних складових стресостійкості відносимо: навколишнє середовище, події, стресори, їх вплив на організм, реакції організму, засоби покращення фізичної витривалості, методи психотерапії.

Серед дієвих психологічних інструментів розвитку стресостійкості у майбутніх психологів виділяємо методи гештальт-терапії, які забезпечують

навички саморегуляції організму та відновлення психологічного балансу у постійно змінних умовах навколишнього середовища.

У подальших дослідженнях нами буде розглянуто загальні критерії та рівні розвиненості стресостійкості, а також методи їх діагностики та вимірювання. Також буде розроблено та запропоновано до запровадження в навчальний процес авторську програму з підвищення рівня стресостійкості майбутніх психологів, яка буде включати методи гештальт-терапії.

Список літератури:

1. Cannon, W. (1929), "Bodily changes in pain, hunger, fear and rage", 2nd ed. New York, London: D. Appleton and Company, p. 404

2. Masquelier, G. (2015), "Gestalt therapy: Living creatively today", 1st ed. Gestalt Press p. 176 p.

3. Perls, F., Hefferline, R., Goodman, P. (1951)Ф, "Gestalt Therapy: Excitement and growth in the human personality", New York, p. 514

4. Selye, H. (1974), "Stress Without Distress", 1st ed., Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, p. 171

5. Selye, H. (1950), "The physiology and pathology of exposure to stress", A treatise based on the concepts of the general-adaptation-syndrome and the diseases of adaptation: doctoral dissertation, Montreal; ACTA

6. Бойко Г., Козлова Т., Шарафутдінова С. Досягнення ефекту дотримання норм рухової активності та формування стресостійкості у здобувачів вищої освіти в умовах російсько-української війни / Г. Бойко, Т. Козлова, С. Шарафутдінова // Фізичне виховання в контексті сучасної освіти: тези доповідей XVII Міжнародної науково-методичної конференції. – Київ. – 2022. – С. 17 – 19

7. Бурбан Н., Гузенко І. Особливості стресостійкості й адаптивних здібностей до стресу майбутніх військовослужбовців /

Н. Бурбан, І. Гузенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2019. – № 1. – С. 105 – 116

8. Гурлева Т., Журавльова Н. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять / Т. Гурлева, Н. Журавльова // Вчені записки ТНУ. Серія "Психологія". – 2022. – Т. 33. – № 72. – С. 76 – 82

9. Ковальчук З., Васянович Г. Видатні постаті психології: історія, сучасність і перспективи / З. Ковальчук, Г. Васянович // Матеріали VIII регіонального наукового семінару. – Львів. – 2022. – С. 192

10. Когут О. Психологія стресостійкості особистості / О. Когут // Монографія. – Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. – 2021. – С. 435

11. Кушнір В. Стрес у котів: діагностика та комплексна терапія / В. Кушнір // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2022. – Вип. 104-105. – С. 65 – 69

12. Левенець Т., Смірнов О., Таран Н., Михальська Л., Швартау В. Кадмієвий стрес у рослин: токсичність та механізми стійкості / Т. Левенець, О. Смірнов, Н. Таран, Л. Михальська, В. Швартау // Фізіологія рослин і генетика. – 2022. – Т. 54. – № 4 – С. 279 – 310

13. Михайлова О. Стрес. Формування стресостійкості особистості / О. Михайлова // Корекційно-розвиткова програма. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. – 2022. – С. 55

14. Мороз Л., Сафін О. Модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану / Л. Мороз, О. Сафін // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. – 2022. – С. 48 – 53

15. Підбуцька Н., Мартиненко Є. Захисні фактори процесу резильєнтності / Н. Підбуцька, Є. Мартиненко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2023. – №3. – С. 62 – 75

16. Сельє Г. Синдром, що викликається різними шкідливими агентами / Г. Сельє // Журнал нейро-психіатрії та клінічних нейронаук. – 1998. – Т. 10. – № 2. – С. 230 – 231

17. Сельє Г. Стрес без дистресу / Г. Сельє // Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського. – 2016. – Т. 4. – № 1. – С. 78 – 89

18. Чернова В. Стресостійкість майбутніх психологів як фактор успішного навчання та професійної самоактуалізації / В. Чернова // Редакційна колегія. – 2023. – С. 261 – 263

19. Шпак М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень / М. Шпак // Габітус: науковий журнал. Гельветика. – 2022. – Вип. 39. – С. 199 – 203

References:

1. Cannon, W. (1929), “Bodily changes in pain, hunger, fear and rage”, 2nd ed. New York, London: D. Appleton and Company, p. 404

2. Masquelier, G. (2015), “Gestalt therapy: Living creatively today”, 1st ed. Gestalt Press p. 176 p.

3. Perls, F., Hefferline, R., Goodman, P. (1951), “Gestalt Therapy: Excitement and growth in the human personality”, New York, p. 514

4. Selye, H. (1974), “Stress Without Distress”, 1st ed., Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, p. 171

5. Selye, H. (1950), “The physiology and pathology of exposure to stress”, A treatise based on the concepts of the general-adaptation-syndrome and the diseases of

adaptation: doctoral dissertation, Montreal: ACTA

6. Boyko, G., Kozlova, T., Sharafutdinova, S. (2022), “Achieving the effect of compliance with the norms of physical activity and the formation of stress resistance in higher education students in the context of the Russian-Ukrainian war”, Physical Education in the Context of Modern Education: Abstracts of the XVII International Scientific and Methodological Conference, Kyiv, pp. 17 – 19

7. Burban, N., Guzenko, I. (2019), “Features of stress resistance and adaptive abilities to stress of future military personnel”, Pedagogy and psychology of vocational education, no. 1, pp. 105 – 116

8. Gurleva, T., Zhuravleva, N. (2022), “Self-confidence as an important attribute of personality stress resistance in the context of information warfare: the relationship of concepts”, Scientific Notes of TNU. Series "Psychology", 2022, vol. 33, no. 72, pp. 76 – 82

9. Kovalchuk, Z., Vasyanovych, G. (2022), “Prominent figures of psychology: history, present and prospects”, Proceedings of the VIII regional scientific seminar, Lviv, 2022, p. 192

10. Kogut, O. (2021), “Psychology of personality stress resistance”, Monograph. Kryvyi Rih: State Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, p. 435

11. Kushnir, V. (2022), “Stress in cats: diagnosis and complex therapy”, Agrarian Bulletin of the Black Sea Region, is. 104 – 105, pp. 65 – 69

12. Levenets, T., Smirnov, O., Taran, N., Mykhalska, L., Schwartau, V. (2022), “Cadmium stress in plants: toxicity and mechanisms of resistance”, Plant physiology and genetics, vol. 54, no.4, pp. 279-310

13. Mikhailova, O. (2022), “Stress. Formation of personality stress resistance”, Correctional and development programme, Nizhyn: Nizhyn State University named after M. Gogol, p. 55

14. Moroz, L., Safin, O. (2022), “A

model for the development of stress resistance of higher education students under martial law”, Scientific Notes of Vernadsky National University, pp. С. 48 – 53

15. Podbutska, N., Martynenko, E. (2023), “Protective factors of the resistance process”, Theory and practice of social systems management, no.3, pp. 62 – 75

16. Sellier, G. (1998), “A syndrome caused by various harmful agents”, Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neuroscience, vol. 10, no. 2, pp. 230 – 231

17. Sellier, G. (2016), “Stress without distress”, Mankovsky Journal of Neurology, – vol. 4, no. 1, pp. 78 – 89

18. Chernova, V. (2023), “Stress Resilience of Future Psychologists as a Factor of Successful Learning and Professional Self-Actualisation”, Editorial board, pp. 261 – 263

19. Spak, M. (2022), “Personality stress resistance in the discourse of modern psychological research”, Habitus: a scientific journal. Helvetica, – 2022, is. 39, pp. 199 – 203

Стаття надійшла до редколегії 17.11.2023

Софія Ключко

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0009-0009-5066-7384
E-mail: sophi.kklo@gmail.com

НАРАТИВ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕТВОРЕННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ДОСВІДІВ

Анотація: розглянуто поняття “нарративної терапії”, проаналізовано різноманітні дослідження та роботи присвячені вивченню нарративного підходу в практичній діяльності. Сформульовано переваги використання нарративного методу у психологічній діяльності, а також описано недоліки, з якими може зіткнутися фахівець під час використання даного методу в роботі.

Ключові слова: нарратив; нарративна психологія; історії травм; нарративна психотерапія.

Sofia Klochko

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management by the academician I. Zyazyun, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: sophi.kklo@gmail.com

NARRATIVE AS A MEANS OF TRANSFORMING TRAUMATIC EXPERIENCES

Abstract: This publication discusses the concept of “narrative therapy”, analyzes various studies and works devoted to the study of the narrative approach in practice. The advantages of using the narrative method in psychological activity are formulated, and the disadvantages that a specialist may face when using this method in his/her work are described.

Keywords: narrative; narrative psychology; trauma stories; narrative psychotherapy.

Sofia Klochko

An extended abstract of the paper on subject of:
“Narrative as a means of transforming traumatic experiences”

Problem setting. The study of issues related to narrative psychology remains relevant, as it opens up opportunities for psychological professionals to study the impact of new realities on mental well-being and helps people find meaning and orientation in the modern world through stories about their own life stories. Developed narrative competence, from the point of view of the service recipient, allows them to constructively express their emotions and experiences, promotes the development of self-awareness and the establishment of connections between events in their lives, which in turn can facilitate the process of self-knowledge and psychological growth of the individual.

© Софія Ключко, 2023

Narrative psychology itself is relevant because it allows for a deeper understanding of human experience through narratives and stories, contributing to the development of insights into mental health, identity, and interpersonal relationships. One of the problems with narrative therapy is that it is a relatively familiar and at the same time new method, and is still in the process of being developed and further used in practice. Another problem is that narrative therapy requires a high level of skills and competence from the therapist. The therapist must be able to understand the client's narrative, help the client create new narratives, and support the client in the process of change. Also, narrative therapy may not be appropriate for some clients. For example, clients who do not have the ability or desire to create narratives may not benefit from narrative therapy.

Recent research and publications analysis. That have begun to address this issue and on which the author relies has shown that narrative is most often used in the form of storytelling (the art of using certain stories to convey information, creating emotional connections and calling for certain actions), which can be traced in the works of such researchers as Michael White and David Epston ("Narrative Means to Therapeutic Ends"), Dr. Stephen Asatsa (using storytelling as one of the tools for processing grief). In the domestic space, the narrative method was used in the psychological works of G. Abanina, G. Goncharova (Sklyarova), S. Karskanova (the use of narrative in the socio-psychological diagnosis of personality, the use of narrative psychotherapy for the diagnosis of socio-psychological readiness to defend the Motherland through the projective methodology "Me and My Country"), K. Miliutina (the use of narrative therapy methods in work with refugees and IDPs), G. Mironenko (the use of narrative methods in psychological rehabilitation).

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, to which this article is devoted. The analysis of scientific publications and research on the use of

narrative methods in the work of a psychologist has made it possible to determine that there may be various forms and methods of using narrative methods. Most often, this method is used in the form of storytelling. Much attention is paid to the features and advantages of using narrative in psychological practice, without taking into account the disadvantages and focusing exclusively on its advantages.

The purpose of the article is to examine the narrative approach and its impact on trauma processing. To highlight the ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences. Revealing the existing advantages and disadvantages that a psychological professional may face when using them in their work with clients.

Discussing the prospects for research in this area and possible challenges.

Paper objective. The purpose of the article is to consider the narrative approach and its impact on trauma processing, to highlight the ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences; to reveal the existing advantages and disadvantages that a psychological professional may face when using them in work with clients; to discuss the prospects for the development of research in this area and possible challenges.

Paper main body. Narratives can be used to process and transform traumatic experiences through a process called "narrative therapy" or "story therapy". This approach helps survivors of traumatic events to tell their own story, understand and process the trauma, and develop new ways of responding to fears and suffering. In this approach, the client is seen as the expert of his or her own life, and the psychologist is in the position of a "non-expert" interested in the client's story. The idea is that the problem is separated from the individual, and the individual has the necessary resources and competencies that can help him or her solve his or her own difficulties. According to the research of Goncharova (Sklyarova), the

important principles are genuine curiosity on the part of the therapist and his sincere desire to ask questions to which he really does not know the answer, and therefore is ready to hear and accept anything. The therapeutic conversation can take any direction, there are always many possible paths (there is no one "correct" course of conversation known to the specialist as an expert); the person consulting a specialist plays a significant role in determining the course of the therapeutic process [8].

In addition to the client's expertise, the position of the specialist also plays a major role. The psychologist, for his or her part, should ask questions from a non-expert position, without imposing any methods or solutions on the client that he or she considers correct. The counselor constantly asks the client to choose from several possible alternative directions for the development of the conversation the one that is most suitable, interesting, promising, and useful. Adherence to this strategy allows the individual to feel like the "author of his or her life." As a result, a person realizes what is important to him or her in life through the stories they tell, realizes their own values, principles, views, desires, and thus takes responsibility for their life. Narrative psychology also aims to create new stories, discover alternatives, and enable people to feel a sense of choice.

Narrative therapy focuses on exploring how experience triggers expectations and how expectations then reshape experience through the creation of stories. In other words, life stories act as filters that separate those experiences or feelings that do not fit the storyline from what the client perceives as the true experience of their life. If they cannot be filtered out, the events are distorted until they fit into the main storyline [2].

In her work, Goncharova (Sklyarova) identified the main two principles on which narrative practice is based when providing psychological assistance to people in crisis life situations - the 1st principle: all human thoughts and behavior exist in certain cultural contexts that give them special meaning and significance; people's view of the world is

formed through a complex, often unconscious processes of "sifting" through their own experience and choosing those elements that best fit the dominant life story [8].

The 2nd principle is that narrative psychotherapists do not solve the client's problems. They are interested in the activity of the person, in the person's comprehension of his or her own story and in bringing themselves to their own conclusions, in the possibility of expanding the range of choices [8].

In addition, there are other ways in which narratives can be used in therapy to process traumatic experiences, as presented below (Fig. 1).

Thus, narrative therapy allows trauma survivors not only to overcome past difficulties but also to create a new meaningful narrative for their lives. It helps clients move from a sense of powerlessness to a sense of control and hope for the future.

However, like any method, narrative psychology may be ineffective in certain situations or with certain clients, depending on a number of factors. First of all, this method may not be effective enough if the client lacks language competence. This means that if the person seeking help does not have sufficient linguistic or literary competence, he or she may have difficulty creating or understanding narratives. This method can also be less effective if overused or if the person is not able to analyze the stories, which can lead to over-identification with the stories and underestimation or ignoring the real problems.

It should also be noted that in addition to narrative competence on the part of the client. In some cases, for example, with a high level of trauma or emotional unavailability, a person may not want to or be able to share their story. In this case, the method of narrative psychology may be ineffective and require other approaches, such as, for example, body sensation therapy or art therapy. Another situation in which this method may be ineffective is when psychological problems may require other treatments, such as pharmacotherapy or cognitive behavioral therapy, and the

narrative psychology method may not be effective in such cases.

The narrative method will be especially ineffective if the individual lacks trust in the therapist. If the client does not trust the therapist or does not feel connected to the therapist, he or she may be reluctant to share personal information through the narrative method.

In addition to the examples described above, in some cases, cultural or social constraints may also affect the effectiveness of the narrative method. Some cultures or social groups may have their own norms and values that make it difficult to use the narrative approach. For example, in some cultures, open expression of emotions may be considered unacceptable.

Conclusions of the research. Despite the current problems with the development and dissemination of narrative therapy, this method is effective in solving a wide range of problems. Narrative therapy remains a new method that

is still evolving and may become even more effective and accessible in the future.

For science, narrative can bring novelty in the form of the possibility of researching and understanding human experience from the perspective of individual stories. This can further enrich modern psychological theories with more personalized ones, lead to the development of more effective approaches in therapy, personality development, and understanding of interpersonal relationships, as well as affect the use of AI. The prospects for studying narrative therapy are that additional research on narrative therapy will help increase confidence in this method. Developing tools to assess the narrative competencies of therapists will help ensure the high quality of narrative therapy. Developing methods that allow narrative therapy to be used to work with clients who do not have the ability or desire to create narratives will help make narrative therapy more accessible to more people.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення питань, присвячених нарративній психології, залишається актуальним, оскільки це відкриває можливості фахівцям психологічної галузі вивчати вплив нових реалій на психічне благополуччя та допомагає людям знаходити сенс і орієнтацію в сучасному світі через розповіді про їхні власні життєві історії. Розвинена нарративна компетентність, з точки зору отримувача послуг, дозволяє конструктивно висловлювати власні емоції та досвід, сприяє розвитку самосвідомості та встановленню зв'язку між подіями у житті, що може полегшити процес самопізнання та психологічного зростання самої особистості.

Сама нарративна психологія є актуальною, оскільки вона дозволяє глибше розуміти людський досвід через оповіді та історії, сприяючи розвитку інсайтів у сфері психічного здоров'я,

ідентичності та міжособистісних відносин. Однією з проблем нарративної терапії є те, що даний метод відносно знайомий і одночасно новий, і ще знаходиться в процесі опрацювання та подальшого використання у практичній діяльності. Іншою проблемою є те, що нарративна терапія вимагає від терапевта високого рівня навичок і компетенцій. Терапевт повинен бути в змозі розуміти нарратив клієнта, допомагати клієнту створювати нові нарративи і підтримувати клієнта в процесі зміни. Також нарративна терапія може бути невідповідною для деяких клієнтів. Наприклад, клієнти, які не мають здатності або бажання створювати нарративи, можуть не отримати користі від нарративної терапії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Показали, що частіше всього нарратив використовують у вигляді storutelling (мистецтво використання певних історій для передавання

інформації, створення емоційних зв'язків і заклик до певних дій), що можна прослідкувати у роботах таких дослідників Michael White та David Epston (“Narrative Means to Therapeutic Ends”), Dr. Stephen Asatsa (використання розповіді (storytelling) як одного з інструментів опрацювання горя). У вітчизняному просторі метод нарративу використовували у психологічній роботі Г. Абаніна, Г. Гончарова(Склярова), С. Карсканова (питання використання нарративу в соціально-психологічній діагностиці особистості, використання нарративної психотерапії для діагностики соціально-психологічної готовності до захисту Вітчизни за посередництва проєктивної методики “Я і моя Країна”), К. Мілютіна (використання методів нарративної терапії у роботі з біженцями та ВПО), Г. Мироненко (використання методів нарративу під час психологічної реабілітації).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проведений аналіз наукових публікацій та досліджень використання методів нарративу у роботі психолога дозволив визначити, що можуть існувати різноманітні форми і способи використання його методів.

На сьогодні у напрямку нарративної психології існують різноманітні проблематичні аспекти, які вивчаються та обговорюються науковцями. Наприклад, одне з таких питань, це культурний аспект, оскільки завжди існує ризик неправильного тлумачення нарративних методів у різних регіонах. А також відсутність певних стандартизованих методів дослідження та терапії, що може призвести до труднощів у порівнянні результатів різних досліджень та обмежити можливість широкого впровадження методу нарративу в психологічну практику.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розгляді нарративного підходу та його впливу на опрацювання травми, висвітлення способів, як саме можуть бути

використані нарративи в терапії для обробки травматичних досвідів; розкритті існуючих переваг та недоліків, з якими можна зіткнутися фахівцеві психологічної галузі, використовуючи їх у роботі з клієнтами; обговоренні перспектив розвитку досліджень у цьому напрямі та можливих викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нарративи можуть використовуватися для обробки та перетворення травматичних досвідів через процес, який називається “нарративною терапією” або “терапією історій”. Даний підхід допомагає тим, хто пережив травматичні події, розповісти свою власну історію, зрозуміти та переопрацювати травму, а також сформулювати нові способи реагування на страхи та страждання. У даному підході клієнт розглядається як експерт власного життя, а психолог знаходиться у позиції “не експерта”, зацікавленого відповідно до історії клієнта. Зміст полягає в тому, що проблема відокремлена від особистості, а вона має необхідні ресурси і компетенції, які можуть допомогти їй вирішити власні труднощі. Згідно досліджень Г. Гончарової (Склярова), важливими принципами є непідробна цікавість із боку терапевта та його щире бажання ставити запитання, на які він справді не знає відповіді, а отже, готовий почути та прийняти будь-що. Терапевтична бесіда може прийняти будь-який напрям, завжди існує безліч можливих шляхів (немає якогось одного “правильного” ходу бесіди, відомого фахівцю як експерту); людина, що консультується у фахівця, відіграє істотну роль у визначенні ходу терапевтичного процесу [8].

Окрім експертності клієнта, головну роль також відіграє і сама позиція фахівця. Психолог повинен поставити питання з неекспертної позиції, не нав'язуючи клієнту жодних методів або рішень, які вважає правильними. Консультант постійно просить клієнта

вибрати з кількох можливих альтернативних напрямів розвитку розмови той, який найбільше підходить, є найцікавішим, перспективним і корисним. Дотримання даної стратегії дає можливість особистості відчувати себе “автором свого життя”. Як результат людина за рахунок проговорених історій усвідомлює, що для неї є важливим у житті, власні цінності, принципи, погляди, бажання і таким чином бере на себе відповідальність за своє життя. Ще однією метою роботи є створення нових історій, відкриття альтернатив та надання можливостей людині відчувати свою свободу та спроможність вибору.

Наративна терапія концентрується на дослідженні того, як досвід викликає очікування і як очікування потім змінюють досвід через створення оповідань. Іншими словами, розповіді про життя діють як фільтри, що відокремлюють той досвід або переживання, які не узгоджуються з сюжетною лінією, від того, що клієнт сприймає як істинний досвід свого життя. Якщо їх не можна відфільтрувати, події спотворюються до тих пір, поки не вкладатимуться в основну канву [2].

Гончарова (Склярова) Г. виділила основні два принципи, на яких ґрунтується наративна практика при наданні психологічної допомоги людям в кризових життєвих ситуаціях:

1-й принцип: усі думки та поведінка людини існують у певних культурних контекстах, які надають їм особливого змісту та значення; погляд людей на світ формується через комплекс, часто несвідомих процесів “просіювання” через власний досвід та вибір тих елементів, які найбільше відповідають домінуючій історії життя [8].

2-й принцип полягає у тому, що наративні психотерапевти не вирішують проблеми клієнта. Вони зацікавлені у активності самої людини, у осмисленні людиною власної історії та настановуванні себе до висновків, до можливості

розширення діапазону вибору [8].

Крім цього, існують й інші способи використання наративів у терапії для обробки травматичних досвідів, що представлені нижче (рис. 1).

Отже, наративна терапія дозволяє тим, хто пережив травму, не тільки подолати минулі труднощі, але й створити новий смисловий наратив для свого життя. Вона допомагає клієнтам перейти від почуття безсилля до відчуття контролю та надії на майбутнє.

Проте, як і будь-який метод, так і метод наративної психології може бути неефективним у певних ситуаціях або з певними клієнтами залежно від ряду чинників. Передусім, даний метод може бути неефективним при недостатній мовній компетентності зі сторони клієнта. У даному випадку йдеться про особистість, котра звернулася за допомогою і не має достатньої мовної або літературної компетенції, проте вона може зітнутися з труднощами в створенні або розумінні наративів. Також даний метод може бути менш ефективним, при надмірному використанні або невмінні аналізувати історії, що може привести до надмірної ідентифікації з історіями та недооцінки або ігнорування реальних проблем.

Слід також зазначити, що крім наративної компетентності зі сторони клієнта, у деяких випадках, наприклад, при високому рівні травматизації або емоційній недоступності, людина може не захотіти або не зможе поділитися своєю історією. В такому разі метод наративної психології може бути неефективним і вимагати інших підходів, таких як, наприклад, терапія тілесних відчуттів чи терапія за допомогою мистецтва. Звідси впливає чергова причина неефективності методу, коли психологічні проблеми можуть вимагати інших методів лікування, таких як фармакотерапія або когнітивно-поведінкова терапія тощо. Метод наративу особливо буде неефективним у випадку відсутності довіри особистості до терапевта.

Створення безпечного простору	•Перед тим як розпочати розповідь про травматичні досвіди, терапевт допомагає клієнту створити безпечне та підтримуюче середовище, що сприяє зменшенню тривожності та ризику повторної травматизації.
Вираження історії	•Клієнт має можливість вільно розповідати свою історію, включаючи травматичні події, спостереження та почуття. Розповідь допомагає вивести більше деталей про травму і відчувати клієнту підтримку та розуміння.
Рефлексія та розуміння	•Психолог сприяє рефлексії над історією, допомагає клієнту розуміти психологічні аспекти травми, такі як: страх, вина, гнів тощо.
Пошук нових способів реагування	•Клієнту допомагають знайти нові, більш конструктивні способи реагування на травматичні події та подолати негативні наслідки травми.
Можливість "переписання" наративу	•Клієнт і терапевт можуть спільно створити новий, більш позитивний наратив, де травма не визначає особистість клієнта. Це допоможе клієнту відчувати себе більш впевненим та здатним подолати труднощі.
Інтеграція і перетворення	•Наративна терапія сприяє інтеграції травматичних досвідів в історію клієнта, а також допомагає перетворити негативний вплив травми на досвід, ріст і розвиток.
Закріплення позитивних змін	•Терапевт допомагає клієнту закріпити позитивні зміни та новий наратив, щоб в подальшому підтримувати психологічне благополуччя.

рис. 1 Способи використання наративів у терапії для обробки травматичних досвідів

Крім, вищеописаних прикладів, у деяких випадках, на ефективність використання наративного методу також можуть впливати і культурні або соціальні обмеження. Деякі культури або соціальні групи можуть мати свої власні норми та цінності, які ускладнюють використання наративного підходу. Наприклад, в деяких культурах відкрите висловлювання емоцій може вважатися неприйнятним.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Незважаючи на проблеми розвитку та поширення наративної терапії, даний метод є ефективним для вирішення проблем широкого спектру. Наративна терапія залишається новим методом, котрий ще продовжує розвиватися, і в майбутньому може стати ще більш

ефективним і доступним.

Для науки наратив може нести новизну у вигляді можливості досліджень та розуміння людського досвіду з позиції індивідуальних історій. Що в подальшому може дозволити збагатити сучасні психологічні теорії більш особистісними, призвести до розробки ефективніших підходів в терапії, розуміння міжособистісних відносин, а також повпливати і на особливості використання ІІІ. Перспективи вивчення наративної терапії полягають у тому, що проведення додаткових досліджень наративної терапії допоможуть підвищити довіру до цього методу. Розробка інструментів для оцінки наративних компетентностей терапевтів допоможе забезпечити високу якість надання наративної терапії. Розробка

методів, які дозволяють нарративну терапію використовувати для роботи з клієнтами, які не мають здатності або бажання

створювати нарративи, допоможе зробити нарративну терапію більш доступною для більшої кількості людей.

Список літератури:

1. Drake, D. (2020), "Narrative coaching", *The Coaches' Handbook*, Routledge, pp. 257 – 266

2. Абаніна Г. Використання нарративних практик для подолання наслідків психотравмуючих ситуацій / Г. Абаніна // *Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України*. – За ред. академіка НАПН України С.Д. Максименка. – К. – 24 березня 2016. – С. 427 – 433

3. Абаніна Г., Опанасюк О. Нарративний підхід в сучасній психології / Г. Абаніна, О. Опанасюк // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*. – тези доповідей II Міжнародної конференції. – К.: Університет "КРОК". – 20 листопада 2020. – С. 188 – 190

4. Абаніна Г. Нарративні практики подолання психотравмуючих впливів / Г. Абаніна // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*. – Матеріали міжнародної конференції. – К.: Університет "КРОК". – 21-22 листопада 2019. – С. 401 – 403

5. Абаніна Г. Нарративні практики як ресурс подолання наслідків медіатравмуючих впливів / Г. Абаніна // *Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції "Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти"*. – [Електронний ресурс]

6. Абаніна Г. Стратегії опанування психотравматичного досвіду в контексті нарративного підходу / Г. Абаніна // *Правничий вісник Університету "КРОК"*. – К.: Вищий навчальний заклад Університет

економіки та права "КРОК". – Вип. 27. – 20-21 червня 2017. – С. 140 – 144

7. Вайт М. Карти нарративної практики: введення в нарративну терапію / М. Вайт. – М.: Генезис. – 2010. – С. 326

8. Гончарова (Склярова) Г., Варакіна Ю. Переваги використання нарративного підходу в кризових життєвих ситуаціях / Г. Гончарова(Склярова), Ю. Варакіна // *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції*. – Київ: Університет "КРОК", 7 грудня 2022.

9. Карсканова С. Використання нарративу як методу соціально-психологічної діагностики особистості / С.Карскакова // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – Серія: "Психологічні науки". – 2019. – № 1. – С. 30 – 35

10. Мироненко Г. Проживання нового нарративу як спосіб психологічної реабілітації у посттравматичній ситуації / Г. Мироненко // *Київський науково-педагогічний вісник*. – № 6(06). – К. – 2015. – С. 71 – 75

11. Мілютіна К. Використання нарративної психотерапії в роботі з біженцями та ВПО / К. Мілютіна // *Соціально-психологічні технології розвитку особистості: зб. наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів "Соціально-психологічні технології розвитку особистості"*. – [Електронний ресурс] – ред. колегія: Крупник І., Попович І., Тавровецька Н., Танасійчук О. (відп. за випуск) та ін. – Херсон: ХДУ, 7 квітня 2023. – С. 127 – 130

12. Чепелева Н., Смільсон М., Шиловська О., Гуцол С. Нативні психотехнології. / Н. Чепелева, М. Смільсон, О. Шиловська, С. Гуцол // Серія: "Психол.

Інструментарій”. – за заг. ред. Чепелєвої Н. – К.: Главник. – 2007. – С. 144

13. Шебанова В. Застосування інструментарію візуально-нарративного підходу у психологічній допомозі особистості / В. Шебанова // Психолінгвістика. – 2018. – № 24(1). – С. 381 – 402

14. Gubrium, J., Holstein, J. (2009), “Analyzing Narrative Reality”, Thousand Oaks, CA: Sage

15. Meadows, D. (2003), “Digital storytelling: Research-based practice in new media”, Visual Communication, no. 2(2), pp. 189 – 193

16. Lenette, C., Cox L., Brough, M. (2015), “Digital Storytelling as a Social Work Tool”, British Journal of Social Work, no. 45, pp. 988 – 1005.

17. Sween, E. (1998), “The one — minute question: What is narrative therapy?”, Gecko, vol. 2, pp. 55 – 67

18. Van Wyk, R. (2008), “Narrative house: a metaphor for narrative therapy: tribute to Michael White”, IFE Psychologia, vol. 16, no. 2, pp. 294-319

19. White, M., Epston, D (1990), “Narrative means to therapeutic ends”, New York: Norton, p. 229

20. Mishler, E. (1995), “Models of narrative analysis: A typology”, Journal of Narrative and Life History, vol. 5, pp. 87 – 123

21. Mishler E. (1986), “Research Interviewing”, Context and Narrative, Cambridge, MA: Harvard University Press

22. Shakeri, J., Ahmadi, S., Maleki, F., [et al.] (2020), “Effectiveness of group narrative therapy on depression, quality of life, and anxiety in people with amphetamine addiction: A randomized clinical trial”, Iranian Journal of Medical Sciences, vol. 45(2), p. 91

23. Zarra-Nezhad, M., Pakdaman, F., Moazami-Goodarzi, A. (2023), “The effectiveness of child-centered group play therapy and narrative therapy on preschoolers’ separation anxiety disorder and social-emotional behaviours”, Early Child Development and Care, vol. 193(6), pp. 841 – 853

24. Draper, A., Marcellino, E., Ogbonnaya, C. (2022) “Narrative therapy and continuing bonds enquiry with refugees and asylum seekers: Bridging the past and the future”, Journal of Family Therapy, vol. 44(4), pp. 520 – 534.

25. Saltsman, A., Majidi, N. “Storytelling in Research with Refugees: On the Promise and Politics of Audibility and Visibility in Participatory Research in Contexts of Forced Migration”, Journal of Refugee Studies, vol. 34, is. 3, pp. 2522 – 2538

26. Acosta, D., Haden, C. “Supporting Latine children's informal engineering learning through tinkering and oral storytelling”, Developmental psychology, vol. 59(12), pp. 2342 – 2355

27. Truncellito, R., VanEpps, E., “That one time when: Reframing negative experiences with storytelling”, Current Opinion in Psychology, vol. 54:101697

References:

1. Drake, D. (2020), “Narrative coaching”, The Coaches’ Handbook, Routledge, pp. 257 – 266

2. Abanina, G. (2017), “Using narrative practices to overcome the consequences of traumatic situations”, Personality in the context of crisis challenges of our time: Materials of the methodological seminar The National Academy of Sciences of Ukraine, 24 March 2016, edited by Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Maksymenko S., K., pp. 427 – 433

3. Abanina, G., Opanasiuk, O. (2020), “The narrative approach in modern psychology”, State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development – abstracts of the II International Conference, 20 November 2020, K.: KROK University, pp. 188 – 190

4. Abanina, G. (2019), “Narrative practices of overcoming traumatic experiences”, State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development –

Materials of the international conference, K.: Університет "КРОК". – 21-22 November 2019, pp. 401 – 403

5. Abanina, G. (2020), "Narrative practices as a resource for overcoming the effects of media trauma", Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific Conference "Media Trauma in the Context of Information Warfare: Psychological and Pedagogical Aspects", Electronic resource

6. Abanina, G. (2017), "Strategies for coping with psychotraumatic experience in the context of the narrative approach", Legal Bulletin of KROK University, K.: KROK University of Economics and Law, is. 27, pp. 140 – 144

7. White, M. (2010), "Narrative practice maps: an introduction to narrative therapy", M.: Genesis, p. 326

8. Goncharova (Sklyarova), G., Varakina, Y. (2022), "Advantages of using the narrative approach in crisis situations", State, regions, entrepreneurship: informational, socio-legal, socio-economic aspects of development: abstracts of the IV International Conference, 7 December 2022, Kyiv: KROK University

9. Karskanova, S. (2019), "Using narrative as a method of social and psychological diagnosis of personality", Scientific Bulletin of Kherson State University, Series: "Psychological Sciences", no. 1, pp. 30 – 35

10. Mironenko, G. (2015), "Living a new narrative as a way of psychological rehabilitation in a post-traumatic situation", Kyiv Scientific and Pedagogical Bulletin, no. 6(06), K., pp. 71 – 75

11. Miliutina, K. (2023), "Using narrative psychotherapy in work with refugees and IDPs", Socio-psychological technologies of personality development: a collection of scientific papers based on the materials of the VIII All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists, graduate students and students "Socio-psychological technologies of personality development", 7 April 2023, Editorial board: Krupnyk I.,

Popovych I., Tavrovetska N., Tanasiichuk O. (responsible for the issue) [et al], Kherson State University: KSU, pp. 127 – 130

12. Chepeleva, N., Smulson, M., Shylovska, O., Hutsol, S. (2007), "Native psychotechnologies", Series: "Psychol. Instrumentarium", Under the editorship Chepeleva N., K.: Glavnyk, p. 144

13. Shebanova, V. (2018), "Application of visual and narrative approach tools in psychological assistance to individuals", Psycholinguistics, no. 24(1), pp. 381 – 402

14. Gubrium, J., Holstein, J. (2009), "Analyzing Narrative Reality", Thousand Oaks, CA: Sage

15. Meadows, D. (2003), "Digital storytelling: Research-based practice in new media", Visual Communication, no. 2(2), pp. 189 – 193

16. Lenette, C., Cox L., Brough, M. (2015), "Digital Storytelling as a Social Work Tool", British Journal of Social Work, no. 45, pp. 988 – 1005.

17. Sween, E. (1998), "The one—minute question: What is narrative therapy?", Gecko, vol. 2, pp. 55 – 67

18. Van Wyk, R. (2008), "Narrative house: a metaphor for narrative therapy: tribute to Michael White", IFE Psychologia, vol. 16, no. 2, pp. 294 – 319

19. White, M., Epston, D. (1990), "Narrative means to therapeutic ends", New York: Norton, p. 229

20. Mishler, E. (1995), "Models of narrative analysis: A typology", Journal of Narrative and Life History, vol. 5, pp. 87 – 123

21. Mishler E. (1986), "Research Interviewing", Context and Narrative, Cambridge, MA: Harvard University Press

22. Shakeri, J., Ahmadi, S., Maleki, F., [et al.] (2020), "Effectiveness of group narrative therapy on depression, quality of life, and anxiety in people with amphetamine addiction: A randomized clinical trial", Iranian Journal of Medical Sciences, vol. 45(2), p. 91

23. Zarra-Nezhad, M., Pakdaman, F., Moazami-Goodarzi, A. (2023), "The effecti-

veness of child-centered group play therapy and narrative therapy on preschoolers' separation anxiety disorder and social-emotional behaviours", *Early Child Development and Care*, vol. 193(6), pp. 841 – 853

24. Draper, A., Marcellino, E., Ogbonnaya, C. (2022), "Narrative therapy and continuing bonds enquiry with refugees and asylum seekers: Bridging the past and the future", *Journal of Family Therapy*, vol. 44(4), pp. 520 – 534.

25. Saltsman, A., Majidi, N. "Storytelling in Research with Refugees: On the Promise and Politics of Audibility and

Visibility in Participatory Research in Contexts of Forced Migration", *Journal of Refugee Studies*, vol. 34, is. 3, pp. 2522 – 2538

26. Acosta, D., Haden, C. "Supporting Latine children's informal engineering learning through tinkering and oral storytelling", *Developmental psychology*, vol. 59(12), pp. 2342 – 2355

27. Truncellito, R., VanEpps, E., "That one time when: Reframing negative experiences with storytelling", *Current Opinion in Psychology*, vol. 54:101697

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2023

Андрій Кіпенський

доктор технічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-7069-1431
E-mail: kavkpi@ukr.net

Олександр Пономарьов

кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна,
Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;
ORCID: 0000-0003-4698-2620
E-mail: palex37@ukr.net

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ

Анотація: показано, що інтелігентність відіграє важливу роль у забезпеченні нормального функціонування і розвитку соціуму, у здійсненні науково-технічного та соціального прогресу, становленні сприятливих міжособистісних взаємовідносин та формуванні й дотриманні духовно-культурних основ суспільної життєдіяльності. Уточнено сенс і структуру феномену інтелігентності. У зв’язку з істотною складністю й суперечливістю цього феномену обґрунтовано необхідність системного підходу до формування і розвитку інтелігентності. Доведено, що саме системність допомагає визначити можливості, умови та обмеження, характерні для процесів формування і розвитку інтелігентності. Узагальнено структуру інтелігентності, яка охоплює високий професіоналізм інтелігента, його моральність, порядність та відповідальність, ціннісне сприйняття своєї професії та гуманістичну систему життєвих цілей і цінностей.

Ключові слова: інтелігентність; системність; формування; розвиток; моральність; порядність; відповідальність; культура; професіоналізм.

Andrii Kipenskyi

doctor of technical sciences, professor, director of the educational and scientific Institute of
Social and Humanitarian Technologies of the National Technical University “Kharkiv
Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: kavkpi@ukr.net

Olexandr Ponomaryov

candidate of technical sciences, professor, professor of the pedagogy and psychology of social
systems management department by the academician I. Zyazyun, National Technical
University “Kharkiv Polytechnic Institute”,
E-mail: palex37@ukr.net

SYSTEMIC NATURE OF INTELLIGENCE FORMATION

Abstract: it is shown that intelligence plays an important role in ensuring the normal functioning and development of society, in the implementation of scientific, technical and social progress, in the establishment of favorable interpersonal relationships, and in the formation and observance of the spiritual and cultural foundations of social life. The meaning and structure of the phenomenon of intelligence have been clarified. In connection with the significant complexity and contradiction of this phenomenon, the need for a systematic approach to the formation and development of intelligence is substantiated. It is proven that the systematicity helps to determine the possibilities, conditions and limitations characteristic of the processes of formation and development of intelligence. The structure of intelligence is summarized, which covers the high professionalism of an intellectual, his morality, decency and responsibility, value perception of his profession and humanistic system of life goals and values.

Keywords: intelligence; systematicity; formation; development; morality; decency; responsibility; culture; professionalism.

Andrii Kipenskyi, Olexandr Ponomaryov

An extended abstract of the paper on subject of:

“Systemic nature of intelligence formation”

Problem setting. The concept of intelligence plays an important role in the structure of society, its functioning and development. This concerns the culture and upbringing of people, their life goals and values, regulation of relationships and interaction. This list of tasks and functions of the intelligentsia is evidence of the complex structure of the phenomenon of intelligence. This complexity necessitates the use of a systematic approach to analyzing the meaning of intelligence and ensuring its formation and development. The systematic approach defines the formation of intelligence as one of the tasks of a higher school related to the needs of developing the foundations of the systematic formation of intelligence and its use for the development of the socio-cultural space.

Recent research and publication analysis. The successful formation of the intelligence of a person, a certain community or society as a whole requires first of all a clear understanding of the meaning of the phenomenon of intelligence. An overview of research and publications on the problem is presented by N. Funtikova, L. Dilalla, V. Kremen, N. Fradkina, A. Bychko and I. Bychko, N. Didenko, V. Kurylo. The meaning

and activity of the scientific and creative intelligentsia as a subject of socio-creative activity, an initiator and creator of changes in the socio-cultural space is the subject of research by A. Kretov, I. Kadiyevska, N. Severyn and others. Dilalla D. [9], Plomin K. and I. Dirai [11], K. Thenarat [12], P. Shaw [13], N. Mackintosh [10] and others study various aspects of the development of intelligence.

The nature and forms of interaction and mutual influence of the intelligentsia and the socio-cultural space are interesting. It is not by chance that O. Romanovskyi, O. Ponomaryov and N. Iliash claim that “the moral and volitional qualities that are formed in the process of her personal development actively interact with the influences that she experiences from the side of the socio-cultural space” [5, p. 26].

Paper objective. The system of goals of this article directly follows from the unresolved parts of the general problem and is aimed, firstly, at clarifying the meaning of the phenomenon of intelligence and at defining its structure. Secondly, one of the extremely important goals of the article is the justification of the need for a systematic approach to the

formation of intelligence and to the choice of effective ways and means of its formation. Finally, thirdly, it is supposed to consider the possibilities, conditions and limitations in the process of formation of intelligence.

Paper main body. The extremely important role played by the intelligentsia in social processes of formation and development makes them not just one of the important components of these processes, but also a truly determining factor of scientific and social progress. At the same time, the contradictory nature of the phenomenon of intelligence itself requires a detailed analysis of its essence and characteristic features. After all, its very essence determines, on the one hand, the goals of intelligence, and on the other hand, the nature of the process of its formation and development and the problems that may arise on the way to its practical implementation. All these circumstances determine the need for a systematic approach to the formation and development of intelligence and its instillation in people. The processes of the formation and development of intelligence acquire (or rather, can acquire) a systemic character in family upbringing and in the education system, first of all in higher education. A powerful factor in these processes is the culture, intelligence and personal qualities of parents and, accordingly, the teacher and his attitude to students and to his professional activity.

The meaning of the concept of the intelligentsia is sometimes compared with the concepts of the elite, opposing it to the masses. Therefore, it is logical to oppose elite culture to mass culture as its kind of antipode. Note that the content and nature of elite culture and its conceptual foundations are based on the philosophical ideas of P. Bourdieu, U. Irwin, J. Lombardia, F. Nietzsche, H. Ortega-i-Gasset, A. Schopenhauer and others.

Today, the usual opposition between elitist and mass culture is somewhat weakened, since the latter, as V. Lozovoy and his co-authors write, “is characterized by significant changes in the conditions of life in society and in culture and associated with the

emergence and development of mass communication media, industrial and commercial type of production and the distribution of standardized spiritual goods” [4, p. 11].

It is clear that the task of a higher school on the formation and development of intelligence and its spread in society is extremely important and at the same time extremely difficult and responsible. Systematic means, first of all, a certain generalization of traits and qualities that allow representatives of various professional and social groups to be considered intellectuals. Secondly, the use of diagnosing the presence and level of development of relevant traits and qualities in people whose educational and educational influence contributes to the formation and development of intelligence appears as a sign of systematicity. Thirdly, the manifestation of the systemic nature of this influence is the correspondence of its target and instrumental structure to the results of diagnosis. The target structure of influence defines the necessary qualities of an intellectual as a high level of professionalism and value perception of the profession and professional activity. Decency, morality, tolerance and responsibility are extremely important features of intelligence. An important role is played by the intellectual's personal culture and his ability to spread it in his environment, benevolence and a humanistic system of life goals and values.

The instrumental structure of the formation and development of intelligence includes tests, questionnaires and other means of diagnosis, effective pedagogical technologies aimed at the development of relevant traits and qualities, as well as the nature of attitudes towards students and communication with them. In other words, the teacher's intelligence and his sincere desire to transfer it to the student, to help him build an appropriate life trajectory and help in its successful implementation, are an important and extremely effective instrumental means of forming a student's intelligence.

Conclusion of the research. First, the wide variety of characteristics by which people are considered intellectuals requires clarification of its meaning as an important social formation. This clarification concerns creative, mainly mental activity, morality, tolerance and responsibility. Secondly, the complexity and contradiction of the phenomenon of intelligence requires a

systematic approach to its formation. It provides a diagnosis of the presence and level of development of the qualities of an intellectual. According to its results, adequate influences that shape these qualities are determined. Thirdly, systematicity implies mandatory consideration of existing opportunities, conditions and limitations inherent in the formation and development of intelligence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Поняття інтелігентності відіграє надзвичайно важливу роль у структурі соціуму, у забезпеченні його функціонування і розвитку. Йдеться насамперед про рівень культури й вихованості людей, про характер життєвих цілей і цінностей, про регулювання їхніх взаємовідносин та взаємодії. Навіть цей доволі загальний перелік завдань і функцій інтелігенції постає свідченням достатньо складної структури самого феномену інтелігентності. Ця складність зумовлює необхідність використання системного підходу до аналізу сенсу феномену інтелігентності і забезпечення її цілеспрямованого формування і розвитку.

Використання системного підходу визначає формування інтелігентності як одну з важливих проблем вищої школи. Її зв'язок із науковими завданнями зумовлений потребами розробки теоретичних основ системного формування інтелігентності та її використання для розвитку соціо-культурного простору. Зв'язок із практичними завданнями полягає у формуванні інноваційних педагогічних технологій прищеплення рис і якостей інтелігента переважній більшості студентів безпосередньо в освітньому процесі.

Завдання з формування інтелігентності набуватиме особливо важливого значення в процесі повоєнного відновлення матеріальних і духовних цінностей, зруйнованих країною-агресоркою, яка удає з себе інтелігентне середовище і підтверджує, що інтелігентність передбачає

гуманістичний світогляд і гуманістичну систему життєвих цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких було започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Забезпечення успішного формування й розвитку інтелігентності людини, певної спільноти чи суспільства у цілому вимагає передусім чіткого осмислення сенсу феномену інтелігентності. Огляд відповідних досліджень і публікацій щодо порушеної проблеми презентує Н. Фунтікова. Вона, зокрема, пише, що “незважаючи на відчутну необхідність виховання інтелігентної людини у вищих навчальних закладах, ця проблема поки не стала предметом детального наукового аналізу, у науковій педагогічній літературі не спостерігається єдності поглядів щодо змісту понять “інтелігенція”, “інтелігентна людина”, “інтелігентність”, не є вичерпно вивченими національні традиції виховання інтелігентної людини, відповідно й цілісна система виховання інтелігентної людини в сучасній вищій школі поки належить до перспектив наукових досліджень.” [8, с. 269]. Оглядом сучасних досліджень і теорій розвитку інтелігентності виступає і стаття Л. Діллаллі [9].

Аналізуючи проблеми формування національної інтелігенції, В. Кремень акцентує увагу на тому, що “рівень того чи іншого суспільства визначається його самосвідомістю. Саме в цьому полягає сутність інтелігенції. Вона – не декларація, не функція сучасного поступу, а його сутність”. Стосовно ж сутності інтелігента вчений підкреслює, що “він є втіленням творчої і вишуканої духовності,

генний фермент креативного, запитувального розуму в сум'ятті, суті соціуму (якщо він у неї перетворюється)".

Філософ при цьому спеціально наголошує, що "інтелігенція є творцем сенсів та ідей, володарем неспокійної, завжди тривожної свідомості, що збуджує народ, масу до творчості, до руху, до діяльності. Ідейність – спосіб її існування" [3, с. 9]. Він виокремлює такі аспекти порушеної проблеми, як генеза інтелігенції; інтелігенція проти конформізму; освіта та інтелігенція; інтелектуальна діяльність, інтелігенція, патріотизм; інтелігент і маса. Сутність і генезу понять "інтелігенція" та "інтелігентність", особливості їх розуміння з урахуванням національної культури й ментальності розглядає Н. Фрадкіна.

Цікаву історико-філософську інтерпретацію сенсу і сутності феномену інтелігенції з урахуванням характерних національних особливостей і менталітету української інтелігенції запропонували А. Бичко та І. Бичко [1]. Н. Діденко розглядає філософські аспекти сутності понять "інтелігенція" та "інтелігентність" та ролі інтелігенції в соціальному розвитку та управлінні, у визначенні соціальних ідеалів. Роль інтелігенції у формуванні української нації та її самосвідомості аналізує В. Курило. Сенс та діяльність наукової і творчої інтелігенції як суб'єкта соціотворчої діяльності, ініціатора і творця змін соціокультурного простору є предметом досліджень А. Кретьова, І. Кадієвської, Н. Северин та інших. Різні аспекти розвитку інтелігентності вивчають Д. Діллала [9], К. Пломін та І. Дірай [11], К. Сенарат [12], П. Шоу [13], Н. Макінтош [10] та інші.

Цікавими є характер і форми взаємодії та взаємовпливу інтелігенції та соціокультурного простору. Не випадково О. Романовський, О. Пономарьов та Н. Ліаш стверджують, що "морально-вольові якості, які формуються в процесі її особистісного розвитку, активно взаємодіють з тими впливами, яких вона зазнає з боку соціокультурного простору" [5, с. 26].

В той же час інтелігенція і сама активно впливає на цей простір із метою поширення в масах духовності й культури, гуманістичної системи життєвих цінностей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В наявній літературі недостатньо, на наш погляд, висвітлено такий важливий аспект загальної проблеми, яким виступають умови і технології розвитку інтелігентності. Вимагає уточнення й сенс самого феномену інтелігентності. В літературі недостатньо переконливо показано й притаманні їй суперечності, розв'язання яких потребує системного підходу. Нарешті, необхідно уточнити сенс і структуру самого системного підходу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Система цілей цієї статті безпосередньо впливає з не вирішених частин загальної проблеми і спрямована, по-перше, на уточнення сенсу феномену інтелігентності та на визначення його структури. По-друге, однією з вкрай важливих цілей статті виступає обґрунтування потреби у системному підході до формування інтелігентності та до вибору ефективних шляхів і засобів її формування. Нарешті, по-третє, передбачається розглянути можливості, умови і обмеження в процесі формування інтелігентності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Надзвичайно важлива роль, яку відіграють в суспільних процесах формування і розвиток інтелігенції, робить їх не просто одними із важливих складників цих процесів, а й справді визначальним чинником наукового і соціального прогресу. В той же час суперечливий характер самого феномену інтелігентності вимагає детального аналізу його сутності й характерних особливостей. Адже саме його сутність визначає, з одного боку, цілі інтелігентності, а з іншого – характер процесу її формування і розвитку та

проблеми, що можуть виникати на шляху його практичної реалізації. Всі ці обставини зумовлюють необхідність системного підходу до формування і розвитку інтелігентності та її прищеплення людям.

Системного характеру процеси формування і розвитку інтелігентності визначальною мірою набувають (точніше, можуть набувати) у сімейному вихованні та в системі освіти, передусім вищої школи. Потужним чинником цих процесів виступають культура, інтелігентність та особистісні якості батьків та, відповідно, педагога і його ставлення до студентів та до своєї професійної діяльності. Педагог, “який є справжнім інтелігентом, завжди здійснює позитивний вплив на переважну більшість студентів. Вплив його інтелігентності обумовлений в першу чергу тим, що сотні студентських очей, немов лазерним променем, просвічують моральнісні і психічні, ціннісні й естетичні риси його особистості як вченого і педагога, його справжнє ставлення до студентів” [2, с. 154].

Але, на жаль, далеко не всім батькам і навіть не кожному шкільному вчителю чи викладачеві вищої школи (!) притаманний належний рівень інтелігентності. Однак це зовсім не означає, що відповідні діти, учні або ж студенти позбавлені можливості ставати справжніми інтелігентами. Адже на них здійснюють свій вплив й інші чинники. Йдеться насамперед про соціокультурний простір, про інших вчителів та викладачів, які дійсно є інтелігентами, про нерідко позитивний вплив із боку однолітків. Хоча слід повторити, що визначальним виступає вплив освіти. Не випадкового вища школа вважається потужним соціальним ліфтом, і серед студентів та особливо серед випускників немало інтелігентів у першому поколінні.

Стосовно ж самої сутності інтелігенції, автори Філософського словника соціальних термінів підходять до її розуміння “як сукупності освічених людей, зайнятих розумовою працею”. Таке

розуміння її сенсу “передбачає складну неоднорідну структуру цього конгломерату (у ньому об’єднані люди різних рівнів – від програмістів комп’ютерних систем до духовних лідерів держави, з різною якістю освіти, різним матеріальним та соціальним становищем, різними пріоритетами). До того ж вона найбільш ідеологізована. Суперечності в самій інтелігенції сягають особливої гостроти”. [7, с. 338].

Показово, що автори цього словника (до речі, справжні інтелігенти) не розглядають проблем формування і розвитку інтелігенції та тих ускладнень, які виникають на шляху розв’язання цих проблем. Між тим, саме їх подолання створює ситуації взаємопорозуміння між педагогом і студентом, сприяє також виникненню синергетичного ефекту, який посилює відповідний вплив на студента з боку соціокультурного простору. Більш того, цей вплив допомагає також долати такі негативи, як безкультур’я, злочинні прояви, вживання алкоголю чи наркотиків. Не менш важливим наслідком цього ефекту виступає розвиток відповідальності й здатності студента керувати своїми емоціями, діяльністю і поведінкою.

Сенс поняття інтелігенції інколи зіставляють із поняттями еліти, протиставляючи її масі. Тому цілком логічним виступає і протиставлення елітарної культури масовій культурі як її своєрідному антиподу. Не зовсім коректним є концепт елітарної культури через широке розмаїття смислів поняття еліти та його досить довільне трактування. Вважаємо також за необхідне зазначити, що зміст і характер елітарної культури та її концептуальні основи ґрунтуються на філософських ідеях П. Бурдьє, У. Ірвіна, Дж. Ломбардії, Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гассета, А. Шопенгауера та інших.

Сьогодні звичне протиставлення елітарної і масової культур децю слабшає, оскільки останній, як пишуть В. Лозовий та його співавтори, “притаманні суттєві зрушення в умовах життя суспільства та в

культури і пов'язаних із появою і розвитком засобів масової комунікації, індустріально-комерційним типом виробництва і розподілом стандартизованих духовних благ” [4, с. 11].

Цілком зрозуміло, що завдання вищої школи з формування і розвитку інтелігент-ності та її поширення в суспільстві є надзвичайно важливим і в той же час надзвичайно складним і відповідальним. Більш того, ми беремо на себе сміливість стверджувати, що далеко не кожна людина може стати інтелігентом та відповідати тим вимогам, дотримання яких виступає однією з визначальних умов визнання її справжнім інтелігентом. Як цілком справедливо зазначають Е. Семенюк та В. Мельник, “не можна штучно зробити когось порядною або ж інтелігентною людиною: за кожним із цих понять стоїть складний сплав особистісних якостей, які формуються лише роками, десятиліттями” [6, с. 335]. Саме через складність цього сплаву інколи навіть десятиліття виявляється недостатньо для формування інтелігентності й прищеплення тому чи іншому індивіду відповідних рис і якостей. Ця ж складність і вимагає системного підходу до розв'язання завдань щодо формування і розвитку інтелігентності.

Системність означає, по-перше, певне узагальнення рис і якостей, які дозволяють вважати інтелігентами представників різних професійних та соціальних угруповань. По-друге, ознакою системності постає використання діагностування наявності та рівня розвиненості відповідних рис і якостей у тих людей, освітній та виховний вплив на яких спрямовується на формування і розвиток інтелігентності. По-третє, проявом системного характеру цього впливу постає міра відповідності його цільової та інструментальної структури результатам діагностування. Цільова структура впливу визначає необхідними якостями інтелігента високий рівень професіоналізму людини та ціннісне сприйняття нею своєї професії і професійної діяльності. Вкрай важливими

рисами інтелігентності слід вважати порядність, моральність, толерантність та відповідальність. Істотну роль відіграють особиста культура інтелігента і його здатність поширювати її у своєму оточенні, доброзичливість та гуманістична система життєвих цілей і цінностей.

Інструментальна структура формування і розвитку інтелігентності має включати тести, опитувальники та інші засоби діагностування, ефективні педагогічні технології, спрямовані на розвиток відповідних рис і якостей, а також характер ставлення до студентів, спілкування з ними. Іншими словами, важливим і надзвичайно ефективним інструментальним засобом формування інтелігентності студента виступає інтелігентність педагога та його щире прагнення передати її студентам, допомогти йому вибудувати належну життєву траєкторію і допомогти в її успішній реалізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Розглянута проблема системного характеру формування інтелігентності та підходу до успішного її розв'язання дозволяє дійти таких висновків. По-перше, широке розмаїття характеристик людей, за якими їх зараховують до інтелігенції, вимагає уточнення її сенсу як важливого соціального утворення. Це уточнення стосується творчої, переважно розумової діяльності, моральності, толерантності та відповідальності.

По-друге, складність і суперечливість феномену інтелігентності вимагає застосування системного підходу до її формування. Цей підхід передбачає здійснення діагностики наявності та рівня розвитку якостей інтелігента. За її результатами визначаються адекватні впливи, які й формують та розвивають ці якості. По-третє, системність передбачає обов'язкове урахування існуючих можливостей, умов та обмежень, звичайно притаманних процесу формування та розвитку інтелігентності.

Перспективами подальших розвідок уявляються розробка алгоритму формуван-

ня інтелігентності та відповідних інноваційних педагогічних технологій.

Список літератури:

1. Бичко А., Бичко І. Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження / А. Бичко, І. Бичко // Психологія і суспільство: український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – №1(39). – 2010. – С. 8 – 64

2. Кіпенський А., Пономарьов О. Прищеплення якостей інтелігентності лідерам і гуманітарно-технічній еліті / А. Кіпенський, О. Пономарьов // Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти: 3 досвіду роботи факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ “ХПІ”: монографія за заг. ред. Кіпенського А., Пономарьова О. – Харків: Друкарня “Мадрид”. – 2021. – С. 149-159

3. Кремень В. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції / В. Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – №1. – 2008. – С. 3 – 11

4. Морфологія культури: Тезаурус. – За ред. Лозового В. – Х.: Право. – 2007. – С. 348

5. Романовський О., Пономарьов О., Іліаш Н. Управління собою як чинник життєвого успіху / А. Кіпенський, О. Пономарьов, Н. Іліаш // Лідер. Еліта. Суспільство. – №1. – 2020. – С. 17 – 29

6. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки / Е. Семенюк, В. Мельник // Підручник. – 3-тє вид, вип. і доп. – Львів: ЛНУ імені І. Франка. – 2017. – С. 364

7. Філософський словник соціальних термінів. – за ред. Андрущенка В. – Харків: Корвін. – 2002. – С. 672

8. Фунтікова Н. Феномен інтелігентності людини в сучасних дослідженнях / Н. Фунтікова // Витоки педагогічної майстерності. – 2014. – Вип. 13. – С. 268 – 272

9. Dilalla, L. (2000), “Development of

the Intelligence: Current Research and Theories”, Journal of School Psychology no. 38(1)

10. Mackintosh, N. (1995), “Insight into intelligence”, Nature vol. 377, pp. 581 – 582.

11. Plomin, R., Deary, I. (2014), “Genetics and intelligence differences: five special findings” Molecular Psychiatry, 2014, pp. 98–108, available at: <https://doi.org/10.1038/mp.2014.105>

12. Senarath Dayathilake K. (2017), “Evolution of human intelligence: Psychological Science for a Better World” Intelligence and psychological well-being, p. 108

13. Shaw, P., et al. (2006), “Intellectual ability and cortical development in children and adolescents” Nature, vol. 440, pp. 676 – 679.

References:

1. Bychko, A., Bychko, I. (2010), “The phenomenon of the Ukrainian intelligentsia: an attempt at existential research”, Psychology and Society: Ukrainian Theoretical and Methodological Socio-Humanitarian Journal, no. 1(39), pp. 8 – 64

2. Kipenskyi, A., Ponomarev, O. “Instilling the qualities of intelligence in leaders and the humanitarian and technical elite”, Targeted training of leaders and humanitarian and technical elite: From the experience of the Faculty of Social and Humanitarian Technologies of NTU “KhPI”: monograph, Under the editorship of A. Kipenskyi, O. Ponomarev, Kharkiv: Printing house “Madrid”, pp. 149 – 159

3. Kremen, V. (2008), “Educational Activity and Intellect: Problems of Formation of National Intelligentsia”, Theory and practice of social systems management, no. 1, pp. 3 – 11

4. “Morphology of culture: A thesaurus” (2007), Edited by V. Lozova – Kh.: Pravo, p. 348

5. Romanovsky, O., Ponomarev, O.,

- Iliash, N. (2020), “ Self-management as a factor of life success”, *The leader. The elite. Society*, no. 1, pp. 17 – 29
6. Semeniuk, E., Melnyk, V. (2017), “Philosophy of modern science and technology”, *Textbook*. – 3rd edition, revised and supplemented, Lviv: I. Franko National University of Lviv, p. 364
7. “Philosophical Dictionary of Social Terms” (2002), Edited by V. Andrushchenko, Kharkiv: Corwin, p. 672
8. Puntikova, N. (2014), “The phenomenon of human intelligence in modern research”, *The origins of pedagogical excellence*, is. 13, pp. 268 – 272
9. Dilalla, L. (2000), “Development of the Intelligence: Current Research and Theories”, *Journal of School Psychology* no. 38(1)
10. Mackintosh, N. (1995), “Insight into intelligence”, *Nature* vol. 377, pp. 581 – 582.
11. Plomin, R., Deary, I. (2014), “Genetics and intelligence differences: five special findings” *Molecular Psychiatry*, 2014, pp. 98–108, available at: <https://doi.org/10.1038/mp.2014.105>
12. Senarath Dayathilake K. (2017), “*Evolution of human intelligence: Psychological Science for a Better World*” *Intelligence and psychological well-being*, p. 108
13. Shaw, P., et al. (2006), “Intellectual ability and cortical development in children and adolescents” *Nature*, vol. 440, pp. 676-679.

Стаття надійшла до редколегії 23.11.2023

Оксана Гладченко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем, Державний податковий університет; Ірпінь, Україна

ORCID: 0000-0002-1668-633X

E-mail: gov_2016-2017ns@ukr.net

Тетяна Ратушняк

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем, Державний податковий університет; Ірпінь, Україна

ORCID: 0000-0002-9353-4268

E-mail: ratush_tanya@ukr.net

Антон Омельчук

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем, Державний податковий університет; Ірпінь, Україна

ORCID: 0000-0001-6318-7464

E-mail: tareon@ukr.net

Владислав Ніжегородцев

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем, Державний податковий університет; Ірпінь, Україна

ORCID: 0000-0001-9434-0564

E-mail: nizhegorodcev@ukr.net

Ярослава Вишемірська

старший викладач кафедри автоматизованого управління технологічними процесами, Таврійський національний університет імені В. Вернадського; Київ, Україна

ORCID: 0009-0003-1036-3542

E-mail: vyshemirska.yaroslava@tnu.edu.ua

Олена Беспарточна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри доцент кафедри психології, педагогіки і філософії, Кременчуцький національний університет імені Михайла

Остроградського; Кременчук, Україна

ORCID: 0000-0001-8210-314X

E-mail: bespartochnay@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ (ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
“ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ”)**

Анотація: у статті досліджено поняття “інформаційна культура” та визначено підходи до визначення інформаційної культури фахівця, проаналізовано освітньо-професійну програму “Технології цифрового дизайну” Державного податкового університету спеціальності 122 “Комп’ютерні науки”. Розкрито змістову частину кожної навчальної дисципліни професійної підготовки та проведено їхній аналіз. Визначені шляхи вдосконалення освітньо-професійної програми “Технології цифрового дизайну” Державного податкового університету спеціальності 122 “Комп’ютерні науки”.

Ключові слова: інформаційна культура; цифрові дизайнери; освітньо-професійна програма “Технології цифрового дизайну” Державного податкового університету спеціальності 122 “Комп’ютерні науки”.

Oksana Hladchenko

candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of computer and information technologies and systems of the State Tax University; Irpin, Ukraine

E-mail: gov_2016-2017ns@ukr.net

Tetyana Ratushnyak

candidate of physical and mathematical sciences, associate professor, associate professor of the department of computer and information technologies and systems department of the State Tax University; Irpin, Ukraine

E-mail: ratush_tanya@ukr.net

Anton Omelchuk

candidate of technical sciences, associate professor, associate professor of the department of computer and information technologies and systems of the State Tax University; Irpin, Ukraine

E-mail: tareon@ukr.net

Vladyslav Nizhehorodtsev

candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of computer and information technologies and systems of the State Tax University; Irpin, Ukraine

E-mail: nizhegorodcev@ukr.net

Yaroslava Vyshemirska

senior lecturer of the department of automated management of technological processes of V. Vernadsky Tavrida National University; Kyiv, Ukraine

E-mail: vyshemirska.yaroslava@tnu.edu.ua

Olena Bespartochna

candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of psychology, pedagogy and philosophy of Mikhaïl Ostrohradsky Kremenchuk National University; Kremenchuk, Ukraine
E-mail: bespartochnay@ukr.net

**PECULIARITIES OF THE FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF
FUTURE SPECIALISTS OF DIGITAL DESIGN (EDUCATIONAL AND
PROFESSIONAL PROGRAM “DIGITAL DESIGN TECHNOLOGIES”)**

Abstract: the article examines the concept of “information culture” and defines approaches to defining the information culture of a specialist, analyzes the educational and professional program “Digital Design Technologies” of the State Tax University, specialty 122 “Computer Science”. The content part of each educational discipline of professional training was revealed and their analysis was carried out. Ways to improve the educational and professional program “Digital Design Technologies” of the State Tax University, specialty 122 “Computer sciences” have been identified.

Keywords: information culture; digital designer; educational and professional program “Digital Design Technologies” of the State Tax University, specialty 122 “Computer Sciences”.

**Oksana Hladchenko, Tetyana Ratushnyak, Anton Omelchuk, Vladyslav
Nizhehorodtsev, Yaroslava Vyshemirska, Olena Bespartochna**

An extended abstract of the paper on the subject of:

**Peculiarities of the formation of information culture of future specialists of digital
design (educational and professional program “Digital Design Technologies”)**

Problem setting. Training a highly qualified specialist is one of the most important tasks of higher education. The modernization of the system of higher education is conditioned by the processes of informatization of society, the need to increase the level of professional training of future specialists in order to master new information technologies. Working with information significantly strengthens the requirements for the information culture of future specialists, thereby actualizing the task of its formation. Information culture contributes to the development of a specialist's certain style of thinking, critical perception of information, the ability to assess its quality and professional importance, the ability to select reliable information from a large amount of information, compare it with existing information, rethink it and use it during the performance of production tasks [1, p. 4]. In connection with the development of the digital industry, a new, modern profession has appeared – a digital designer (Digital-designer), which unites various specialists in the field of design, marketing and at the intersection of industries. A digital designer is a specialist who possesses the basic competencies of both 022 “Design” and 122 “Computer Science” specialties, and possesses the tools to implement professional solutions in the field of design. A digital designer can work in various fields, namely: graphic designer, motion designer, digital artist, game designer, 2D/3D designer, web designer, UI/UX designer. User interface (UI) designers are design professionals responsible for the design of websites, apps, mobile apps, or other digital products; they are innovative researchers who develop, research, and improve websites, apps, and applications. We aim to train a competent and

competitive specialist in the field of computer science, who is able to develop and support information systems and technologies in the field of digital design, design and develop digital products and design projects, has in-depth knowledge, as well as basic and professional competencies in the field of information technologies, is able to apply mathematical foundations, algorithmic principles in modeling, design. The main focus of the educational program is web design, game design, virtual enterprises, Internet economy, development of IT projects. Forming the information culture of future digital designers in higher education is not an easy task, since there are quite a lot of modern information tools, so you need to choose exactly those that will be needed in the future professional life, that are universal, that will allow you to quickly master new technologies, already having knowledge and skills in computer programs taught at the university. Choosing the main, best, modern, universal software and high-quality theoretical material is one of the most difficult tasks for teachers of informatics, educational disciplines of the professional cycle.

Recent research and publications analysis. Information culture as the most important component of the general culture of a modern personality is the subject of research by philosophers, teachers, and scientists in the technical field. In terms of the evolution of general culture, this concept was studied by Ya. Bersutskyi, L. Vynarik, and A. Shchedrin; as a social phenomenon, H. Vorobyov, V. Kogan, I. Novik, A. Sukhanov paid attention to it, and N. Jincharadze considered the information culture of the individual from a philosophical and social point of view. Scientific research was directed to the study of information culture in various spheres of activity of specialists: T. Babenko (future history teachers), M. Blizniuk (students of higher educational institutions of applied and decorative arts), T. Bohdanova (future specialists in technical specialties), G. Vyshinska (future officers), O. Znachenko (future humanities teachers), A. Klymenka

(future teachers), M. Kolyada (future economists), N. Novytska (management activity in the field of law), O. Povidaichyk (social workers), Yu. Ramskyi (future mathematics teachers), O. Romanyshina (students of technical colleges), A. Finkova (philology students) and many others.

The problem of forming the ability to use information and communication technologies in the educational process and professional training of specialists is considered in the works of V. Bykov, S. Gunko, M. Zhaldak, Yu. Mashbyts, T. Koval, N. Morse, T. Poyasok, Yu. Ramskyi, S. Rippy, Yu. Tryus.

However, the analysis of scientists' works shows that the problem of forming the information culture of the future specialist is studied mainly in the context of training students of economic, technical, agrarian profiles, the sphere of decorative and applied arts, and future social workers. The issues of forming the information culture of future design specialists, finding ways that enable the effectiveness of this process, have not been sufficiently studied and are relevant for research. It is worth noting that in pedagogical science, a small amount of research has been carried out on the specifics of the professional training of designers. I. Artemenko's research related to the psychological and pedagogical training of future tax inspectors by means of information and communication technologies is quite thorough; A. Boldova, devoted to the study of the process of formation of professional ethics of future employees of the tax service in the educational process; T. Ponochovnoi-Rysak, in which the problem of forming the professional qualities of future tax inspectors and others is revealed.

Paper objective is to analyze the educational and professional program "Digital Design Technologies" of the State Tax University, specialty 122 "Computer Sciences" and determine its advantages and disadvantages, find out ways to improve this educational and professional program and reflect, introduce the necessary material on the last fourth bachelor's level courses within the academic disciplines that will still be taught.

Paper main body. The concept of “information culture” was studied. The concept of “digital designer” is defined. The educational and professional program “Digital Design Technologies” of the State Tax University was analyzed. The educational content of disciplines that influence the formation of the information culture of digital designers, namely: “Digital design technologies”, “Engineering and computer graphics”, “Web technologies and Web design”, “Environment design”, “2D, 3D modeling and digital animation”, “Game design”, “Computer technologies in design”, “Computer layout and design”.

Conclusions of the research. As a result of the description of each of the educational disciplines that influence the formation of the information culture of future designers, it was found that students of higher

education study the following software products: Adobe Photoshop, Figma, Sketchup, CorelDRAW, Autodesk Maya, Autodesk 3ds Max, Adobe After Effects, Blender, Unity, NURBS modeling, Illustrator and Autodesk Maya, Adobe InDesign, Adobe Flash, Sweet Home 3D, Kolor Autopano Giga, Audacity, Movavi Video Editor Plus, Adobe Premiere Pro, Sony Vegas Pro.

In each of the listed software tools, various design solutions are created in practical classes: advertising banners, stained glass patterns, websites, designs of various types of premises, multimedia development, etc. Having considered even an incomplete list of educational disciplines, one can see what a large number of tools students of higher education have as future specialists in digital design in higher education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Підготовка висококваліфікованого фахівця є одним із найголовніших завдань вищої освіти. Модернізація сучасної системи вищої освіти зумовлена процесами інформатизації суспільства, потребою підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців щодо оволодіння ними новими інформаційними технологіями. Робота з інформацією суттєво посилює вимоги до інформаційної культури майбутніх фахівців, актуалізуючи тим самим завдання її формування. Інформаційна культура сприяє виробленню у фахівця певного стилю мислення, критичного сприйняття інформації, здатності оцінювати її якість та професійну важливість, умінь відбирати з великої кількості відомостей достовірні, порівнювати з наявною інформацією, переосмислювати її та використовувати під час виконання виробничих завдань [1, с. 4]. У зв'язку з розвитком цифрової індустрії з'явилася нова, сучасна професія – цифровий дизайнер або Digital-дизайнер, який об'єднує в собі різних фахівців у

сфері дизайну, маркетингу та на стику галузей. Цифровий дизайнер – це фахівець, який володіє основними компетентностями як спеціальності 022 “Дизайн”, так і 122 “Комп’ютерні науки”, володіє інструментарієм для реалізації професійних рішень у сфері дизайну. Digital-дизайнер може працювати в різних напрямках, а саме як: графічний дизайнер, моушен-дизайнер, цифровий художник, гейм-дизайнер, 2D/3D дизайнер, веб дизайнер, UX/UI. Дизайнери користувальницького інтерфейсу (UI) – це професіонали в галузі дизайну, які відповідають за дизайн веб-сайтів, програм, мобільних застосунків чи інших цифрових продуктів, це інноваційні дослідники, які розробляють, досліджують, вдосконалюють web-сайти, програми та застосунки. Маємо на меті здійснити підготовку компетентного конкурентоспроможного фахівця у галузі комп’ютерних наук, який здатний здійснювати розробку та супровід інформаційних систем і технологій в області цифрового дизайну та здійснювати дизайн і розробку цифрових продуктів і дизайнерських проєктів, володіє глибокими знаннями, а також базовими та професійними

компетентностями в галузі інформаційних технологій, здатного застосувати математичні основи, алгоритмічні принципи в моделюванні, проектуванні. Основним фокусом освітньої програми є вебдизайн, гейм-дизайн, віртуальні підприємства, інтернет-економіка, розробка ІТ-проектів. Сформувавши інформаційну культуру майбутніх цифрових дизайнерів у ЗВО є непростим завданням, оскільки сучасних інформаційних засобів нині досить багато, тому потрібно вибрати саме ті, які знадобляться в майбутньому професійному житті, які є універсальними, які дозволять швидко опанувати нові технології, маючи вже знання й вміння в комп'ютерних програмах, які викладаються в університеті. Вибрати головне, найкраще, сучасне, універсальне програмне забезпечення та якісний теоретичний матеріал – це одне з найважчих завдань викладачів інформатичного напрямку, навчальних дисциплін професійного циклу.

Установлення меж сучасного дизайну внаслідок феномена поширення сфер діяльності, з якими він асоціюється, виявляється складною справою. Проблема полягає в багатозначності понять “дизайн”, “дизайн-мислення”, “цифровий дизайн”. Як було показано вище, термін “цифровий дизайн” може означати як процеси проектування графіки, дизайн-об’єктів навколишнього оточення або віртуальних образів у середовищі аугментованої/віртуальної реальності із застосуванням імерсійних 3D-технологій і спеціального програмного забезпечення цифрової обробки та генерації зображень, так і розробку засобів, систем та приладів мікроелектроніки.

Швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій цифрового дизайну надає можливість вивести науковий процес на новий високий рівень, який забезпечить ефективну підготовку фахівців у даній сфері. Важливою базою процесу глобалізації виступає уся культура, яка була створена людиною, в тому числі й дизайнерську, що є

інструментом створення цифрових технологій в сучасному дизайні.

Дизайнерське мислення виступає не лише як методологія творчого мислення, але і також надає можливість досліджувати складні дизайнерські явища, включаючи їхню будову, семантику, індивідуальні та загальні особливості.

Сучасний бізнес, на сьогодні, потребує застосування інноваційних цифрових технологій, що дозволить не тільки змінити той чи інший бізнес-процес, а повністю реструктурувати галузь, створивши продукт, якого не було до цього. Цифрова трансформація дає ці можливості.

Споживачі прагнуть максимально спростити свій цифровий досвід, починаючи від онлайн-замовлень до автоматизації великої мережевої структури, саме тому кожна країна або бізнес, які рухаються в напрямку майбутнього, інвестують у свою цифрову трансформацію. Більш того, організації повинні створювати та поставляти нові цікаві рішення швидше, ніж будь-коли раніше.

Методологія цифрового дизайну спирається на командну роботу і дизайн-мислення – це методологія створення продуктів орієнтованих на людину. В команді люди діляться за типом мислення на: дивергентів і конвергентів. Дивергент – ті, хто генерують ідеї, а конвергенти – ті люди, які можуть втілити їх. У методології дизайн-мислення є певні етапи: емпатія, фокусування, генерація ідей, фільтрація ідей, прототипування, тестування.

Цифрові технології, які пронизують усі сфери людської діяльності, не обійшли стороною і дизайнерську творчість. Однак в дизайні їх застосування зосереджено в основному на участі у технічних і технологічних процедурах з використанням комп'ютерів і відповідного програмного забезпечення.

Масове використання інформаційних технологій підвищило швидкість і якість дизайн-проективання, скоротило терміни навчання, знизило вартість дизайнерських продуктів. Але ці

технології мало вплинули на продукування інноваційних ідей, рішень, образів і концептів.

В даному дослідженні представлені висновки та рекомендації з розвитку теорії та удосконалення практики освоєння технологій цифрового дизайну і підготовки фахівців ДПУ в умовах інформатизації фіскальної сфери та розкритті науково-практичних підходів реалізації технологій цифрового дизайну за освітньо-професійною програмою “Технології цифрового дизайну” для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (денної та заочної форми навчання) галузь знань 12 “Інформаційні технології” спеціальності 122 “Комп’ютерні науки”; висвітлені результати НДР кафедри за темою “Технології цифрового дизайну” практики освоєння технологій цифрового дизайну” (№ держреєстрації 0117U002849).

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор. Інформаційна культура як найважливіша складова загальної культури сучасної особистості є предметом дослідження філософів, педагогів, науковців технічної сфери. В аспекті еволюції загальної культури це поняття досліджувалось Я. Берсуцьким, Л. Винариком, А. Щедриним; як соціальному феномену йому приділяли увагу Г. Воробйов, В. Коган, І. Новік, А. Суханов, а Н. Джинчарадзе розглядала інформаційну культуру особистості з філософсько-соціальної точки зору.

На вивчення інформаційної культури у різних сферах діяльності фахівців були спрямовані наукові дослідження: Т. Бабенко (майбутні вчителі історії), М. Близнюк (студенти вищих навчальних закладів прикладного та декоративного мистецтва), Т. Богданової (майбутні фахівці технічних спеціальностей), Г. Вишинської (майбутні офіцери), О. Значенко (майбутні вчителі гуманітарних дисциплін), А. Клименка (майбутні педагоги), М. Коляди (майбутні економіс-

ти), Н. Новицької (управлінська діяльність у галузі права), О. Повідайчика (соціальні працівники), Ю. Рамського (майбутні вчителі математики), О. Романишиної (студенти коледжів технічного профілю), А. Фінькова (студенти-філологи) та багатьох інших.

Проблема формування вмінь використовувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі та у професійній підготовці фахівців розглядається у працях В. Бикова, С. Гунько, М. Жалдака, Ю. Машбиця, Т. Коваль, Н. Морзе, Т. Поясок, Ю. Рамського, С. Ріппи, Ю. Триуса.

Проблема обробки інформації та інтерактивної взаємодії людини з комп’ютером в технологіях цифрового мистецтва присвячені праці Л. Скіббе, С. Хейфмейстер, А. Чеснат та ін. Методи візуалізації та матеріалізації дизайнерських ідей демонструвалися С. Расселлом, Т. Фраєм, Н. Оксманом, Х. Баєром та іншими.

Проте аналіз праць учених свідчить, що проблема формування інформаційної культури майбутнього фахівця досліджується переважно у контексті підготовки студентів економічного, технічного, аграрного профілів, сфери декоративно-прикладного мистецтва, майбутніх соціальних працівників. Питання формування інформаційної культури майбутніх фахівців цифрових дизайнерів, пошуку шляхів, які уможливають ефективність цього процесу, не були вивчені достатньо і є актуальними для дослідження. Варто зазначити, що у педагогічній науці здійснено невелику кількість досліджень щодо особливостей фахової підготовки фахівців цифрових дизайнерів. Досить ґрунтовними є дослідження В. Демків, пов’язане з регулятивними чинниками розвитку творчої активності майбутніх дизайнерів; Н. Дерев’янка, присвячене вивченню педагогічних умов формування проектно-образного мислення майбутніх дизайнерів у вищому навчальному закладі; С. Зінченко, в якому розкривається

проблема підготовки майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти до викладацької діяльності; Т. Козак, пов'язане з дипломним проєктуванням як засобом формування готовності майбутніх дизайнерів до професійної діяльності; Г. Максименко, присвячене вивченню формування художньо-графічних умінь майбутніх дизайнерів у процесі вивчення фахових дисциплін; Л. Оружа, в якому розкривається питання підготовки майбутніх фахівців з дизайну у закладі вищої освіти; В. Прусак, в якому показано організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти України; О. Трошкін, присвячене вивченню педагогічних умов розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності; В. Турчин, яке розкриває особливості формування проєктно-образного мислення дизайнера; О. Федоров, в якому зосереджено увагу на формуванні підприємницької культури дизайнера в умовах приватного вищого навчального закладу; Ю. Яворик, пов'язане з системою застосування графічних комп'ютерних програм у підготовці майбутніх фахівців з дизайну та інші.

Графіка займає вагому роль у культурному житті людини, формуючи її виховне й естетичне середовище, а також високохудожні умови для повсякдення й святкування, відпочинку і дозвілля. Сьогодні графіка розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції: рекламно-презентаційну, духовно-естетичну, соціально-пізнавальну, адаптативно-комунікаційну. З графікою безпосередньо пов'язаний графічний дизайн, історична еволюція якого включає тривалий шлях – від ескізів на папері до складних комп'ютерних технологій, що наприкінці минулого століття суттєво розширили обрій для реалізації креативного потенціалу фахівця у сфері дизайну. Наразі сучасні розробки із графічного проєктування передбачають комплексне сполучення як ІТ «ноу-хау», так і традиційних художніх прийомів та засобів,

до яких належать і здобутки українського графічного мистецтва [3, с. 29-30].

У 2018 році Урядом України затверджено та запроваджено перший (бакалаврський) рівень стандартів вищої освіти галузі знань 02 “Культура і мистецтво” за спеціальністю 022 “Дизайн” (наказ МОН від 13.12.2018 № 1391). У художніх, технічних і технологічних навчальних закладах України постійно здійснюється професійна підготовка фахівців із дизайну. Університетська освіта не є винятком, де освіта дизайну відіграє важливу роль. Він передбачає безперервний розвиток і впровадження невербального мислення та комунікативних навичок, уміння розв'язувати нестандартні проблеми та справлятися з кризовими ситуаціями. Функція системи безперервної дизайн-освіти в Україні пов'язана з розвитком людських здібностей, творчих та інноваційних навичок. В освітньому просторі України розроблено низку освітніх програм для різних рівнів освіти [14, с. 29-30].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Хоч і поняттю “інформаційна культура” в загальному сенсі, в окремих напрямках, спеціальностях присвячено значну кількість досліджень, проте виникає необхідність зосередження уваги саме на понятті інформаційної культури майбутніх цифрових дизайнерів в процесі професійної підготовки. Це питання є майже не висвітленим в наукових джерелах.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основна мета дослідження передбачає виявлення особливостей та конкретизацію змісту освітньо-професійної програми “Технології цифрового дизайну” Державного податкового університету спеціальності 122 “Комп'ютерні науки” та визначення її переваг і недоліків, з'ясування шляхів вдосконалення даної освітньо-професійної програми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. Поняття “інформаційна культура” належить до одного з класичних понять науки інформатика.

Ще в 1971 році вчені кібернетики, розглядаючи питання про природу інформації, інформаційні потоки, масиви і вимоги, що висуваються до інформації, звернули увагу на широту використання інформації і на дотримання певних норм інформаційної поведінки, застерігаючи суспільство, що за відсутності застосування відповідних норм інформаційної поведінки будуть порушені режими роботи в суспільстві і будуть створені інформаційні “вакууми” та “есенції”, проте визначення поняття “інформаційна культура” не було сформульовано.

Вважається, що ініціаторами розвитку та популяризації поняття “інформаційна культура” були працівники бібліотек, оскільки в середині 70-х років ХХ століття ними було введено досліджуване поняття. На початку 80-х років ХХ століття вченими кібернетиками вперше введено у науковий обіг термін “інформаційна культура” [1, с. 25–26].

Першим розробником наукового напрямку щодо розвитку інформаційної культури вчителя, дослідником вітчизняної теорії та методики навчання інформатики визнано М. Жалдака. У своїх наукових працях учений розглядає інформаційну культуру як техніко-технологічний процес, який охоплює всю сукупність комп’ютерних операцій, що забезпечує цілісне сприйняття світу, передбачення наслідків прийнятих рішень [7, с. 1]. Під керівництвом вченого визначено головні компоненти основ інформаційної культури, які необхідно формувати в результаті використання засобів нових інформаційних технологій під час вивчення інформатики та інших навчальних дисциплін [4, с. 8].

Широко інтерпретовано різні аспекти поняття інформаційної культури з філософської точки зору і зазначає, що інформаційну культуру можна представити

як нове мислення, новий підхід до стилю, методів, процесів керування, нове ставлення до інформаційних процесів, що має бути революційним чином переглянute [1, с. 28].

Дослідженню інформаційної культури як соціального феномена приділяли увагу Г. Воробйов, В. Коган, І. Новік, А. Суханов та інші. Вчені зазначають, що інформаційна культура особистості починає формуватися від народження індивіда її соціальним оточенням.

Спираючись на зазначене попередньо, можна зробити висновок, що інформаційна культура як системне, інтегративне поняття розглядається вченими з різних позицій, в яких домінують ті чи інші її аспекти. На цю особливість деякі дослідники вже звертали увагу. Наприклад, А. Дулатова і Н. Зінов’єва виділили інформаційну культуру в різних площинах: світоглядній, морально-етичній, психологічній, соціальній, технологічній. Винарик Л., Берсуцький Я., Щедрін А. висвітлюють види культур та їхні різновиди, які складають інформаційну культуру: експлуатація нових інформаційних технологій, організаційна, соціальна, правова, технічна, економічна, ергономічна, інформаційна безпека [1, с. 30]. Грицька Т. виділяє компоненти інформаційної компетентності: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, техніко-технологічний, комунікативний, рефлексивний [2, с. 52].

У дисертаційному дослідженні А. Коломієць здійснено аналіз етапів розвитку інформаційної культури [8]. Науковець співвідносить інформаційну культуру з етапами розвитку інформаційних засобів передавання людського досвіду інформацією. В міру цього процесу відбувається розвиток інформаційної культури й ускладнення її компонентного складу.

Узагальнюючи багаточисленні наукові праці О. Гладченко [1, с. 33–34] визначено такі підходи до визначення

*ФІЛОСОФСЬКІ, АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОМЕТОДИЧНІ
ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ*

інформаційної культури фахівця, а саме:

– інформатичний – спосіб трансляції інформації, володіння комп’ютером, обізнаність у інформаційних програмах, широка мережа використання комп’ютера, оволодіння інформаційною технологією, знайомство з інформаційними ресурсами суспільства, вироблення навичок пошуку потрібної інформації, її збереження і використання;

– соціальний – спрямованість на соціально-комунікативну взаємодію; формування соціальних моделей поведінки, формування соціально необхідного рівня інформованості, який виступає обов’язковою умовою соціалізації особистості та виконання нею різноманітних функцій у суспільстві;

– духовно-практичний – розвиток моральних цінностей, духовного потенціалу

особистості, виховання особистої відповідальності за поширення визначеної інформації, формування принципів і переконань, які перешкоджають соціально-деструктивній інформації, дезінформації, маніпулюванню свідомістю людей;

– компетентнісний – професійно-інформаційна мобільність, розвиток практичного мислення, поєднання теорії та практики.

Проаналізуємо освітньо-професійну програму (ОПП) “Технології цифрового дизайну” спеціальності 122 “Комп’ютерні науки” Державного податкового університету за семестрами стосовно тих навчальних дисциплін, які безпосередньо впливають на формування майбутнього фахівця загалом та на формування інформаційної культури, зокрема

Таблиця 1

Навчальні дисципліни, які вивчають цифрові дизайнери в Державному податковому університеті

№ семестру	Обов’язкові дисципліни загальної підготовки	Обов’язкові дисципліни професійної підготовки	Вибіркові дисципліни
I семестр	“Іноземна мова (за професійним спрямуванням)”	“Алгоритмізація та програмування”	-
II семестр	“Культура українського народу”	“Об’єктно-орієнтоване програмування”, “Технології цифрового дизайну”	-
III семестр	“Організація баз даних і знань”	“Інженерна і комп’ютерна графіка”	“Крос-платформне програмування”
IV семестр	“Іноземна мова (за професійним спрямуванням)”	“Технологія створення програмних продуктів”	“Психологія реклами”
V семестр	-	“Проектування інформаційних систем”, “Управління IT-проектами”	“Веб-технології та Веб-дизайн”
VI семестр	-	“Технології комп’ютерного проектування”	“Дизайн середовища”, “Гейм-дизайн”, “2Д, 3Д-моделювання та цифрова анімація”, “Комп’ютерні технології в дизайні”
VII семестр	-	“Системний аналіз”	“Дизайн реклами та PR-проектів засобами комп’ютерних технологій”, “Програмування та технології створення цифрових проектів”
VIII семестр	-	-	“Фотографія, реклама, дизайн на комп’ютері”, “Комп’ютерна верстка і дизайн”, “Креативне проектування та комунікаційний дизайн”, “Арт-дирекшн”

Як видно, що вхід у професію відбувається досить поступово. Проаналізуємо деякі спеціалізовані навчальні дисципліни, які впливають на формування фахівця за даною “ОПП”.

Головним завданням сучасної освіти є формування у майбутнього фахівця цілісного та системного бачення власної професійної діяльності. Таке формування системного бачення власного фаху закладається на першому курсі в другому семестрі під час вивчення навчальної дисципліни “Технології цифрового дизайну”. Ця дисципліна є вступом до спеціальності, який забезпечує вивчення засобів автоматизації інформаційних процесів обробки зображень растрової та векторної графіки, динамічної графіки та 3d-моделювання. Знання та навички, отримані в рамках цієї дисципліни, є надалі фундаментом для вивчення дисциплін “Інженерна і комп’ютерна графіка”, “Веб-технології та Веб-дизайн”, “Дизайн середовища”, “2Д, 3Д-моделювання та цифрова анімація”, “Гейм-дизайн”.

Зміст навчальної дисципліни “Технології цифрового дизайну” охоплює наступні теми: “Вступ до спеціальності”, “Основи композиції”, “Кольорознавство”, “Основи комп’ютерної графіки”, “Інструментальні засоби векторних редакторів в автоматизованому проєктуванні предметів плоского середовища”, “Цифрові технології тривимірних систем автоматизованого проєктування”.

Навчальний матеріал за темою “Вступ до спеціальності” знайомить здобувачів із основними термінами та видами дизайну, з досягненнями українських дизайнерів, з перспективами галузі дизайну загалом і цифрового дизайну зокрема; розкриває поняття “стиль”, “айдентика”, “брендінг”.

Оскільки в основі художньо-конструкторської діяльності дизайну лежить композиція, то вивчення теми “Основи композиції” є базовою складовою для підготовки дизайнера. В рамках цієї теми

здобувачі вивчають види композиції (фронтальну, об’ємну, глибинно-просторову), систему композиційних закономірностей, закони та засоби її гармонізації. На практичних заняттях створюють власні композиції засобами редактора растрової графіки Adobe Photoshop для підготовки рекламних банерів товарів із врахуванням властивостей файлу зображення відповідно до вимог і обмежень замовника.

Тема “Кольорознавство” є невіддільною частиною підготовки дизайнерів. Якщо в розробці дизайнера є кольорова композиція, то для її загальної гармонії необхідно враховувати й гармонію кольорів, а для цього потрібно знати закони та застосовувати засоби гармонізації кольорів; враховувати вплив кольорів на психофізіологічний стан людини. На практичних заняттях під час вивчення теми “Кольорознавство” здобувачі аналізують із точки зору гармонії кольорів логотипи відомих компаній, сторінки вебсайтів, вітрини магазинів; самостійно створюють вітражні візерунки засобами редактора растрової графіки Adobe Photoshop.

Вивчення теми “Основи комп’ютерної графіки” передбачає опанування знань про різновиди комп’ютерної графіки (растрову, векторну, фрактальну, динамічну), формати графічних зображень і найпопулярніші цифрові інструменти та технології обробки різних видів графіки, до яких належать комп’ютерні програми компанії Adobe (Photoshop, Illustrator, Flash, After Effects) та сучасні хмарні сервіси та мобільні додатки. На практичних заняттях під час вивчення растрової графіки здобувачі вивчають стратегію ретушування фотографій, досліджують фільтри як унікальні інструменти для створення графічних спецефектів. Вивчення векторної графіки передбачає отримання навичок роботи з графічними примітивами (точка, відрізок, прямокутник, багатокутник, еліпс, дуга), на базі яких здобувачі самостійно виконують логотип

компанії, різноманітні піктограми та графічні елементи оздоблення сайту; опрацювання теми векторної графіки включає також ґрунтовне вивчення шрифтів та опанування ефектів для оформлення тексту. Для отримання базових знань і навичок роботи з динамічною графікою студентам пропонується створити gif-анімацію для соціальної або патріотичної реклами та опублікувати результат у в мережі Internet (соціальній мережі або на сайті) [10, с. 153]. Таке завдання дозволяє швидко вивчити типи кадрів на хронометричній лінійці комп'ютерної програми, засвоїти особливості використання ключових кадрів, опанувати методи створення анімації (покадрову та автоматичну), навчитись впроваджувати в анімацію бібліотечні об'єкти (графічні, відео та звукові).

Тема “Інструментальні засоби векторних редакторів у автоматизованому проєктуванні предметів плоского середовища” розкриває сучасні напрямки розвитку систем автоматизованого проєктування, пропонує огляд найбільш поширених програм автоматизованого проєктування та передбачає виконання здобувачами двовимірних креслень засобами програми Adobe Illustrator та Google ScketchUp.

Тема “Цифрові технології тривимірних систем автоматизованого проєктування” формує у здобувачів просторову уяву і здійснює підготовку здобувачів до 3d-моделювання. В рамках цієї теми студенти досліджують проєкції твердого тіла (фронтальна, горизонтальна і профільна); вивчають методи побудови простих твердих тіл (виросування, обертання) та операції з твердими тілами (об'єднання, віднімання, перетин); застосовують інструменти для редагування моделі (підрізування, подовження, масштабування та розтягування); підбирають матеріал для 3d-моделі [13]; виконують підготовку документа (креслення) до друку.

На другому курсі в третьому семестрі викладається навчальна

дисципліна “Інженерна та комп'ютерна графіка”, яка формує розвиток просторової уяви у здобувачів, здібностей до аналізу та синтезу просторових форм, формування умінь та навичок виконання та читання технічних креслень. Завданнями дисципліни є: ознайомити студентів із теоретичними основами побудови зображень, методами побудови зображень простих предметів у прямокутних проєкціях і аксонометрії; навчити розв'язувати задачі на взаємну належність і взаємний перетин геометричних фігур; визначати геометричні форми простих деталей за їхніми зображеннями як з натури, так і за кресленням збірної одиниці; формувати навички читання креслень збірних вузлів, а також вміння виконувати креслення відповідно до стандартів Єдиної системи конструкторської документації (ЕСКД). На практичних заняттях здобувачі проєктують меблі для інтер'єру, виконують креслення і реалістичну візуалізацію, готують специфікацію і схему зборки. Для реалізації поставлених задач використовують засоби комп'ютерних програм Google ScketchUp, AutoCad. Логічним продовженням навчальної дисципліни “Інженерна та комп'ютерна графіка” є “Дизайн середовища”.

На третьому курсі в п'ятому семестрі викладається навчальна дисципліна “Веб-технології та Веб-дизайн”, вона є однією із ключових компонент освітньої програми, спрямованою на формування комплексного розуміння процесу створення макетів дизайну сучасних вебресурсів. Головною метою навчальної дисципліни є формування у майбутніх фахівців навичок, необхідних для розробки функціональних та візуально-привабливих сайтів, лендінгів, застосунків, які відповідають потребам користувачів та досягають бізнес-цілей. Ця освітня компонента сприяє розвитку ключових компетенцій, таких, як: аналітичне мислення, креативність, комунікаційні навички та здатність до співпраці, що дозволить здобувачам вдало впроваджувати сучасні підходи до розробки вебресурсів, забезпечувати їхню ефективну функціональність та дизайн.

Структура дисципліни включає наступні ключові теми:

1. Вступ: огляд історії та розвитку веб-дизайну; роль дизайнера в сучасному інтернет-середовищі; розуміння основних термінів, понять та практичних аспектів дизайну; порівняльна характеристика сучасних цифрових інструментів дизайну;

2. Основи дизайну та композиції: вивчення принципів візуальної композиції; використання простору, кольору, типографіки та інших елементів дизайну для створення ефективних вебінтерфейсів;

3. Інтерфейсний дизайн: особливості розробки дизайну користувацького інтерфейсу (UI) з урахуванням зручності взаємодії користувача з вебсайтом; вивчення розміщення елементів, створення кнопок, меню, форм та інших компонентів;

4. Адаптивний дизайн: розуміння необхідності адаптації дизайну до різних розмірів екранів, пристроїв та орієнтацій; вивчення методів створення адаптивних та “резинових” вебсайтів.

5. Типографіка та кольори: вивчення ролі шрифтів та кольорів у вебдизайні; вибір палітри кольорів, комбінування шрифтів та створення гармонійних візуальних рішень;

6. Прототипування та інтерактивність: ознайомлення з процесом створення прототипів для відображення функціональності вебсайту; додавання ефектів, анімацій та інтерактивних елементів для демонстрації взаємодії з користувачем;

7. Графіка та мультимедіа: огляд використання графіки, фотографій, відео та інших мультимедійних елементів у вебдизайні; вивчення оптимізації зображень для швидкого завантаження сторінок.

8. Спільна робота та інструменти дизайну: ознайомлення з сучасним популярним інструментом для дизайну Figma; вивчення способів спільної роботи, обміну зворотним зв'язком та редагування дизайну в команді.

Для мотивації навчальної діяльності до матеріалів першого розділу включена

порівняльна характеристика та огляд сучасних засобів вебдизайнера, акцентуючи на перевагах і недоліках кожного з інструментів (Figma, Adobe XD, Sketch, InVision Studio, Webflow, Axure RP).

В якості інструменту для розробки макета дизайну в рамках дисципліни розглядається Figma, що має свої вагомні підстави. Цей засіб вважається одним із найкращих та популярних. Ось декілька можливостей Figma, що робить її рекомендованим інструментом:

- Спільна робота в реальному часі.

- Віддалена робота та доступність: оскільки Figma базується на хмарних технологіях, цифровий дизайнер може працювати з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету, і співпрацювати з клієнтами та колегами з усього світу.

- Прототипування та інтерактивність: Figma дозволяє створювати живі прототипи з анімаціями та інтерактивністю, що допомагає дизайнерам демонструвати взаємодію елементів і функціональність вебсайту перед розробкою.

- Адаптивний та “резиновий” дизайн: завдяки вбудованим функціям, Figma дозволяє створювати макети дизайнів, які легко адаптуються до різних розмірів екранів, що є важливим, враховуючи наявну на ринку різноманітність пристроїв.

- Компоненти та бібліотеки: Figma дозволяє створювати та використовувати компоненти, які можна повторно використовувати в різних проектах; це підвищує продуктивність та дозволяє підтримувати єдність дизайну на всій платформі.

- Широкі можливості зворотного зв'язку: у Figma легко залишати коментарі та анотації щодо дизайну; це дозволяє здійснювати ефективний зворотний зв'язок від клієнтів та колег.

- Ефективне управління версіями: Figma автоматично зберігає всі версії дизайну, що дозволяє легко повертатися до

попередніх станів та перевіряти еволюцію дизайну з часом.

- Велика спільнота та навчальні ресурси: У Figma є велика та активна спільнота, а також багато навчальних ресурсів, які допоможуть вивчити всі можливості інструмента.

- Ефективний інтерфейс та користувацький досвід: інтерфейс Figma є інтуїтивно зрозумілим, що полегшує процес навчання і роботи з інструментом.

Таким чином, вивчення навчальної дисципліни “Веб-технології та Веб-дизайн” є важливим елементом для підготовки сучасних фахівців у сфері цифрового дизайну та веб-розробки. Ця освітня компонента надає здобувачам необхідні знання та практичні навички, які дозволять їм створювати ефективні, естетичні та функціональні макети сайтів, відповідно до вимог сучасного інтернет-середовища та користувачів. Вивчення дисципліни сприяє розвитку креативності, аналітичного мислення та вмінню працювати в команді, роблячи випускників здатними до створення зручних та захопливих вебпроектів. Отримані знання допомагають адаптувати дизайн до різних пристроїв, підтримувати єдність інтерфейсу та забезпечувати високу якість користувацького досвіду. Таким чином, вивчення дисципліни “Веб-технології та Веб-дизайн” в рамках освітньої програми “Технології цифрового дизайну” важливо для підготовки конкурентоспроможних фахівців, які зможуть створювати інноваційні та привабливі веб-рішення у сучасному цифровому середовищі.

На третьому курсі в шостому семестрі здобувачі вищої освіти опановують дисципліну за вибором “Дизайн середовища”, яка покликана звернути увагу студентів на теоретичні засади стосовно підходів до дизайну різних типів приміщень, опанувати цим матеріалом і після цього навчитися моделювати різні предмети, деталі, приміщення в спеціальній програмі. Ця

дисципліна складається з двох великих блоків: теоретичного та практичного.

Для розробки теоретичного блоку даної дисципліни було здійснено пошук навчального матеріалу як серед друкованих видань, так і серед інтернет-ресурсів. Проте результати пошуку якісного контенту не дали. Тобто, нам не вдалося серед вітчизняних джерел знайти підручники, посібники для вивчення дисципліни “Дизайн середовища”. Було проаналізовано наявний матеріал різних джерел, але він здебільшого рекламного характеру. Є деякі цікаві відео, але їх замало для розробки великого курсу.

Разом з тим, на англomовному сайті Oxford Home Study Center (OHSC) вдалося знайти наближені курси “Дизайн інтер’єру (короткий курс)” та “Дизайн кімнати за кімнатою (номерів) (короткий курс)” [5; 6] і завдяки цьому було впроваджено теоретичний блок дисципліни, в якому розглянуто загальні питання дизайну інтер’єру будь-якого приміщення, а потім детально висвітлено про дизайн вітальні, кухні, їдальні, під’їздів, коридорів та майданчиків, спальні, дитячих кімнат, ванної кімнати, гардеробної, робочої кімнати (кабінету), домашнього офісу, майстерні-студії, бібліотеки, додаткової кімнати, мансарди та студії, оранжереї. Для кожного з приміщень було акцентовано на підборі та реалізації практичного планування, виборі схеми, підлоги, стелі, стін, вікон, освітлення, фокусу (центральної точки кімнати), виборі поверхонь, меблів, аксесуарів, місць зберігання речей.

Стосовно практичного блоку, то за рекомендацією гаранта освітньо-професійної програми вирішено займатися проектуванням дизайну в програмі Sketchup, оскільки на попередніх курсах із цієї програмою вже трохи здобувачі вищої освіти знайомилися й Sketchup можна безплатно встановити на власний комп’ютер на один місяць або безплатно скористатися онлайн версією. Недоліком

безплатної версії було те, що не всі ефекти можна було реалізувати, але було знайдено інші виходи із таких ситуацій. Практичний блок складався з двох частин: спочатку студенти вчилися проєктувати запропоновані меблі, будинки, створювати дизайн в середині будинків за відео, а потім було запропоновано розробити власний дизайн вітальні, кухні, їдальні, спальні, дитячих кімнат.

Розглянемо навчальну дисципліну “2Д, 3Д-моделювання та цифрова анімація”, яка викладається на третьому курсі в шостому семестрі. Сталий розвиток апаратного і програмного забезпечення вже тривалий час збільшує як загальні, так і спеціалізовані можливості комп’ютерної графіки [12, с. 15].

Навіть за помірної вартості та з малим TDP, сучасні процесори є достатньо продуктивними, щоб проводити складну, але при цьому швидко обробку зображень і відео. Сучасні SSD-накопичувачі, маючи високу швидкість читання і запису, забезпечують комфортну роботу навіть із великими обсягами даних. Операційні системи дозволяють зручно й інтуїтивно оперувати спеціалізованими програмами та швидко передавати дані як між ними, так і через мережу. Швидка, часто бездротова мережа дозволяє дизайнеру постійно мати доступ як до своїх даних у хмарних сховищах, так і до відкритих/платних робіт інших майстрів, стокових фотографій, проєктів у мережі. Монітори з великою розподільною здатністю, високою частотою оновлення екрана і якісним кольоропередаванням дозволяють дизайнеру бачити та відчувати свою роботу на новому рівні. В окремих випадках засоби віртуальної та доповненої реальності здатні додатково збільшити можливості фахівця [9]. А інструменти на основі штучного інтелекту можуть допомогти з вирішенням рутинних завдань, дозволяючи дизайнерові сконцентруватися на основній меті свого проєкту.

Таким чином в освітньому процесі доцільно залучити програмні комплекси

від провідних світових компаній (Adobe, Autodesk), які, оцінюючи перспективи розвитку галузі комп’ютерної графіки, постійно оновлюють свої продукти та впроваджують нові й функціональні інструменти, випробувані визнаними фахівцями. Таким чином, можливість ефективно працювати з продуктами Adobe та Autodesk підвищує конкурентоспроможність випускників.

Для курсу “2Д, 3Д-моделювання та цифрова анімація” пропонується CorelDRAW, який є потужним і багатофункціональним векторним графічним редактором, розробленим компанією Corel. Він вже десятки років використовується для створення логотипів, ілюстрацій, креслень, макетів, публікацій, є популярним вибором серед художників та графічних дизайнерів.

Крім цього, для роботи з тривимірною складовою курсу доцільно використовувати Autodesk Maya – потужний програмний продукт для 3D-моделювання, анімації, візуальних ефектів та рендерингу. Розроблений компанією Autodesk, цей інструмент використовується для створення анімаційних фільмів, відеоігор та реклами. Має можливість інтеграції з іншими програмами, такими як Autodesk 3ds Max, Adobe After Effects. У якості альтернативи може виступати Blender – безкоштовна програма для 3D-моделювання, анімації, рендерингу, композиції, трекінгу руху, редагування відео та створення комп’ютерних ігор.

Для навчальної дисципліни “Гейм-дизайн”, яка викладається на третьому курсі в шостому семестрі, доцільним є використання платформи Unity. Unity – це ігровий рушій і середовище розробки, доступний для Windows, MacOS, Linux, Android, iOS, PlayStation, Xbox, Nintendo і браузерів. Unity використовується для розробки широкого спектра ігор, включаючи 2D-, 3D- і віртуальні комп’ютерні ігри. Платформа пропонує різні методи рендерингу, анімації та моделювання, включаючи й NURBS

моделювання. Unity інтегрується з іншими інструментами, такими як вже згадані вище Adobe Photoshop, Illustrator і Autodesk Maya.

Навчальна дисципліна “Комп’ютерні технології в дизайні” вивчається на третьому курсі в шостому семестрі й спрямована на набуття студентами практичних навичок із основ проєктування та розробки інтерактивного медіапростору, використання комп’ютерних інструментальних засобів розробки та аналізу сучасних інтерактивних медіа елементів та реалізації комп’ютерних технологій, які необхідні для оброблення образів, звуків та текстів, що становлять гібридний спосіб виробництва і відтворення інформації.

Вивчаючи дисципліну “Комп’ютерні технології в дизайні” майбутні фахівці з дизайну формують творче мислення, засноване на синтезі фантазії, логіки й розрахунках, а виконуючи графічні завдання відповідно до нарощуваного ступеня складності завдання з графічної, аудіовізуальної побудови опановують різними техніками виконання цифрових медіа за допомогою детального вивчення комп’ютерних програм.

У представленому матеріалі навчального курсу “Комп’ютерні технології в дизайні” значна увага приділена вивченню високопродуктивних сучасних комп’ютерних редакторів: Adobe Flash, Sweet Home 3D, Kolor Autopano Giga, Audacity, Movavi Video Editor Plus, Adobe Premiere Pro, Sony Vegas Pro, що розкриває теми навчальної дисципліни з дослідження основних тенденцій в мультимедійному дизайні, візуалізації даних, створення анімації та інтерактивних мультимедіа, набуття початкових практичних навичок із проєктування та розв’язання типових прикладних задач та спрямовані на забезпечення набуття майбутніми фахівцями компетенцій.

Зміст дисципліни охоплює повний цикл мультимедійних технологій. Програмою передбачено вивчення

сучасних комп’ютеризованих технологій із опрацювання графічної та мультимедійної інформації для створення мультимедійних інформаційних продуктів.

У рамках навчальних тем із навчальної дисципліни “Комп’ютерні технології в дизайні” розглядаються етапи підготовки всіх процесів мультимедійного виробництва. У лабораторних роботах надаються рекомендації щодо обґрунтування концепції частини мультимедійного проєкту та наводяться приклади побудови організаційних та технологічних схем реалізації мультимедійних сценаріїв, значна увага приділяється вибору засобів реалізації мультимедійних проєктів.

В основу методики виконання лабораторних робіт закладена модель якості засобу розробки, яка містить три складові: якість ресурсів, якість процесу, якість результату. Здобувачам із дизайну пропонується на власний вибір обрання оптимального інструментального засобу: розглядається можливість обрання прототипів так званих “розширених технологій” для розробки мультимедіа застосування практичного вирішення побудови мультимедійного продукту.

У навчальному матеріалі дисципліни “Комп’ютерні технології в дизайні” міститься велика кількість готових прикладів графічного та відеоконтенту, за посиланнями на сторінки Інтернету майбутні фахівці з дизайну можуть послідовно вивчати приклади готових робіт українських та закордонних дизайнерів із окремих тем і розділів для набуття досвіду та закріплення відповідних фрагментів знань.

Для ефективної розробки мультимедійних продуктів студенти-дизайнери повинні чітко розуміти особливості представлення мультимедійної інформації і її місце в майбутній професійній діяльності. Так, у практичних завданнях до лабораторних робіт здобувачам пропонується розв’язок прикладних вправ із застосуванням різних

методів згідно з поставленими задачами. У змісті лабораторних робіт дисципліни “Комп’ютерні технології в дизайні” наводиться різноманітна тематика зі створення повноцінного медіа виробу:

- створення GIF-анімації з послідовності кадрів за допомогою online-сервісів;
- створення дизайнів 2D-планів (за варіантами);
- створення фрагментів 3D-зображення;
- підготовка сценарію анімаційного ролика для своєї реклами;
- створення віртуальних турів для реклами;
- створення звукового контенту для мультимедійних видань;
- створення мультимедійного видання за допомогою відеоредакторів;
- написання сценарію з урахуванням заданих параметрів відеоролика;
- створення комерційного відеокліпу реклами товару;
- ознайомлення з основними способами побудови літературного сценарію відповідно до поставлених цілей, розуміння основних способів побудови мультимедійного видання; тощо.

На четвертому курсі у восьмому семестрі викладається навчальна дисципліна “Комп’ютерна верстка і дизайн”, для успішного засвоєння матеріалу пропонується використання інструменту Adobe InDesign. InDesign використовується широким спектром професіоналів, включаючи цифрових дизайнерів, редакторів та письменників і є розповсюдженим рішенням для створення журналів, буклетів, брошур, книг, а також рекламних матеріалів. Це професійний застосунок для верстки, який є частиною пакета Adobe Creative Cloud і може

використовуватися з іншими застосунками Adobe, такими як Photoshop і Illustrator.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, в результаті дослідження ми розглянули навчальні дисципліни професійного спрямування освітньо-професійної програми “Технології цифрового дизайну” Державного податкового університету спеціальності 122 “Комп’ютерні науки”, які вивчають здобувачі вищої освіти впродовж навчання на бакалаврському рівні. В результаті опису кожної з навчальних дисциплін, які впливають на формування інформаційної культури майбутніх цифрових дизайнерів, з’ясовано, що здобувачі вищої освіти вивчають такі програмні продукти: Adobe Photoshop, Figma, Sketchup, CorelDRAW, Autodesk Maya, Autodesk 3ds Max, Adobe After Effects, Blender, Unity, NURBS моделювання, Illustrator і Autodesk Maya, Adobe InDesign, Adobe Flash, Sweet Home 3D, Kolor Autopano Giga, Audacity, Movavi Video Editor Plus, Adobe Premiere Pro, Sony Vegas Pro.

В кожному з перерахованих програмних засобів на практичних заняттях створюються різні дизайнерські рішення: рекламні банери, вітражні візерунки, вебсайти, дизайни різних типів приміщень, розробки мультимедіа тощо. Розглянувши навіть неповний перелік навчальних дисциплін, видно який великий обсяг інструментарію є у здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців з цифрового дизайну у ЗВО.

Перспективним напрямом даного дослідження є розробка навчального контенту для здобувачів другого (магістерського) рівня за напрямком цифрового дизайну спеціальності 122 “Комп’ютерні науки” Державного податкового університету.

фахівців державної податкової служби у процесі професійної підготовки / О. Гладченко // Авторефер. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ. – 2013. – С. 265

Список літератури:

1. Гладченко О. Формування інформаційної культури майбутніх

2. Грицька Т. Умови ефективності формування інформаційної компетентності школярів / Т. Грицька // Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка. – Луганськ. – 2010. – № 1. – С. 47 – 54

3. Гула Є. Сучасний графічний дизайн: Специфіка інтегральної природи творчості / Є. Гула // Art and Design. – 2020. – №3. – С. 25 – 33

4. Державний стандарт загальної середньої освіти (проект): Інформатика / авт. кол. під кер. М. Жалдака // Освіта України. – 1997. С. 8 – 10.

5. Дизайн інтер'єру (короткий курс) – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordhomestudy.com/courses/interior-design-online-courses/interior-decoration-course/temp-detail> (Дата звернення: Листопад, 11, 2022)

6. Дизайн кімнати за кімнатою (номерів) (короткий курс) – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordhomestudy.com/courses/interior-design-online-courses/room-interior-design/temp-detail> (Дата звернення: Листопад, 17, 2022)

7. Жалдак М. Проблеми інформатизації навчального процесу в школі і в вузі / М. Жалдак // – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/ghvjz> (Дата звернення: Липень, 13, 2023)

8. Коломієць А. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів / А. Коломієць // Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. – Вінниця. – 2008. – С. 526

9. Омельчук А., Сафьяник О., Березкін І. [та ін.] Математичне і програмно-апаратне забезпечення тренажерної установки з просторовими приводами руху / А. Омельчук, О. Сафьяник, І. Березкін [та ін.] // Системні технології. – 2018. – Т. 3. – № 116. – С. 64 – 71

10. Ратушняк Т. Інформаційні технології банерної реклами в Internet / Т. Ратушняк // Scientific works “Problems of implementation of information technologies in the economy of v-4 countries”. – Bratislava: Vysoká škola ekonómiea

manažmentu verejnej správy v Bratislave – 2019 – С. 151 – 157

11. Ратушняк Т., Ніжегородцев В., Гладченко В. Інформаційні системи і технології: практикум / Т. Ратушняк, В. Ніжегородцев, О. Гладченко // Навчальний посібник. – Ірпін: Університет ДФС України. – 2022. – С. 180

12. Ріппа С., Погореловська І., Редич О. [та ін.] Теоретико-методологічні основи комп'ютерних баз знань в економіці / С. Ріппа, І. Погорелова, О. Редич // Монографія. За ред. Ріппи С. – Ірпін: УДФСУ. – 2021. – С. 170

13. Ратушняк Т., Гладченко О., Омельчук А. [та ін.] Технологія створення віртуальної сферичної 3d-панорами для соціальної мережі Facebook / Т. Ратушняк, О. Гладченко, А. Омельчук [та ін.] // Прикладні питання математичного моделювання. – 2023. – Т. 6. – № 1. – С. 124 – 133. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/ppmm/article/view/483> (DOI : <https://doi.org/10.32782/mathematical-modelling/2023-6-1-14>)

14. Brovchenko, A., Shaura, A., Shevchenko, A., et. al. (2023) “The system of continuous design education in Ukraine in the context of higher education modernization”, Multidisciplinary Science Journal, Vol. 5, pp. 1 – 8, available at: <https://www.mal-que.pub/ojs/index.php/msj/article/view/1173>

References:

1. Gladchenko, O. (2013), “Formation of Information Culture of Future Specialists of the State Tax Service in the Process of Professional Training”, Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv, p. 265

2. Hrytska, T. (2010), “Conditions for the Effective Formation of Students' Information Competence”, Bulletin of Luhansk T. Shevchenko National University, Luhansk, no. 1., pp. 47 – 54

3. Gula, Ye (2020), “Contemporary graphic design: Specificity of the integral

nature of creativity”, *Art and Design*, no. 3, pp. 25 – 33

4. “State standard of general secondary education (draft): Computer science” (1997) / The author's team under the direction of M. Zhaldak, *Education of Ukraine*, pp. 8 – 10

5. “Interior design (short course)”, available at: <https://www.oxfordhomestudy.com/courses/interior-design-online-courses/interior-decoration-course/temp-detail> (Date of application: November 11, 2022)

6. “Room by room (room) design (short course)”, available at: <https://www.oxfordhomestudy.com/courses/interior-design-online-courses/room-interior-design/temp-detail> (Date of application: November 17, 2022)

7. Zhaldak, M. “Problems of informatisation of the educational process at school and university”, available at: <http://surl.li/ghvjz> (Date of application: July 13, 2023)

8. Kolomiets, A. (2008), “Theoretical and Methodological Bases of Formation of Information Culture of Future Primary School Teachers”, Doctoral dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Vinnytsia, p. 526

9. Omelchuk, A., Safianyk, O., Berezkin, I., et al. (2018), “Mathematical and software and hardware support of a training facility with spatial motion drives”, *System technologies*, vol. 3, no. 116, pp. 64 – 71

10. Ratushniak, T. (2019), “Information technologies of banner

advertising on the Internet”, *Scientific works “Problems of implementation of information technologies in the economy of v-4 countries”*, Bratislava: University of Economics and Public Administration Management in Bratislava, pp. 151 – 157

11. Ratushniak, T., Nizhegorodtsev, V., Gladchenko, V. (2022), “Information systems and technologies: a workshop”, Study guide, Irpin: University of the State Fiscal Service of Ukraine, p. 180

12. Rippa, S., Pogorelovska, I., Redych, O. et al. (2021) “Theoretical and methodological foundations of computer knowledge bases in economics”, Monograph, Ed. by S. Rippa, Irpin: State Fiscal Service Of Ukraine, p. 170

13. Ratushniak, T., Gladchenko, O., Omelchuk, A., et al (2023) “Technology for creating a virtual spherical 3d panorama for the social network Facebook”, *Applied issues of mathematical modelling*, vol. 6, no. 1, pp. 124 – 133, available at: <https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/ppmm/article/view/483> (DOI: <https://doi.org/10.32-782/mathematical-modelling/2023-6-1-14>)

14. Brovchenko, A., Shaura, A., Shevchenko, A., et. al. (2023) “The system of continuous design education in Ukraine in the context of higher education modernization”, *Multidisciplinary Science Journal*, Vol. 5, pp. 1-8 available at: <https://www.mal-que.pub/ojs/index.php/msj/article/view/1173>

Стаття надійшла до редколегії 26.11.2023

Людмила Зеленська

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету історії і права, професор
кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г. Сковороди; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-3324-5173

E-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-4929-6706

E-mail: cherkashin68@ukr.net

Богдан Анціборенко

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський
політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0009-0002-9462-9979

E-mail: bohdan.ants@gmail.com

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ СОЦІАЛЬНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ**

Анотація: у статті розглянуто основні педагогічні підходи при формуванні
лідерських якостей у здобувачів вищої освіти. Надана характеристика кожного з підходів
та проаналізовані педагогічні виклики, які трапляються на шляху формування
лідерських якостей у студентів.

На основі аналізу педагогічних підходів та викликів були виокремлені
особливості прояву лідерських якостей у фахівців соціальної сфери та сформовані
рекомендації щодо їх ефективного формування.

Ключові слова: лідерство; педагогічний підхід; педагогічний виклик; лідерські
якості; соціальні спеціальності; студенти.

Lyudmila Zelenska

doctor of science in pedagogy, full professor, dean of the faculty of history and law, professor
of the department of education and innovative pedagogy, H. Skovoroda Kharkiv National

Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

E-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

Andrii Cherkashyn

PhD in psychology, associate professor, professor of pedagogy and psychology of management of social systems academician I. Zyazyun, National Technical University

“Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4929-6706

E-mail: cherkashin68@ukr.net

Bohdan Antsiborenko

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv

Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0009-0002-9462-9979

E-mail: bohdan.ants@gmail.com

FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN THE STUDENTS OF SOCIAL SPECIALTIES: PEDAGOGICAL APPROACHES AND CHALLENGES

Abstract: this article delves into essential pedagogical approaches employed in cultivating leadership qualities among higher education students. Each approach is meticulously characterized, and a comprehensive analysis of pedagogical challenges encountered during the process of nurturing leadership qualities in students is presented. Building upon the examination of these approaches and challenges, distinct features of leadership qualities in professionals within the social sphere are identified. Furthermore, the article provides strategic recommendations for the effective development of these qualities.

Keywords: leadership; pedagogical approach; educational challenge; leadership qualities; social specialties; students.

Lyudmila Zelenska, Andrii Cherkashyn, Bohdan Antsiborenko

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Formation of leadership qualities in the students of social specialties: pedagogical approaches and challenges”

Problem setting. The development of leadership qualities among students in social specialties is one of the top priorities in higher education. The challenges and issues of today continuously highlight the growing demand for qualified professionals in the social sector. Leadership stands as a crucial component of the professional activities of social specialty experts. Leaders in the social sphere must possess the ability to influence people, motivate them towards change, tackle complex problems, and make responsible decisions. This task is intricate, as it requires

educators to employ diverse pedagogical approaches and address a range of challenges.

Recent research and publications analysis. The formation of leadership qualities in future specialists of the social sphere in higher education institutions is a complex process that requires a combination of psychological, pedagogical, and practical approaches. Soroka [1] emphasizes the importance of commitment, determination, confidence, responsibility, and other qualities in this process. Gurevich [2] suggests that student self-governance can be a valuable tool

for developing leadership qualities, particularly in future educators. Zhukova [3] underscores the need for meaningful and systematic development of leadership competencies, using innovative teaching methods and involving students in various activities. Polishchuk [4] highlights the role of values such as life, people, justice, freedom, and responsibility in the formation of leadership qualities, particularly through student self-government. These studies collectively underscore the importance of a holistic and multifaceted approach to developing leadership qualities in future specialists of the social sphere in higher education institutions.

Paper objective. Main objective is to investigate the pedagogical approaches and challenges of fostering leadership qualities in social work students. It aims to provide an overview of the importance of leadership in the social work field, highlight different pedagogical approaches that can be used to develop these qualities in students, and address the potential challenges faced in this process.

Paper main body. (setting the task). Ultimately, the paper seeks to offer valuable insights and recommendations for educators and institutions involved in preparing social work students to become effective leaders.

Presentation of the main material. Leadership is an important component of professional social work practice. Social work leaders must be able to influence others, motivate them to change, solve complex problems, and make responsible decisions.

The development of leadership qualities in social work students is one of the priority tasks of higher education. This task is complex, as it requires lecturers to use a variety of pedagogical approaches and take into account a number of challenges.

The concept of leadership has many definitions. Leadership is often seen as the ability to influence others and lead them to achieve a common goal. Leaders have qualities such as confidence, charisma,

communication skills, problem-solving skills, and motivation of others.

The development of leadership qualities in students has a number of advantages, both for the students themselves and for society as a whole.

For students, leadership development: promotes their personal and professional growth; helps them to successfully adapt to the conditions of the professional environment; increases their chances of a successful career.

For society, the development of leadership qualities in students: promotes the development of civic engagement and social cohesion; creates conditions for the formation of a new generation of leaders who will be able to solve complex social problems.

For social workers, leadership qualities are especially important. Social workers work with people who are often in difficult life situations. They need to be able to influence these people, motivate them to change, and help them achieve positive changes in their lives.

In the process of developing leadership qualities in social work students, the following pedagogical approaches can be used:

1) Developing approach implies creating conditions for the all-round development of the student's personality, including the development of his leadership skills. This approach involves creating an atmosphere in the learning environment that promotes the development of creativity, initiative, independence, critical thinking, and other personal qualities necessary for leadership.

2) Formative approach is aimed at forming the necessary leadership qualities in the student, such as communication skills, motivation, responsibility, initiative, critical thinking, etc. This approach involves the use of a variety of teaching methods and techniques, such as trainings, seminars, discussions, projects, etc.

3) Project approach involves involving students in the implementation of various projects that require leadership skills. This approach allows students to apply their

leadership skills in practical activities and gain valuable experience.

4) Group approach involves teaching students in a team, which contributes to the development of their leadership skills in interaction with other people. This approach allows students to learn to work in a team, make joint decisions, and resolve conflicts.

In the process of developing leadership qualities in social work students, the following challenges may arise:

1) Lack of motivation in students. Some students do not see the need to develop leadership qualities, as they believe that this is not important for their future professional activities. To address this challenge, lecturers should show students how leadership qualities can help them in their professional activities. For example, lecturers can tell students that leadership qualities are necessary for successful work as a social worker. They can also cite examples of how leadership qualities can be used to solve social problems.

2) Lack of experience in students. Social work students often have insufficient experience in practical activities, which can make it difficult to develop leadership qualities in them. To address this challenge, lecturers should involve students in the implementation of various practical tasks, internships, and volunteer activities. These opportunities will allow students to apply their

leadership skills in the real world and gain valuable experience.

3) Lack of resources. Some higher education institutions do not have enough resources to effectively develop leadership qualities in students, such as the necessary facilities, equipment, and specialists. To address this challenge, it is necessary to involve employers and non-governmental organizations in this process. For example, employers can provide students with the opportunity to complete internships in their organizations, and non-governmental organizations can provide opportunities for volunteer activities.

To overcome the challenges that arise in the process of developing leadership qualities in social work students, we developed following recommendations such as: show students examples of how leadership qualities can be used to solve social problems; involve students in the implementation of various practical tasks, internships, and volunteer activities; actively collaborate with employers and non-governmental organizations.

Conclusions of the research. The development of leadership qualities in social work students is an important task that requires lecturers to use a variety of pedagogical approaches and take into account a number of challenges.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку вищої освіти тісно пов'язаний із викликами сьогодення щодо вдосконалення підготовки студентів у закладах вищої освіти (ЗВО). Відповідно, формування лідерських якостей у студентів стає одним із пріоритетних завдань ЗВО. Сьогодні через проблеми та виклики розвитку суспільства зростає необхідність у підготовці кваліфікованих працівниках соціальної сфери у ЗВО. Лідерство є важливою складовою професійної діяльності таких фахівців. Лідери соціальної сфери повинні мати

здатність впливати на людей, мотивувати їх до змін, вирішувати складні проблеми та приймати відповідальні рішення. Це вимагає від науково-педагогічних працівників використання різноманітних педагогічних підходів та врахування ряду викликів сьогодення щодо розвитку соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Формування лідерських якостей у майбутніх фахівців у ЗВО – складний процес, що потребує поєднання психолого-педагогічного та практичного підходів. О. Сорока [1, с. 266] наголошує на важливості відданості, рішучості,

впевненості, відповідальності та інших якостей у цьому процесі. Гуревич Р. [2, с. 92] вважає, що студентське самоврядування може бути цінним інструментом для розвитку лідерських якостей, зокрема у майбутніх педагогів. Жукова А. [3, с. 203] наголошує на необхідності змістовного та системного розвитку лідерських компетенцій, використовуючи інноваційні методи навчання та залучаючи студентів до різноманітних видів діяльності. Поліщук О. [4, с. 147] висвітлює роль таких цінностей, як життя, людина, справедливість, свобода, відповідальність у формуванні лідерських якостей, зокрема через студентське самоврядування. Узагальнюючи доробки науковців із формування лідерських якостей у студентів ЗВО А. Черкашин зазначає, що лідерство має складний характер, достатню розробленість та велику кількість підходів, точок зору з приводу його визначення, що свідчить про його багатогранність та потребу в об'єктивному аналізі теорій лідерства. З точки зору автора більшість дослідників вважає, що лідерство – це процес впливу на групу людей із спільними інтересами та цінностями; де лідер – це особистість із певним набором особистісних якостей, який веде групу, надаючи приклад власними діями. Основними завданнями ЗВО, наголошує дослідник, повинно бути формування лідерських якостей у майбутніх фахівців із метою їхнього духовного розвитку, ефективної соціалізації та професіоналізації на користь суспільства [6;7;8 с.83].

Особливості роботи фахівців соціальної сфери визначаються Законами України: Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [9 с.409], Про основи законодавства України про охорону здоров'я [10 с.19], Про соціальні послуги [11] та ін.

У сукупності ці дослідження підкреслюють важливість цілісного та багатогранного підходу до формування лідерських якостей у майбутніх фахівців у ЗВО.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Дослідники одноставно підтверджують важливість розвитку лідерських якостей студентів, проте тема їх розвитку у майбутніх спеціалістів соціальної сфери залишається недостатньо дослідженою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основна мета статті полягає у дослідженні педагогічних підходів та викликів, пов'язаних із формуванням лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей. Здійснення огляду важливості лідерства у сфері соціальної роботи, висвітлення різних педагогічних методів, які можна використовувати для розвитку цих якостей у студентів, а також розгляд можливих викликів у цьому процесі. В кінцевому підсумку стаття спрямована на надання рекомендацій для науково-педагогічних працівників та ЗВО, які займаються підготовкою студентів соціальної сфери, з метою надання їм необхідних навичок для виявлення ефективного лідерства у своїй галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Лідерство є важливою складовою професійної діяльності фахівців соціальних спеціальностей. Лідери соціальної сфери повинні мати здатність впливати на людей, мотивувати їх до змін, вирішувати складні проблеми та приймати відповідальні рішення. Формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей є одним із пріоритетних завдань вищої освіти і потребує від науково-педагогічних працівників використання різноманітних педагогічних підходів та врахування ряду умов функціонування освітнього середовища.

Поняття лідерства має багато визначень. Найчастіше лідерство розглядається як здатність впливати на інших людей та вести їх до досягнення спільної мети. Лідери мають такі якості, як впевненість у собі, харизма, комунікативні навички, здатність до вирішення проблем та мотивації інших.[5]

Розвиток лідерських якостей у студентів має ряд переваг, як для самих студентів, так і для суспільства в цілому.

Для студентів розвиток лідерських якостей:

- сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню;
- допомагає їм успішно адаптуватися до умов професійного середовища;
- підвищує їхні шанси на успішну кар'єру.

Для суспільства розвиток лідерських якостей у студентів:

- сприяє розвитку громадянської активності та соціальної згуртованості;
- створює умови для формування нового покоління лідерів, які будуть здатні вирішувати складні соціальні проблеми.

Для соціальних працівників лідерські якості є особливо важливими. Соціальні працівники взаємодіють із людьми, які часто перебувають у складних життєвих ситуаціях. Їм необхідно мати здатність впливати на цих людей, мотивувати їх до змін та допомагати їм досягти позитивних змін у житті.

У процесі формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей можуть використовуватися такі педагогічні підходи:

1. Розвиваючий підхід, який передбачає створення умов для всебічного розвитку особистості студента, включаючи розвиток його лідерських здібностей. Цей підхід передбачає створення в навчальному середовищі атмосфери, що сприяє розвитку творчості, ініціативності, самостійності, критичного мислення та інших особистісних якостей, необхідних для лідерства.

2. Формувальний підхід, який спрямований на формування у студента необхідних лідерських якостей, таких як здатність до комунікації, мотивація, відповідальність, ініціативність, критичне мислення тощо. Цей підхід передбачає використання різноманітних методів і прийомів навчання, таких як тренінги, семінари, дискусії, проекти тощо.

3. Проектний підхід, який передбачає залучення студентів до виконання різноманітних проектів, які вимагають від них лідерських навичок. Цей підхід дозволяє студентам застосувати свої лідерські здібності в практичній діяльності та отримати цінний досвід.

4. Груповий підхід, який передбачає навчання студентів у команді, що сприяє розвитку їх лідерських здібностей у взаємодії з іншими людьми. Цей підхід дозволяє студентам навчитися працювати в команді, приймати спільні рішення та вирішувати конфлікти.

У процесі розвитку лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей можуть виникати такі виклики:

1. Нестача мотивації. Деякі студенти не бачать необхідності у розвитку лідерських якостей, оскільки вважають, що це не є важливим для їхньої майбутньої професійної діяльності. Для вирішення цього виклику викладачі повинні показати студентам, як лідерські якості можуть допомогти їм у їхній професійній діяльності.

2. Відсутність професійного досвіду. Студенти соціальних спеціальностей часто мають недостатній досвід у практичній діяльності, що може ускладнювати формування у них лідерських якостей. Для вирішення цього виклику викладачі повинні залучати студентів до виконання різноманітних практичних завдань, стажувань та волонтерської діяльності.

3. Нестача ресурсів. Деякі ЗВО не мають достатніх ресурсів для ефективного формування лідерських якостей у студентів, таких як необхідні приміщення, обладнання та фахівці. Для вирішення цього виклику необхідно залучати до цього процесу роботодавців та громадські організації. Наприклад, роботодавці можуть надавати можливість студентам пройти стажування в своїх організаціях, а громадські організації можуть надавати можливості для волонтерської діяльності.

Під час аналізу педагогічних підходів та викликів було розроблено ряд

універсальних рекомендацій для науково-педагогічних працівників щодо формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей.

Студент має бачити реально існуючі приклади того, як лідерські якості можуть бути використані для вирішення соціальних проблем. До навчального процесу мають бути включені виконання студентами практичних завдань, проходження стажувань та волонтерська діяльність. Для подальшого розвитку лідерського потенціалу рекомендуємо активно співпрацювати з роботодавцями та громадськими організаціями.

Окрім рекомендацій, наведених вище, для підвищення ефективності процесу формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей можна використовувати такі додаткові заходи:

- Заохочення студентів до прийняття ініціативи та відповідальності.
- Створення можливостей для студентів для творчого самовираження.
- Підтримка студентських ініціатив.
- Забезпечення студентів доступом до інформації та ресурсів, необхідних для розвитку лідерських якостей.
- Створення бібліотеки матеріалів із питань лідерства.
- Організація зустрічей із лідерами думок в галузі.
- Проведення тренінгів та семінарів із розвитку лідерських якостей.

Список літератури:

1. Soroka, O., Kalaur, S., Balendr, A. (2019), "Diagnostics of Leadership Qualities of Specialists of "Man-Man" Type of Professions in Military and Civil Higher Education Institutions: Psychological and Pedagogical Approach", *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, vol.11, is.4, pp. 264-277, DOI: doi:10.18662/rrem/189
2. Gurevich, R., Brovchak L., Kholkovska, L. (2019), "The leadership qualities formation of future educators by means of

Впровадження таких заходів допоможе зробити процес формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей більш ефективним та результативним.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей є важливим завданням, що вимагає від науково-педагогічних працівників використання різноманітних педагогічних підходів та врахування ряду викликів сьогодення. Використання рекомендацій, наведених у цій статті, допоможе науково-педагогічним працівникам ефективно формувати лідерські якості у студентів соціальних спеціальностей, що сприятиме їхньому особистісному, професійному зростанню та у майбутньому підвищить їхні шанси на успішну кар'єру. Формування лідерських якостей у майбутніх спеціалістів соціальної сфери дозволить вже сьогодні вплинути на якість та ефективність процесу відновлення та нормалізації суспільного життя у соціальній сфері.

Дослідження формування лідерських якостей у підготовці спеціалістів соціальної сфери у ЗВО є важливим завданням. Подальші дослідження у цьому напрямку повинні присвячені визначенню ефективних педагогічних умов щодо розвитку лідерських якостей у студентів соціальної сфери.

student self-government", *Theory and practice of social systems management*, pp. 89 – 101

3. Zhukova, A. (2022), "Modern concepts and approaches to the formation of leadership competence in the institutions of professional prehigher education", *Visnyk of the Lviv University, Series: Pedagogics*, pp. 65-72
4. Polishchuk, O., Polishchuk, O. (2021), "Axiological features of formation of leadership qualities in the process of obtaining higher education", *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, pp. 201 – 210

5. Краснощок І. Формування лідерських якостей студентів як завдання виховної діяльності куратора студентської групи / І. Краснощок // Наукові записки. Серія: “Педагогічні науки”. – 2021. – Вип. 94. – С. 144 – 150. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-144-150>

6. Черкашин А. Концептуальні положення методологічного виміру у контексті виховання лідерів у закладах вищої освіти / А. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ “ХПІ”. – 2019. – № 1. – С. 102 – 115

7. Черкашин А. Методологічні підходи до виховання особистості майбутніх фахівців лідерів у закладах вищої освіти України / А. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ “ХПІ”. – 2019. – № 2. – С. 60 – 72

8. Черкашин А. Феномен лідерства у закладах вищої освіти: теоретичний аналіз наукових досліджень / А. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. – 2021. – № 4. – С. 76 – 85

References:

1. Soroka, O., Kalaur, S., Balendr, A. (2019), “Diagnostics of Leadership Qualities of Specialists of “Man–Man” Type of Professions in Military and Civil Higher Education Institutions: Psychological and Pedagogical Approach”, *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, vol.11, is.4, pp. 264 – 277, DOI: [doi:10.18662/rrem/189](https://doi.org/10.18662/rrem/189)

2. Gurevich, R., Brovchak L., Kholkovska, L. (2019), “The leadership qualities

formation of future educators by means of student self-government”, *Theory and practice of social systems management*, pp. 89 – 101

3. Zhukova, A. (2022), “Modern concepts and approaches to the formation of leadership competence in the institutions of professional prehigher education”, *Visnyk of the Lviv University, Series: Pedagogics*, pp. 65 – 72

4. Polishchuk, O., Polishchuk, O. (2021), “Axiological features of formation of leadership qualities in the process of obtaining higher education”, *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, pp. 201 – 210

5. Krasnoshchek, I. (2021), “Formation of students' leadership qualities as a task of educational activity of a student group curator”, *Scientific notes. Series: "Pedagogical Sciences"*, is. 94, pp. 144 – 150, available at: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-144-150>

6. Cherkashin, A. (2019), “Conceptual Provisions of the Methodological Dimension in the Context of Leadership Education in Higher Education Institutions”, *Theory and practice of social systems management. Quarterly scientific and practical journal*, Kharkiv: NTU “KHPI”, no. 1, pp. 102 – 115

7. Cherkashin, A. (2019), “Methodological Approaches to the Education of Future Leaders in Higher Education Institutions of Ukraine”, *Theory and practice of social systems management. Quarterly scientific and practical journal*, Kharkiv: NTU “KHPI”, no. 2, pp. 60 – 72

8. Cherkashin, A. (2021), “The Phenomenon of Leadership in Higher Education Institutions: Theoretical Analysis of Scientific Research”, *Theory and practice of social systems management. Quarterly scientific and practical journal*, no. 4, pp. 76 85

Стаття надійшла до редколегії 24.11.2023

Павло Пономаренко

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-2320-8723
E-mail: pashaukr79@gmail.com

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Анотація. у статті обґрунтовано та визначено структуру управлінської компетентності майбутніх офіцерів, яка включає такі компоненти: мотиваційний (передбачає наявність стійкого інтересу у майбутнього офіцера до здійснення управлінської діяльності на засадах гуманізму); когнітивний (характеризується сукупністю знань); функціональний (передбачає можливість здійснення управлінської діяльності); педагогічний (характеризується готовністю навчати та виховувати особовий склад військової частини); особистісний компонент (передбачає сформованість сукупності професійно важливих якостей).

Ключові слова: компетентність; управлінська компетентність; структурні компоненти; майбутні офіцери.

Pavlo Ponomarenko

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems
management named after Academician I. Zyazyuna, National Technical University “Kharkiv
Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: pashaukr79@gmail.com

STRUCTURAL MANAGEMENT COMPETENCE COMPONENTS OF FUTURE OFFICERS

Abstract: the article substantiates and defines the structure of managerial competence for future officers, comprising the following components: motivational (involving a sustained interest of the future officer in managerial activities based on humanism principles), cognitive (characterized by a cumulative knowledge base), functional (enabling the execution of managerial activities), pedagogical (demonstrating readiness to educate and nurture military personnel), and personal component (encompassing the formation of a set of professionally important qualities).

Keywords: competence; managerial competence; structural components; future officers.

Pavlo Ponomarenko

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Structural management competence components of future officers”

Problem setting. Ensuring the defense and national security of Ukraine requires competent officers who successfully and qualitatively perform their professional and managerial functions within the Armed Forces of Ukraine.

© Павло Пономаренко, 2023

Therefore, the formation of managerial competence in future officers is a relevant pedagogical problem in the theory and methodology of professional military education.

Recent research and publications analysis. The issues related to the formation of managerial competence in future specialists of various professional orientations are explored in the works of different scholars. The theoretical and methodological foundations of forming managerial competence are illuminated in the works of O. Boyko, O. Romanovsky, O. Ignatyuk, and others. The peculiarities of forming managerial competence according to the professional orientation of specialists are discussed by T. Volotovska, A. Grusheva, T. Gura, and others. The rationale for methodological support in forming managerial competence is presented by O. Lutsky, L. Makodzey, A. Chorna, and others.

Specific aspects of the problem of the specificity of military managerial and leadership competence are studied by O. Boyko, O. Romanovsky, M. Kosma, R. Mandache, V. Nissinen, A. Dormantayte, and L. Dungvetskis.

Paper objective. The definition of the structural management competence components of future officers remains insufficiently researched.

Paper main body. The purpose of the article is to specify, based on a theoretical analysis, the structural components of the future officer's managerial competence.

On the basis of the analysis of scientific and regulatory sources, the main directions of the officer's activity in the implementation of managerial and leadership activities are determined, namely: analytical (ability to analyze information); organizational (motivation, ensuring the achievement of set goals, control, assessment, etc.); developmental and educational (ensuring professional, combat, physical development of personnel, their moral and patriotic education); self-improvement (as a necessary condition for innovation, self-

development and a personal example for subordinates); communicative and social (ensuring effective professional communication, uniting subordinates as a single team, etc.).

Thus, the structural management competence components of the future officer are defined as: motivational; cognitive; functional; pedagogical; personal

The conducted theoretical analysis also allows us to determine the substantive characteristics of these structural components.

The motivational component assumes the presence of motivation in the future officer to carry out managerial activities on the basis of humanism and awareness of the importance of managerial competence for effective activities in everyday, crisis and combat conditions.

The cognitive component is characterized by a set of military-management knowledge of the future officer.

The functional component provides for the future officer's ability to perform managerial activities, including in special, crisis, and combat conditions. The functional component includes a set of skills and abilities: information and analytical skills (receiving and analyzing information); organizational skills (providing the ability to perform managerial functions – goal setting, planning, motivation, decision-making, management, evaluation); social skills (communication, interaction and cohesion of subordinates); ability to self-improvement (willingness and ability to self-develop).

The pedagogical component is characterized by the readiness of the future officer to train and educate the personnel of the military unit, to maintain discipline, a high level of professional military, combat, and physical skills, to ensure that they adhere to moral and patriotic values.

Conclusions of the research. Thus, on the basis of the theoretical analysis, the characteristics of the structural components of the managerial competence of the future officer (motivational, cognitive, functional,

pedagogical, personal components) were clarified and determined. Prospects for further research are the substantiation and development of pedagogical conditions for the

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення оборони та національної безпеки України вимагає компетентних офіцерів, які успішно та якісно виконують свої професійні та управлінські функції у лавах збройних сил України. Тому формування управлінської компетентності у майбутніх офіцерів є актуальною педагогічною проблемою теорії та методики професійної військової освіти.

Майбутні офіцери повинні вміти мотивувати та спрямовувати свої підрозділи, глибоко розуміти теорію військового управління та тактику й бути здатними застосовувати ці знання у реальних ситуаціях, вміти швидко приймати рішення під тиском, оцінювати ризики та керувати ними, роблячи все можливе для мінімізації втрат та збереження ресурсів.

Як зазначається у Доктрині розвитку військового лідерства у Збройних Силах України: “управління (менеджмент) у військах (силах) підтримує стабільність і контрольованість процесів та моніторинг результатів діяльності, а військове лідерство стимулює позитивні зміни, зосереджуючись на натхненні і взаємодії з особовим складом” [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблеми формування управлінської компетентності у майбутніх фахівців різної професійної спрямованості розглядаються у роботах різних науковців. Так, теоретичні та методологічні підґрунтя формування управлінської компетентності висвітлені у роботах О. Бойко, О. Романовського, О. Ігнатюк та ін. [2; 3; 4], особливості формування управлінської компетентності відповідно до професійної

formation of managerial competence among future officers in higher military educational institutions of Ukraine.

спрямованості фахівців – Т. Волотовської, А. Грушевої, Т. Гури та ін. [5; 6; 7], обґрунтування методичного забезпечення формування управлінської компетентності – О. Луцького, Л. Макодзей, А. Чорної та ін. [8; 9; 10].

Окремі аспекти специфіки управлінської та лідерської військової компетентності вивчаються дослідниками: О. Бойко [2], О. Романовським [3], М. Косма, Р. Мандаче [11], В. Ніссінен, А. Дормантайте та Л. Дунгвецькіс [12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Недостатньо дослідженим залишається визначення структурних компонентів управлінської компетентності майбутніх офіцерів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є уточнення на основі теоретичного аналізу структурних компонентів управлінської компетентності майбутнього офіцера.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для більш глибокого аналізу особливостей управлінської компетентності майбутнього офіцера визначмо структурні компоненти цього поняття.

У науковій літературі немає єдиної точки зору стосовно змісту та характеристики структурних компонентів управлінської компетентності. Погляди різних науковців стосовно структури управлінської компетентності показано у табл. 1.1.

Незважаючи на різницю точок зору стосовно структури даного утворення, можна зазначити, що більшість із них виділяє такі компоненти, які стосуються мотивації, знань та практичних умінь, здатностей фахівців.

Структурні компоненти управлінської компетентності: узагальнення результатів педагогічних досліджень

Автор дослідження	Структурні компоненти управлінської компетентності
Т. Волотовська	мотиваційно-цільовий, організаційно-змістовий, когнітивно-технологічний, рефлексивно-результативний [5]
А. Грушева	когнітивний, функціональний, соціальний, особистісний [6]
Т. Гура	мотиваційно-ціннісний, інформаційно-перцептивний, операційно-дієвий [7]
Т. Дніпровська	мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, самооцінний [13]
Ю. Дубревський	комунікативний, операційний, оцінювальний [14]
А. Клімова	мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, особистісний [15]
Ю. Коваленко	когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-професійний [16]
О. Луцький	емоційно-мотиваційний, когнітивний, функціонально-діяльнісний, ціннісно-особистісний [8]
Л. Макодзей	мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний [9]
А. Чорна	мотиваційно-цільовий, операційно-діяльнісний, когнітивний, організаційно-комунікативний, рефлексивний [10]

Зокрема виділяються: мотиваційно-цільовий (Т. Волотовська, А. Чорна), мотиваційно-ціннісний (Т. Гура, Т. Дніпровська, А. Клімова), мотиваційний (Л. Макодзей) та емоційно-мотиваційний (О. Луцький). Ми не можемо погодитись із висновками А. Грушевої, Ю. Дубревського та Ю. Коваленко, які не виділяють у структурі управлінської компетентності мотиваційного складника, оскільки вважаємо, що мотивами та цілями людини визначається її наполегливість, активність та спрямованість у виконанні тієї чи іншої діяльності, що є важливим для досягнення успіху в управлінській сфері.

Різні дослідники по-різному характеризують мотиваційний компонент управлінської компетентності, але потрібно відзначити, що при цьому виділяються: мотиви, інтереси, прагнення, установки, цінності, бажання, потреби, спонукання, спрямованість особистості.

Більшість дослідників у структурі управлінської компетентності визначають когнітивний компонент (А. Грушева, Т. Дніпровська, А. Клімова, Ю. Коваленко, О. Луцький, Л. Макодзей, А. Чорна), також Т. Волотовська визначила когнітивно-технологічний компоненти.

Але характеристика цього структурного компоненти має певні відмінності у різних дослідників.

Т. Волотовська визначає когнітивно-технологічний компонент як сукупність не тільки знань, але й умінь та технологій. Вона вказує, що даний компонент управлінської компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти – це “знання, вміння, технології здійснення організаційно-методичного супроводу процесу розвитку управлінської компетентності керівників ЗЗСО в системі післядипломної освіти” [5, с. 71].

А. Клімова особливим чином характеризує когнітивний компонент як специфічне мислення управлінця, його здатність “до аналізу та проектування реальних проблемних ситуацій, до цілепокладання і вибору ефективного управлінського рішення, управлінського мислення” [15, с. 8].

Інші дослідники здебільшого характеризують когнітивний компонент як сукупність певних знань. Ми погоджуємось із думкою цих вчених та вважаємо, що когнітивний компонент управлінської компетентності має характеризуватися не тільки загальноуправлінськими, але й специфічними для конкретної професії знаннями, оскільки ефективність управлінської діяльності майбутнього офіцера буде залежати не тільки від знань

стосовно переліку управлінських функцій, загальних механізмів прийняття рішень, змісту, принципів, стилів управління тощо, але й визначальною мірою від розуміння специфіки управлінської діяльності у військовій організації.

Поширеною є також думка, що у структурі управлінської компетентності потрібно виділити компонент, який буде характеризуватися здатністю фахівця здійснювати управлінську діяльність. Хоча назва такого компоненту різниться у різних дослідженнях: функціональний (А. Грушева), функціонально-діяльнісний (О. Луцький), діяльнісний (А. Клімова, Л. Макодзей), операційно-діяльнісний (Т. Дніпровська, Ю. Коваленко, А. Чорна), операційно-дієвий (Т. Гура), операційний (Ю. Дубревський).

Узагальнюючи, потрібно відзначити, що у всіх цих роботах діяльнісний компонент управлінської компетентності характеризується з точки зору загальних аспектів управлінської діяльності. Схожим чином й О. Луцький характеризує функціонально-діяльнісний компонент управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України як сукупність професійно-управлінських вмінь, навичок та досвід їх застосування [8, с. 6]. На відміну від такої інтерпретації, у роботах Т. Гури, А. Грушевої, Ю. Дубревського відзначається професійна сфера майбутніх фахівців відповідно до предмету дослідження: виробничо-технологічної (Т. Гура), спортивної (Ю. Дубревський), економічної (А. Грушева).

Узагальнюючі визначення науковців даного структурного компоненту управлінської компетентності, потрібно відзначити, що у його характеристиці виділяються: володіння управлінськими вміннями і навичками (Т. Дніпровська, О. Луцький, Л. Макодзей, А. Чорна); вміння організувати (або організаційні вміння) (Т. Гура, Т. Дніпровська, Ю. Дубревський, А. Клімова, Ю. Коваленко), застосування оптимального стилю управління

(А. Грушева, Т. Дніпровська, А. Чорна), застосування форм, методів, прийомів тощо управління (А. Грушева, Ю. Дубревський), прийняття управлінських рішень (А. Чорна, Л. Макодзей).

Грушева А. та Дубревський Ю. вказують на вміння реалізації управлінських функцій, а Т. Дніпровська називає деякі функції управління, які має здійснювати управлінець (планування, організація, аналіз, синтез, узагальнення інформації). Коваленко Ю. у характеристиці даного компоненту перелічує сукупність умінь та навичок: інформаційно-аналітичних, планувально-прогностичних, організаторських та комунікативно-управлінських, а А. Клімова окремо виділяє організаційні та комунікативні вміння.

Ми погоджуємось із точкою зору Т. Дніпровської та А. Клімової, які наголошують на здатності здійснювати управління у ситуаціях, що різко змінюються та у нових, непередбачуваних умовах.

Низка науковців у структурі управлінської компетентності виділяють також окремий компонент, пов'язаний із наявністю у особистості певних якостей. Так, А. Грушева, А. Клімова та Л. Макодзей визначили особистісний компонент, Ю. Коваленко – особистісно-професійний, а О. Луцький – ціннісно-особистісний. У характеристиці цього компоненту управлінської компетентності науковцями наголошується на розвитку професійно-управлінських якостей.

Таким чином, на основі проведено аналізу вважаємо необхідним виділити у структурі управлінської компетентності майбутнього офіцера такі компоненти, як: мотиваційний, когнітивний, функціональний та особистісний. У той же час, характеристика цих структурних компонентів має засновуватися як на результатах теоретичного аналізу досліджень управлінської компетентності, так і відповідати специфічним особливостям професійної діяльності майбутніх офіцерів. Розглянемо вимоги до

офіцера стосовно здійснення управлінських функцій, які визначаються у нормативних документах та науковій літературі.

Денисенко Є. визначає поняття військового управління з позиції різних підходів: “при *процесному (діяльнісному) підході* військове управління розуміють як сукупність безперервних взаємопов’язаних дій, групи таких дій називають функціями управління (планування, організування, мотивування, контролювання); *ситуаційний підхід* передбачає вивчення залежності методів і прийомів, стилів керівництва, функцій та форм взаємодії від конкретного набору обставин, що впливають на організацію впродовж певного часу... Військове лідерство (здатність керувати) на засадах *особистісного наукового підходу* нині тлумачать як результат продуманої системи професійного навчання й виховання, адже реалізація особистістю управлінських рішень у військовій справі передбачає свідомий ризик, на який мусять іти виконавці, головним мотивом дій яких є не матеріальне стимулювання, а почуття відповідальності за безпеку країни. У контексті особистісного наукового підходу значущим є ставлення до персоналу військової організації як до людських ресурсів, що автоматично актуалізує проблему орієнтації на людину в середовищі військових командирів, а ефективне управління людськими ресурсами зумовлює наявність уміння не лише розуміти себе та підлеглих, а й бажання командира стати на позицію підлеглих та прийняти їхню думку” [17, с.8].

Узагальнюючи різні підходи, можна відзначити, що у здійсненні військового управління важливим є забезпечення розвитку у майбутніх офіцерів здатності і до успішного виконання управлінських функцій у різноманітних умовах, і до особистої відповідальності за прийняті рішення, і до реалізації людиноцентрованого підходу, що передбачає ціннісне ставлення до персоналу військової організації.

В Законі України “Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України” також підкреслюється особиста відповідальність командира: “командир (начальник) є єдиноначальником і особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля (підрозділу) за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан, збереження життя і зміцнення здоров’я особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля (підрозділу); за додержання принципів соціальної справедливості” [18].

Оскільки лідерство військового офіцера забезпечує можливість здійснювати управлінську діяльність найбільш ефективно, вважаємо за необхідне розглянути деякі вимоги до військового лідера.

Бойко О. зазначає, що “майбутнім військовим лідерам потрібні найсучасніші професійні компетентності. Вони мають постійно проявляти інтерес до інновацій, ініціативність і здатність до командної роботи, а також володіти організаційною ціннісною корпоративною культурою військово-професійного середовища та бути обізнаним у сфері культурного різноманіття, що нині значно впливає на успішність проведення бойових дій (операцій). Визначено, що майбутні військові лідери мають бути здатними працювати в умовах глобалізації і різких змін обстановки (середовища) – упорядковувати хаос бойової (критичної, кризової) ситуації в керований процес. Сучасним військовим лідерам потрібно вміти з однаковою ефективністю діяти в будь-яких умовах обстановки, на будь-якому рівні військового управління, бути сумісними з іншими для спільних і

коаліційних дій. Вони мають стежити за технологічним прогресом у політичній, науково-технічній, військовій, інформаційній, економічній, управлінській, соціальній, психолого-педагогічній, культурологічній та інших сферах загальнолюдського та військового буття” [1, с. 22].

Як ми бачимо, О. Бойко особливо підкреслює здатність лідера працювати в різноманітних (бойових, критичних, кризових) умовах, різносторонність його розвитку та здатність до самовдосконалення.

У Доктрині розвитку військового лідерства у Збройних Силах України визначено базові його компетентності: “аналізувати і синтезувати – здатність військового лідера до розчленування і поєднання частин, аспектів, процесів і явищ у військовій діяльності як єдиного цілого; надихати і мотивувати – здатність військового лідера викликати душевне піднесення, натхнення і спонукати особовий склад до шляхетних вчинків і дій; керувати поведінкою військовослужбовця, визначаючи її організованість, активність і стійкість; вести – здатність військового лідера досконало вивчити можливості особового складу і на основі свого авторитету, довіри і прикладу вести за собою до визначених цілей; розвивати – здатність військового лідера вдосконалювати в особового складу професійні знання, навички та вміння, спонукати його до самовдосконалення, формування світоглядних і ціннісних основ, згуртування навколо визначених цілей і виконання завдань; досягати – здатність військового лідера досягати цілей і успішних результатів військової діяльності на основі володіння способами, методиками і технологіями з оптимальним використанням наданих для цього ресурсів; трансформувати – здатність військового лідера позитивно перетворювати (змінювати) корпоративну культуру військової організаційної структури і досягати мети завдяки

відданості вищим ідеалам і моральним цінностям; приділення індивідуальної уваги і підтримки кожному військовослужбовцю; сприяння творчим та інноваційним ідеям для вирішення проблем” [1, с. 14 – 15].

На основі аналізу наукових та нормативних джерел, ми можемо визначити основні напрями діяльності офіцера при здійсненні управлінської та лідерської діяльності, а саме:

- аналітична (здатність аналізувати інформацію);
- організаційна (мотивація, забезпечення досягнення поставлених цілей, контроль, оцінка тощо)
- розвиваючо-виховна (забезпечення професійного, бойового, фізичного розвитку особового складу, його морально-патріотичного виховання);
- самовдосконалення (як необхідна умова інноваційності, саморозвитку та особистого прикладу для підлеглих);
- комунікативно-соціальна (забезпечення ефективного професійного спілкування, згуртування підлеглих як єдиної команди тощо).

У той же час, проведений аналіз специфіки управлінської професійної діяльності офіцера дозволяє нам обґрунтувати необхідність такого компонента у структурі управлінської компетентності майбутнього офіцера як педагогічний.

Вважаємо, що важливість постійного розвитку особового складу для забезпечення високого рівня виконання ними військових обов'язків, високого рівня їх бойової та мобілізаційної готовності є підґрунтям для визначення такого компоненту. Офіцер має бути готовим розвивати, навчати та виховувати особовий склад військової частини, підтримувати дисципліну, високий рівень морально-психологічного та патріотичного духу.

Педагогічна діяльність як складова управлінської діяльності зазначена і у Законі України “Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України”. Зокрема у цьому документі визначені такі обов'язки командира:

- організовувати та безпосередньо керувати бойовою підготовкою, здійснювати контроль за її ходом, об'єктивно оцінювати досягнуті підлеглими результати, підбивати підсумки й заохочувати кращих, узагальнювати та впроваджувати передовий досвід у практику навчання особового складу, ефективно використовувати навчально-матеріальну базу, спрямовувати кошти та матеріальні засоби на вдосконалення цієї бази;

- особисто проводити навчання та заняття з особовим складом військової частини, корабля (підрозділу), займатися правовим вихованням підлеглих, своєчасно вживати заходів для виконання завдань соціально-психологічного забезпечення бойової підготовки;

- постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загальновизнані принципи міжнародного права;

- проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання надзвичайним подіям, кримінальним та іншим правопорушенням серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини; аналізувати стан військової дисципліни і об'єктивно доповідати про це старшому командирові (начальникові) [18].

Таким чином, структурними компонентами управлінської компетентності майбутнього офіцера визначаємо:

- мотиваційний;
- когнітивний;
- функціональний;
- педагогічний;
- особистісний.

Проведений теоретичний аналіз також дозволяє нам визначити змістовну характеристику даних структурних компонентів.

Мотиваційний компонент передбачає наявність мотивації у майбутнього офіцера до здійснення управлінської діяльності на засадах гуманізму та усвідомлення значущості управлінської компетентності для ефективною діяльності у повсякденних, кризових і бойових умовах.

Когнітивний компонент характеризується сукупністю військово-управлінських знань майбутнього офіцера.

Функціональний компонент передбачає можливість здійснення майбутнім офіцером управлінської діяльності, зокрема в особливих, кризових, бойових умовах. Він включає сукупність умінь та здатностей:

- інформаційно-аналітичні уміння (отримання та аналіз інформації);

- організаційні уміння (передбачають можливості виконання управлінських функцій – цілепокладання, планування, мотивація, прийняття рішень, розпорядження, оцінка);

- соціальні уміння (комунікація, взаємодія та згуртовування підлеглих);

- здатність до самовдосконалення (готовність та уміння саморозвитку).

Педагогічний компонент характеризується готовністю майбутнього офіцера навчати та виховувати особовий склад військової частини, підтримувати дисципліну, високий рівень професійно-військових, бойових, фізичних умінь, забезпечувати дотримання ними моральних та патріотичних цінностей.

Особистісний компонент передбачає сформованість у майбутнього офіцера сукупності професійно важливих якостей, необхідних для успішної управлінської діяльності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на основі теоретичного аналізу уточнено та визначено характеристику структурних компонентів управлінської компетентності майбутнього офіцера (мотиваційний, когнітивний, функціональний, педагогічний, особистісний компоненти). Перспективи подальших досліджень полягають у обґрунтуванні та розробці педагогічних умов формування управлінської компетентності у майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах України.

Список літератури:

1. Доктрина Про розвиток військового лідерства у Збройних Силах України: затвержено наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 02.12.2020. № 3736. – ВКП 7-00(03).01. – С. 50. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/doktryna-rozvytku-viys-kovoho-liderstva-u-zbroynykh-sylakh-ukrainy-2020/>
2. Бойко О. Теоретичні та методичні основи формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних сил України у процесі професійної підготовки / О. Бойко // Автореферат дис. д-ра. пед. наук: 13.00.04. – Київ. – 2021. – С. 827
3. Романовський О., Ігнатюк О., Резнік С., Солодовник Т. Концептуальні засади інноваційно-стратегічного напрямку підготовки майбутніх військових фахівців різних спеціальностей сектору безпеки, охорони, оборони у умовах освітніх трансформацій / О. Романовський, О. Ігнатюк, С. Резнік, Т. Солодовник // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2021. №4 – С. 47 – 56
4. Ігнатюк О., Резнік С., Солодовник Т., Серeda Н. Потенціал формальної та неформальної освіти у розвитку професійної компетентності, лідерських якостей і лідерського потенціалу фахівців військових спеціальностей, фахівців з правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України / О. Ігнатюк, С. Резнік, Т. Солодовник, Н. Серeda // Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки. – 2023. № 1(10) – С. 105 – 124.
5. Волотовська Т. Розвиток управлінської компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти / Т. Волотовська // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.06. – Київ. – 2021. – С. 20
6. Грушева А. Формування управлінської компетентності бакалаврів економічних спеціальностей у процесі професійної підготовки / А. Грушева // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ. – 2012. – С. 20
7. Гура Т. Формування управлінської компетентності випускників електромашинобудівних спеціальностей технічних університетів / Т. Гура // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя. – 2011. – С. 20
8. Луцький О. Розвиток управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки / О. Луцький // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Хмельницький. – 2013. – С. 20
9. Макодзей Л. Формування управлінської компетентності майбутніх магістрів лісового господарства / Л. Макодзей // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ. – 2011. – С. 20
10. Чорна А. Формування управлінської компетентності майбутніх інженерів-програмістів у процесі вивчення фахових дисциплін / А. Чорна // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Мелітополь. – 2020. – С. 20
11. Cosma, M., Mandache, R. (2011) “Officers as military leaders and their military success”, Knowledge Based Organization International Conference [17th international conference the knowledge-based organization, conference proceedings 1: management and military sciences]. 17th International Conference on the Knowledge-Based Organization, Sibiu, pp. 76 – 83
12. Nissinen V., Dormantaite A., Dungveckis L. (2022), “Transformational leadership in military education: lithuanian case study”, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, no.44(1), pp.103-116, available at: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.11>
13. Дніпровська Т. Формування управлінської компетентності майбутніх інженерів автомобільного транспорту: комунікативний аспект / Т. Дніпровська //

Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04.
– Запоріжжя. – 2016

14. Дубревський Ю. Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту в процесі професійної підготовки / Ю. Дубревський // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя. – 2013. – С. 20

15. Клімова А. Формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів у вищих навчальних закладах економічного профілю / А. Клімова: Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Переяслав-Хмельницький. – 2015. – С. 20

16. Коваленко Ю. Формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів у спортивній діяльності в процесі фахової підготовки / Ю. Коваленко // дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спец. 011 “Освітні, педагогічні науки”. – Харків. – 2021. – С. 358

17. Денисенко Є. Формування адміністративно-управлінської культури майбутніх офіцерів Національної гвардії України у процесі професійної підготовки / Є. Денисенко // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя. – 2018. – С. 20

18. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України / Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – С. 194. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>

References:

1. “Doctrine on the Development of Military Leadership in the Armed Forces of Ukraine”, Approved by the order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine dated 02.12.2020, no. 3736, VKP 7-00(03).01, p.50, available at: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/doktryna-rozvytku-viys-kovoho-liderstva-uzbroynykh-sylakh-ukrainy-2020/>

2. Boiko, O. (2021), “Theoretical and Methodological Bases of Formation of Leadership Competence of Future Officers of

the Armed Forces of Ukraine in the Process of Professional Training”, Doctoral dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv, 2021. p.827

3. Romanovskyi, O., Ihnatiuk, O., Reznik, S., Solodovnyk, T. (2021), “Conceptual foundations of innovative and strategic direction of training future military specialists in various specialities of the security, safety and defence sector in the context of educational transformations”, Theory and practice of social systems management, Kharkiv: NTU “KhPI”, no. 4, pp. 47-56.

4. Ihnatiuk, O., Reznik, S., Solodovnyk, T., Sereda, N. (2023), “The potential of formal and non-formal education in the development of professional competence, leadership qualities and leadership potential of military specialists and law enforcement professionals in the penitentiary system of Ukraine”, Na Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and behavioural sciences, no. 1(10), pp. 105-124

5. Volotovska, T. (2021), “Development of managerial competence of heads of general education institutions in the system of postgraduate education”, Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.06., Kyiv, p. 20

6. Hrusheva, A. (2012), “Formation of managerial competence of bachelors of economic specialities in the process of professional training”, Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv, p. 20

7. Hura, T. (2011), “Formation of managerial competence of graduates of electrical engineering specialities of technical universities”, Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Zaporizhzhya, pp.20

8. Lutskyi, O. (2013), “Development of managerial competence of the management staff of the State Border Guard Service of Ukraine in the process of professional training”, Thesis for the degree of Candidate

of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Khmelnytsky, p. 20

9. Makodzei, L. (2011), "Formation of managerial competence of future masters of forestry", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv, p. 20

10. Chorna, A. (2020), "Formation of managerial competence of future software engineers in the process of studying specialised disciplines", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Melitopol, p. 20

11. Cosma, M., Mandache, R. (2011), "Officers as military leaders and their military success", Knowledge Based Organization International Conference [17th international conference the knowledge-based organization, conference proceedings 1: management and military sciences]. 17th International Conference on the Knowledge-Based Organization, Sibiu, pp. 76-83

12. Nissinen V., Dormantaite A., Dungveckis L. (2022), "Transformational leadership in military education: lithuanian case study", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, no.44(1), pp. 103-116, available at: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.11>

13. Dniprovskaya, T. (2016), "Formation of managerial competence of future road transport engineers: communication aspect", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Zaporizhzhya

14. Dubrevskiy, Yu. (2013), "Formation of Managerial Competence of Future Physical Education and Sports Specialists in the Process of Professional Training", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Zaporizhzhya, p. 20

15. Klimova, A. (2015), "Formation of managerial competence of future managers in higher educational institutions of economic profile", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Pereyaslav-Khmelnytskyi, p. 20

16. Kovalenko, Yu. (2021), "Formation of managerial competence of future managers in sports activities in the process of professional training", Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 011 "Educational and Pedagogical Sciences", Kharkiv, p. 358

17. Denysenko, Ye. (2018), "Formation of Administrative and Managerial Culture of Future Officers of the National Guard of Ukraine in the Process of Professional Training", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04. Zaporizhzhya, p. 20

19. "On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine" (1999), Law of Ukraine, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 22-23, p. 194, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>

Стаття надійшла до редколегії: 29.11.2023

Наукове видання

Щоквартальний науково-практичний журнал

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ**

4'2023

Редактор *О. В. Квасник*
Комп'ютерна верстка *А. І. Кас'яненко*

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України: Серія КВ №5212 від 18.06.2001 р.

Підп. до друку 14.03.2022 р. Формат 60х84 1/8. Папір офсетний.
Riso-друк. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк 5,2. Наклад 300 прим. 1-й з-д 1-68.
Зам. № 68. Ціна договірна.

Видавець і видавництво
Видавничий центр НТУ "ХПІ",
вул. Кирпичова, 2, м. Харків-2, 61002

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5478 від 21.08.2017 р.